

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

**УПРАВЛІННЯ
ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ**

**Харків
ХНУМГ
2014**

УДК 336.276:332.8
ББК 65.05+65.441
У67

Автори:

Мамонов Костянтин Анатолійович, доктор економічних наук;
Боровик Олександр Анатолійович;
Грива Роман Сергійович;
Плакід Віктор Тарасович, кандидат економічних наук.

Рецензенти:

В. І. Торкатюк, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри економіки будівельних підприємств Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова;
В. П. Божко, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і аудиту Національного аерокосмічного університету ім. Н. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»;
А. Є. Ачкасов, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки і підприємств міського господарства Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.

*Рекомендовано до друку
на засіданні Вченої ради ХНУМГ ім. О. М. Бекетова,
протокол №11 від 27. 06. 2013 р.*

Управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу: теоретико-методологічні засади та особливості реалізації: монографія / К. А. Мамонов, О. А. Боровик, Р. С. Грива, В. Т. Плакіда; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х. : ХНУМГ, 2014. – 191 с.

ISBN 978-966-695-345-5

Обґрунтовано теоретико-методологічні положення щодо управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу, удосконалено організаційно-економічні засади управління заборгованістю, запропоновано алгоритм формування організаційно-економічного управління заборгованістю, визначені інструменти управління заборгованістю.

Запропоновано методичний підхід щодо оцінки впливу економічних показників на формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу.

Визначені напрями зростання ефективності формування та погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу.

Рекомендовано для фахівців у галузі економіки та управління, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів.

**УДК 336.276:332.8
ББК 65.05+65.441**

ISBN 978-966-695-345-5

© К. А. Мамонов, О. А. Боровик,
Р. С. Грива, В. Т. Плакіда, 2014
© Харків, ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2014

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ.....	7
1.1 Заборгованість підприємств житлово-комунального комплексу: економічна сутність та структура.....	7
1.2 Теоретико-методологічні засади управління дебіторською заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу.....	20
1.3 Кредиторська заборгованість підприємств житлово- комунального комплексу України: управлінський аспект.....	35
1.4 Теоретико-методологічні засади щодо визначення організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу.....	41
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ Й ПОГАШЕННЯ ЗАБОРГОВАНOSTІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЖИТЛОВО- КОМУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	52
2.1 Житлово-комунальний комплекс України: стан та перспективи трансформації.....	52
2.2 Аналіз стану та особливостей функціонування підприємств житлово-комунального комплексу Харківського регіону.....	71
2.3 Управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу: зарубіжний досвід та особливості здійснення.....	89
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД УПРАВЛІННЯ ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ.....	105
3.1 Державне регулювання заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу.....	105
3.2 Моделювання впливу факторів на формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу.....	112
3.3 Модель державно-приватного партнерства в системі управління заборгованістю підприємств житлово-комунального комплексу.....	141
3.4 Рекомендації щодо удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу.....	148
ВИСНОВКИ.....	160
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	163
ДОДАТКИ.....	181

ВСТУП

На сучасному етапі економічних перетворень в Україні, які характеризуються нестабільністю і загостренням соціально-економічних проблем, зниженням рівня добробуту людей, необхідно переосмислити підходи щодо управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу (ЖКК). Функціонування підприємств ЖКК характеризується дефіцитом грошових коштів і низьким рівнем платоспроможності споживачів за послуги, що спричиняє зростання заборгованості. Головними причинами зниження виробничо-господарського потенціалу підприємств житлово-комунального комплексу є зростання зношеності об'єктів комунальної власності та незадовільний стан мереж, невідповідність наданих послуг їх вартості, відсутність необхідних грошових коштів, значна частина яких і зосереджена в дебіторській заборгованості.

Шляхом досліджень визначено, що навіть кращим підприємствам ЖКК у середньому вдається зібрати за надані житлово-комунальні послуги від 95 до 98 % коштів. Водночас більшість таких підприємств отримує до 85 % грошових коштів за надані послуги. Зростання боргових зобов'язань до 3–5 % спричиняє те, що підприємства житлово-комунального комплексу не можуть у повному обсязі здійснювати найважливіші функції. Більше того, зростання заборгованості до 20 % сприяє значному погіршенню фінансово-економічного становища цих підприємств й унеможливорює надання якісних послуг у повному обсязі. У наслідок наявності боргових зобов'язань більшість підприємств ЖКК функціонують майже 1,6 місяця на рік безоплатно.

У Законі України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009 – 2014 роки» № 1869-IV від 24.06. 2004 р. визначається необхідність здійснення заходів щодо підвищення ефективності та надійності житлово-комунального комплексу, забезпечення його сталого розвитку, задоволення потреб населення та господарського комплексу щодо житлово-комунальних послуг на базі розвитку державного регулювання природних монополій; забезпечення спільної відповідальності держави та органів місцевого самоврядування за якість наданих житлово-комунальних послуг; формування й дотримання соціальних стандартів у сфері житлового фонду і житлово-комунального обслуговування; підвищення ефективності використання людських, грошових та матеріальних ресурсів; підвищення відповідальності держави та органів місцевого самоврядування щодо ефективного використання майна житлово-комунального комплексу; забезпечення збалансованого розвитку енерго-, тепло-, водо-, газопостачання та водо-

відведення; технічне переобладнання галузі; розвиток державно-приватного партнерства тощо.

Одним із головних напрямів вирішення визначених завдань є удосконалення організаційно-економічних засад щодо управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу з метою зниження рівня заборгованості за комунальні послуги, забезпечення оптимального співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Проблемам та особливостям функціонування підприємств житлово-комунального комплексу присвячені роботи таких учених: П. Т. Бубенка, В. М. Геєця, Т. М. Качали, В. І. Логвиненка, В. П. Полуянова, В. П. Решетило, В. І. Торкатюка та ін. Узагальнення та систематизацію теоретичних і практичних засад щодо формування й погашення заборгованості, управління нею здійснювали Л. А. Бернстайн, І. А. Бланк, Ю. Бригхем, Ван Хорн, В. В. Ковальов, А. В. Крушевський, К. А. Мамонов, Т. В. Момот, І. М. Писаревський, Г. В. Савицька, О. С. Стоянова, Е. Хелферт та ін.

У наукових працях цих учених обґрунтовані фундаментальні положення щодо формування й погашення заборгованості, які дозволяють удосконалити організаційно-економічний інструментарій управління дебіторською та кредиторською заборгованостями в умовах трансформаційних процесів в Україні. Разом із тим залишаються невирішеними проблеми зростання заборгованості, її високого рівня, низької ефективності управління процесами збору платежів та недопущення боргів на підприємствах житлово-комунального комплексу.

Актуальність визначених проблем, їхня теоретична та практична значимість для функціонування й розвитку підприємств ЖКК зумовили вибір теми та визначення мети дослідження.

Метою цього дослідження є розроблення теоретико-методологічних тверджень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу.

Для досягнення визначеної мети робота структурована наступним чином:

Розділ 1. **«Теоретико-методологічні засади управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу»**, у межах якого встановлені та вирішуються такі завдання:

- систематизація теоретико-методологічних підходів щодо сутнісних характеристик заборгованості на підприємствах ЖКК;
- характеристика напрямів та виявлення особливостей управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу;

– узагальнення наукових тверджень щодо визначення організаційно-економічного механізму управління заборгованістю.

Розділ 2. **«Сучасний стан формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу України»**, завданнями якого є:

- визначення сучасного стану та перспектив трансформацій житлово-комунального комплексу;
- характеристика стану та особливостей функціонування підприємств ЖКК регіонів України;
- узагальнення зарубіжного досвіду управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу.

Розділ 3. **«Удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу»** визначається такими завданнями:

- визначення напрямів державного регулювання заборгованості на підприємствах ЖКК;
- методологічний підхід щодо оцінки впливу економічних показників на рівні дебіторської та кредиторської заборгованості, їхнє співвідношення;
- визначення напрямів та виявлення особливостей формування й реалізації моделі державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу;
- характеристика організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах ЖКК;
- рекомендації щодо зростання ефективності управління заборгованістю.

У монографії обґрунтовані теоретико-методологічні засади й практичні рекомендації щодо визначення найважливіших характеристик та структури заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу, охарактеризовано стан та напрями трансформацій житлово-комунального комплексу, розроблено алгоритм формування організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах ЖКК. Результатом дослідження є запропоновані напрями вдосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

1.1 Заборгованість підприємств житлово-комунального комплексу: економічна сутність та структура

Соціально-економічний розвиток держави та зростання добробуту населення неможливі без ефективного функціонування підприємств житлово-комунального комплексу. У роки незалежності на підприємствах цієї галузі накопичувалися негативні явища та деформаційні процеси. Крім того, на тлі значної кількості напрямів і програм реформування галузі, які у більшості випадків мають декларативний характер, не розроблено і не запроваджено дієвої стратегії розвитку житлово-комунального господарства, як на рівні держави, так і регіонів. У цьому контексті одним із найважливіших завдань є удосконалення організаційно-економічних засад щодо управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу. За даними Державної служби статистики України у сфері надання комунальних та індивідуальних послуг зростання дебіторської заборгованості у 2011 р., порівняно із 2010 р., склало 34 %, збільшення поточних зобов'язань – майже 35 % [138].

Із огляду на це скорочення заборгованості підприємств житлово-комунального комплексу на сучасному етапі є одним із першочергових завдань, вирішення яких вимагає не тільки комплексного вивчення теоретико-методологічних засад, але й серйозного наукового пошуку щодо формування механізмів та інструментів управління ними.

На підприємствах житлово-комунального комплексу заборгованість складається із дебіторської та кредиторської заборгованостей. Внаслідок аналізу існуючих наукових досліджень доведено різноаспектний характер визначення сутності дебіторської заборгованості. Дебіторська заборгованість характеризується сумою заборгованостей суб'єктів господарювання (дебіторів) підприємству на відповідну дату. До того ж дебіторами визнаються юридичні та фізичні особи, які внаслідок попередніх дій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [145]. Подібну точку зору поділяють Ю. Брігхем та Л. Гапенські [63, С. 289], які фокусують увагу на поданні дебіторської заборгованості як сум, очікуваних до надходження або заборгованість від клієнтів за вже продані на певну дату товари. Н. М. Ткаченко, визначаючи особливості бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, розглядає її стосовно Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебітор-

ська заборгованість» [168, С. 240–261], у якому визначені методологічні засади її формування в бухгалтерському обліку та розкриття відповідної інформації у фінансовій звітності. Особливу увагу до того ж вона приділяє характеристиці сумнівної та довгострокової дебіторської заборгованості. Сумнівна дебіторська заборгованість визначається як заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги, щодо якої є ризик неповернення. За характеристики сутності довгострокової дебіторської заборгованості Н. М. Ткаченко фокусує увагу на особливостях операційного циклу та періоду його погашення (більше 12 місяців). До того ж у структурі довгострокової дебіторської заборгованості виокремлюють такі елементи:

- заборгованість за майно, яке передано у фінансову оренду;
- довгострокові векселі отримані;
- інша дебіторська заборгованість (розрахунки з робітниками, за виданими довгостроковими позиками, інші види розрахунків тощо) [168, С. 242].

У цьому контексті показовою є концепція Н. В. Тарасенко, яка розглядає дебіторську заборгованість як заборгованість підприємств, організацій, осіб цьому підприємству. Вона робить висновок про те, що дебіторська заборгованість – це безвідсоткова позика клієнтам, розмір якої визначається умовами підприємства щодо здійснення відповідних розрахунків. Крім того, Н. В. Тарасенко вказує на важливість такої заборгованості, яка впливає на якість оборотного капіталу та фінансовий стан підприємства. Натомість вона визначає проблемні аспекти, які постають перед підприємством у разі створення дебіторської заборгованості:

- наявність фінансових ускладнень у зв'язку з іммобілізацією грошових коштів у заборгованості;
- нестача коштів для придбання виробничих запасів, виплати заробітної плати, розрахунків з бюджетом та постачальниками;
- уповільнення оборотності капіталу;
- зростання боргів підприємства [165, С. 38].

Поділяючи твердження представників цього науково-методичного підходу, О. В. Лишиленко до критеріїв визнання дебіторської заборгованості зараховує: імовірність отримання підприємством майбутніх економічних витрат та достовірності визначення її суми [123, С. 220]. В. Б. Івашкевич та І. М. Семенова визначають заборгованість у контексті боргових зобов'язань організаціям від юридичних або фізичних осіб, яка виникає внаслідок господарських відносин [95, С. 93].

На відміну від названих підходів, деякі вчені підчас визначення дебіторської заборгованості виокремлюють таку важливу її характеристику, як співвідношення заборгованості та вимог фізичних або юридичних осіб щодо сплати відповідних товарів, робіт, послуг.

Необхідно зазначити, що дебіторську заборгованість потрібно розглядати як елемент оборотних активів. Зокрема І. В. Сергєєв, виокремлюючи цю заборгованість у структурі дебіторської заборгованості, визначає її як кошти в розрахунках, які є одним з їхніх ліквідних елементів [157]. У цьому контексті зазначимо, що з метою забезпечення інкасації дебіторської заборгованості необхідно створити відповідні умови та здійснити управлінські дії щодо своєчасного повернення грошових коштів із заборгованості. Відповідно до зазначеного підходу, показовою є точка зору В. В. Ковальова [100, 101], який визначає дебіторську заборгованість як елемент оборотного капіталу. Подібну точку зору поділяє Г. М. Колпакова [104].

Досліджуючи особливості формування й погашення дебіторської заборгованості, О. В. Єфимова [90] та Р. Дж. Родригес [155] стверджують, що така заборгованість є елементом оборотного капіталу і впливає на його формування, рух і використання, її створення спрямоване на збільшення продажу і самого капіталу. Особливе місце серед представників цього підходу займають Р. Брейлі, С. Марс [62, С. 328], які вказують на важливість формування й інкасації дебіторської заборгованості як важливого елемента оборотного капіталу.

Деякі вчені [186] до коштів в розрахунках зараховують дебіторську заборгованість за товари, роботи, послуги, з виданих авансів, за векселями, суми з підзвітними особами тощо. Що більше, вони розглядають дебіторську заборгованість як один із елементів активів загалом, який може бути реалізований, переданий, обміняний на майно, продукцію, результат виконання робіт або надання послуг.

Необхідно вказати, що О. М. Губачова та С. І. Мельник вказують на необхідність створення дебіторської заборгованості на підприємстві у вигляді кредиту, що воно надає своїм покупцям [81]. Мало того, вони роблять висновок про те, що, якби продукція завжди продавалась за готівку, надходження грошових коштів було б постійним, але обмеженим.

Л. М. Павлова, характеризуючи сутність дебіторської заборгованості, визначає причини її виникнення:

- прострочення платежів;
- недостачі;
- розтрати;
- пошкодження цінностей тощо.

До того ж вона фокусує увагу на необхідності створення резерву сумнівних боргів для погашення непогашених боргів, раніше визнаних сумнівними. Крім того, створений резерв сумнівних боргів є джерелом поповнення оборотних коштів, авансованих в операції з реалізації товарів, робіт, послуг [141, С. 438].

В існуючих науково-методичних підходах для характеристики дебіторської заборгованості важливе значення надається виявленню особливостей руху дебіторської заборгованості на підприємстві. У цьому контексті Г. В. Савицька вказує на необхідність вивчення динаміки, складу, причин та давності виникнення дебіторської заборгованості, встановлення нереальних для повернення сум або сум, щодо яких закінчився строк давності [156].

Розглядаючи сутність дебіторської заборгованості, Є. С. Стоянова зараховує цю заборгованість до активів, які швидко реалізуються і на управління якої впливають такі фактори:

- характеристика та структурування покупців залежно від виду продукції, обсягу виконаних робіт, наданих послуг, фінансового стану, особливостей кредитних взаємин і умов продажу;
- забезпечення моніторингу розрахунків з дебіторами, оцінка стану та структури дебіторської заборгованості;
- аналіз і планування грошових потоків з урахуванням коефіцієнтів інкасації.

Крім того, в системі управління дебіторською заборгованістю дослідник виокремлює два підходи. Перший підхід полягає в порівнянні отриманого прибутку, пов'язаного з використанням відповідних схем фінансування, з витратами, що виникають в процесі реалізації поданих схем. Другий підхід полягає в порівнянні та оптимізації величини та строків дебіторської та кредиторської заборгованостей [163, С. 352–356].

Необхідно зазначити, що визначення рівня дебіторської заборгованості залежить від рентабельності та структури певних видів активів, які обумовлюють прийняття відповідних управлінських рішень. До такого висновку дійшов А. П. Шило в роботі «Управління оборотним капіталом» [187].

Заслугує на увагу думка І. А. Бланка, який запропонував комплексний підхід щодо управління дебіторською заборгованістю, в контексті якого, важливого значення набуває управління поточною дебіторською заборгованістю, яка визначається заборгованістю юридичними та фізичними особами відповідних сум грошових коштів та їхніх еквівалентів підприємству, що виникає в

процесі нормального операційного циклу або може бути погашена протягом одного року.

На відміну від попереднього автора, І. А. Бланк зараховує дебіторську заборгованість до середньо ліквідних активів, які характеризують групу майнових цінностей підприємства, що можуть бути законсервовані у грошову форму без суттєвих втрат своєї поточної ринкової вартості за період від одного до шести місяців.

Важливим у його підході є застосування системного підходу до управління поточною дебіторською заборгованістю. Зокрема І. А. Бланк виокремлює такі етапи управління:

1. Аналіз поточної дебіторської заборгованості підприємства в минулому періоді.
2. Вибір типу кредитної політики підприємства щодо покупців продукції.
3. Визначення можливої суми оборотного капіталу, що спрямовується в дебіторську заборгованість за товарним (комерційним) і споживчим кредитом.
4. Формування системи кредитних умов.
5. Формування стандартів оцінки покупців та диференціація умов надання кредиту.
6. Формування процедури інкасації поточної дебіторської заборгованості.
7. Забезпечення використання на підприємстві сучасних форм рефінансування поточної дебіторської заборгованості.
8. Створення та впровадження ефективних систем моніторингу й контролю за формуванням, рухом і поверненням дебіторської заборгованості [33, 34, 45, 46].

У межах пропонованого підходу вчений визначає такі типи кредитної політики:

- консервативний, який полягає у мінімізації кредитного ризику внаслідок обмеження кола споживачів, що отримують продукцію в кредит, скорочення термінів надання кредиту, зменшення суми дебіторської заборгованості, використання договірних умов, які посилюють контроль за поверненням заборгованості;
- помірний, що характеризує умови формування й повернення дебіторської заборгованості на підставі забезпечення прийнятого на підприємстві середнього рівня кредитного ризику й термінів інкасації;
- агресивний, який спрямований на максимізацію додаткового прибутку за рахунок розширення обсягів реалізації продукції в кредит, за наявності високого ризику створення довгострокової дебіторської заборгованості. Крім того, для реа-

лізації цієї політики необхідно використовувати кредит щодо більшого кола споживачів і партнерів, створення пільгових умов у частині періоду кредитування, вартості кредиту, додаткових умов щодо продовження кредитування тощо.

У системі управління дебіторською заборгованістю та забезпечення її інкасації деякі вчені приділяють особливу увагу векселям, як надійній формі забезпечення платежів. Зокрема С. І. Маслов визначає, що вексель становить собою найпростішу форму кредитних грошей, яку виписує боржник і передає кредиту. Він робить висновок про те, що факт видачі векселя означає перетворення товару в гроші [126, С. 23–25].

Крім того, для забезпечення впровадження та ефективного використання системи управління дебіторською заборгованістю на підприємстві необхідно створити спеціальний кредитний орган, головними функціями якого є оцінка формування та інкасації дебіторської заборгованості, контроль за її рівнем, своєчасна та повна інкасація заборгованості тощо. Створення цього органу на підприємстві дасть змогу реагувати на накопичення негативних явищ і нівелювати ті диспропорції, які виникли у наслідок руху дебіторської заборгованості.

Деякі вчені для формування й упровадження управлінських рішень пропонують використовувати інструментарій економіко-математичного моделювання [50, 51, 56, 57, 83, 107, 116, 117, 119, 125, 128]. Зокрема, в межах цього інструментарію дієвою є методика економетричного моделювання, за допомогою якого можна встановити причинно-наслідковий зв'язок між економічними факторами, що впливають на показники формування, та інкасації дебіторської заборгованості. До того ж обґрунтування зв'язків базується на формалізованих показниках, які мають кількісні характеристики. Розроблена економетрична модель дає змогу створити підґрунтя для прогнозування стану та погашення дебіторської заборгованості на підприємстві, що сприятиме прийняттю ефективних управлінських рішень на кожному етапі виробничо-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності.

На відміну від наведених вище підходів, Ю. Бригхем і Л. Гапенські [63, С. 22] розглядають дебіторську заборгованість через призму стимулювання попиту на продукцію, формуючи або погашаючи яку компанії залучають до господарського обороту більшу кількість покупців, надаючи їм товарний кредит, що може спричинити підвищення результативності діяльності.

У контексті розроблення й удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу важливе значення набуває визначення факторів, що впливають на її формування й погашення (рис. 1.1).

Рис. 1.1 – Фактори, що впливають на формування дебіторської заборгованості

Необхідно зазначити, що для підвищення ефективності формування та інкасації дебіторської заборгованості, управління нею необхідно сфокусувати увагу на класифікації заборгованості, елементи якої впливають майже на всі економічні процеси підприємства.

Узагальнюючи теоретико-методологічні підходи, дисертант доводить, що дебіторська заборгованість має класифікуватися за елементами, які подані на рис. 1.2. Відповідно до пропонованої схеми встановлено, що дебіторська заборгованість поділяється за такими важливими ознаками:

- за строками виникнення – на довгострокову (більше одного року) та поточну (до одного року);
- за напрямками виникнення у дебіторській заборгованості виокремлюється заборгованість за товари, роботи, послуги, векселі отримані, за розрахунками тощо;
- за рівнем повернення – на безнадійну (за якою неможливо здійснити повернення), сумнівну (за якою є сумнів щодо її повернення) та дійсну (заборгованість, яка виникла в процесі нормального операційного циклу і може бути повернена протягом одного року).

Запропонована класифікація дебіторської заборгованості за відповідними ознаками створює умови для зростання ефективності управління з метою прийняття ефективних управлінських рішень житлово-комунальними підприємствами щодо формування й погашення дебіторської заборгованості та своєчасного впливу на негативні явища та диспропорції, які виникають на цих підприємствах.

Для розроблення механізму управління заборгованістю на підприємствах ЖКК необхідно визначити особливості економічної природи дебіторської заборгованості, її управління в контексті формування й погашення.

Крім того, важливого значення набуває моделювання показників рівня дебіторської заборгованості та її погашення на підприємствах житлово-комунального господарства і встановлення причинно-наслідкового зв'язку між факторами, що впливають на формування й погашення цієї заборгованості.

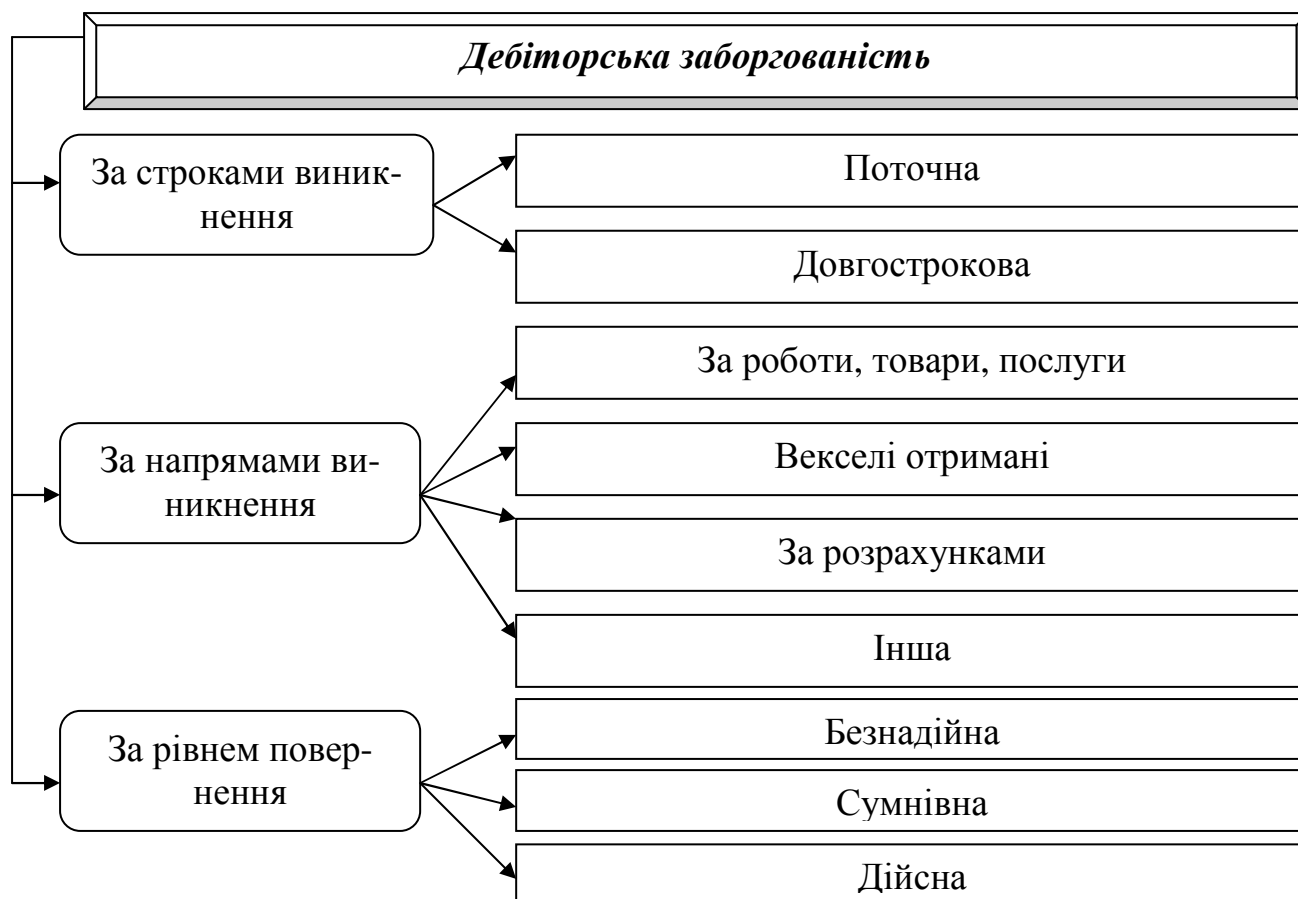

Рис. 1.2 – Класифікація дебіторської заборгованості на підприємствах

Крім того, визначається безнадійна дебіторська заборгованість, яка відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28 грудня 1994 року за № 334/94-ВР зі змінами та доповненнями [12] характеризується як заборгованість, яка відповідає будь-якій з наведених нижче ознак:

- заборгованість щодо зобов'язань, за якою минув строк позовної давності;
- прострочена заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності майна фізичної особи за умови, що дії кредитора, націлені на примусове стягнення майна позичальника, не спричиняє повне погашення заборгованості;
- заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності майна фізичної особи, на яке відповідно до закону може бути спрямоване стягнення; фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності або юридичної особи, оголошених банкрутами у порядку, встановленому законом, або в разі їхньої ліквідації (зняття з реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності);
- заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності коштів, отриманих від продажу на відкритих аукціонах (публічних торгах)

майна позичальника, переданого під заставу як забезпечення зазначеної заборгованості, за умови, що інші юридичні дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника не спричинили повного покриття заборгованості;

- заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з обставинами непереборної сили, стихійним лихом (форс-мажор), підтвердженими в порядку, передбаченому законодавством;

- прострочена заборгованість померлих фізичних осіб, а також визнаних у судовому порядку безвісно відсутніми, померлими або недієздатними, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення волі.

Подібні ознаки безнадійної заборгованості визначені у Податковому кодексі України [4].

У цьому нормативному документі особлива увага надається порядку врегулювання безнадійної та сумнівної заборгованості в контексті наданих житлово-комунальних послуг, за які не отримано вчасно грошової оплати, зміни доходів і витрат у суб'єктів відношень у сфері формування й погашення заборгованості.

Сумнівна заборгованість характеризується як заборгованість за відвантажені товари (роботи, послуги) або заборгованість зі сплати відсотків (комісійних), щодо погашення якої боржником є сумніви і яка відрізняється від безнадійної заборгованості [26].

У сучасних умовах для забезпечення ефективного формування й погашення дебіторської заборгованості використовується відповідний інструментарій [42, 45, 49, 52, 55, 58, 59, 60, 96, 120, 161, 174, 175, 176, 177, 180, 191, 192, 201, 212, 213] та розробляються відповідні антикризові дії щодо прийняття управлінських рішень [38, 129, 142].

На вітчизняних підприємствах ЖКК кредиторська заборгованість є засобом або коштами, які вони використовують для здійснення фінансово-господарської діяльності. По суті, економічна природа кредиторської заборгованості полягає в тому, що вона є коштами або засобом, які надаються підприємству як наслідок виникнення кредитних відносин між суб'єктами підприємницької діяльності. Кредиторська заборгованість є борговим зобов'язанням підприємства, яке воно винне іншому підприємству у встановленому розмірі та у визначені терміни. Документом, що регламентує методологію відображення кредиторської заборгованості, її формування й погашення, є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» [146]. Згідно з цим нормативним документом зобов'язання визнається, якщо його оцінка може бути достові-

рно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума зараховується до складу доходу звітного періоду. Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [144] зобов'язання становить собою заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій, погашення якої у майбутньому, як очікується, спричинить зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. Тобто головним критерієм, за яким визначається зобов'язання, є можливість отримання економічних вигод від їх формування та погашення у майбутньому.

На противагу поданим визначенням, у Господарському Кодексі України особлива увага під час характеристики зобов'язань фокусується на забезпеченні відносин між суб'єктами, які взаємодіють у процесі формування та погашення заборгованості, тобто зобов'язання – це правовідносини, коли одна сторона (боржник) зобов'язана здійснити в інтересах іншої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від такої дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його зобов'язання [3].

Таким чином, у сучасних економічних умовах важливим завданням є забезпечення оптимального розміру кредиторської заборгованості та створення підґрунтя для повного та своєчасного її повернення.

Потрібно зазначити, що під час створення кредиторської заборгованості необхідно розробити та впровадити механізм управління її формування та погашення, оскільки неефективне спрямування кредитних ресурсів, створення необґрунтованого розміру кредиторської заборгованості, відсутність надійних та адекватних механізмів управління впливають негативно не тільки на функціональні аспекти діяльності підприємств житлово-комунального комплексу, але й гальмує їх розвиток та спричиняє занепад.

Отже, важливим завданням є забезпечення ефективного управління кредиторською заборгованістю шляхом використання відповідного інструментарію, що дасть змогу не допустити значних боргів і максимізувати ефект від формування заборгованості у фінансово-господарській діяльності підприємств ЖКК України.

Важливими ознаками кредиторської заборгованості є такі:

– кредиторська заборгованість – безоплатний кредит або позикові кошти, які використовують підприємства;

– кредиторська заборгованість використовується для здійснення поточної діяльності;

– кредиторська заборгованість впливає на платоспроможність підприємства та його фінансову стійкість;

– кредиторська заборгованість обумовлює результативність діяльності підприємства та структуру оборотних активів, оскільки співвідношення дебіторської й кредиторської заборгованості забезпечує створення боргів та динаміку їх зростання;

– кредиторська заборгованість впливає на операційний цикл й залежить від обсягів реалізованої продукції, оскільки для більшої суми реалізованої продукції необхідно більший розмір дебіторської заборгованості.

Узагальнимо наявні теоретико-методичні підходи та визначені напрями, за якими класифікується кредиторська заборгованість.

I. За напрямками формування:

1. Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги.
2. Кредиторська заборгованість за розрахунками з одержаних авансів, за розрахунками з бюджетом, за розрахунками з позабюджетних платежів, за розрахунками зі страхування, за розрахунками з оплати праці, за розрахунками з учасниками та за внутрішніми розрахунками.
3. Короткострокові векселі видані.
4. Інші поточні зобов'язання.

II. За строками виникнення:

1. Короткострокова кредиторська заборгованість (від одного місяця до трьох місяців).
2. Середньострокова кредиторська заборгованість (від трьох місяців до шести місяців).
3. Довгострокова кредиторська заборгованість (від шести місяців до одного року).

У контексті формування класифікаційних характеристик заборгованості визначається безнадійний податковий борг, а саме:

– борг платника податків, визнаного у встановленому порядку банкрутом, вимоги щодо якого не були задоволені у зв'язку з недостатністю активів банкрута;

– податковий борг фізичної особи: – визнаної у судовому порядку безвісно відсутньою або померлою, у разі недостатності майна, на яке може бути спрямоване стягнення згідно з законодавством;

– померлої, у разі недостатності майна, на яке може бути спрямоване стягнення згідно з законодавством;

- яка понад 720 днів перебуває у розшуку;
- податковий борг юридичних і фізичних осіб, щодо якого закінчився термін давності (1095 календарних днів від дня узгодження податкового зобов'язання);
- податковий борг юридичних або фізичних осіб, що виник внаслідок обставин непереборної сили (форс-мажорні обставини);
- податковий борг юридичних осіб, визнаних фіктивними згідно з законом [14].

Для підвищення ефективності формування й погашення кредиторської заборгованості необхідно визначити організаційно-економічні напрями управління:

- оцінити стан та рух кредиторської заборгованості підприємств житлово-комунального комплексу;
- охарактеризувати класифікаційні характеристики кредиторської заборгованості;
- визначити вплив кредиторської заборгованості на платоспроможність і результативність діяльності підприємств ЖКК;
- здійснити моніторинг кредиторською заборгованістю та контроль за напрямками її формування;
- визначити напрями та строки погашення кредиторської заборгованості.

Потрібно зазначити, що особливості управління кредиторською заборгованістю визначаються принципами здійснення кредитної політики, кредитними умовами, договірними зобов'язаннями тощо. До того ж важливе значення має аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей, визначення його впливу на розвиток підприємств житлово-комунального господарства.

Отже, для удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу запропоновано застосовувати відповідний інструментарій, який базується на системному підході й економетричному моделюванні, що враховує економічну природу дебіторської та кредиторської заборгованостей, їх класифікаційні ознаки та особливості формування й погашення на підприємствах житлово-комунального господарства.

1.2 Теоретико-методологічні засади управління дебіторською заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу

В умовах нестабільної економічної системи України та впливу посткризових факторів функціонування підприємств житлово-комунального комплексу залежить від ефективності управлінських заходів щодо формування й погашення дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Для забезпечення надійності системи управління дебіторською заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу запропоновано такі дії:

1. Аналіз стану, руху й інкасації дебіторської заборгованості на підприємствах ЖКК.
2. Визначення виду політики щодо формування й погашення дебіторської заборгованості.
3. Моніторинг дебіторської заборгованості та контроль за її рівнем і рухом.
4. Забезпечення погашення та рефінансування дебіторської заборгованості.
5. Розроблення та впровадження управлінських рішень щодо формування й погашення дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу.

У контексті пропонованих напрямів варто зазначити, що аналіз стану, руху й інкасації формування та погашення дебіторської заборгованості на підприємствах ЖКК запропоновано здійснювати на базі методів економічного й фінансового аналізу, економетричного моделювання, що дасть змогу визначити стан, динаміку, траєкторію руху дебіторської заборгованості, ефективність її використання, активність процесів інкасації, причинно-наслідкові зв'язки між економічними факторами, що впливають на формування й погашення дебіторської заборгованості.

Для управління процесами формування й інкасації дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу запропонована реалізація відповідної політики, яка впроваджується на підставі результатів попереднього етапу. Для підприємств житлово-комунального комплексу запропоновані такі види політики щодо формування й погашення дебіторської заборгованості:

1. Агресивна політика. Передбачає створення дебіторської заборгованості за надані житлово-комунальні послуги фізичним і юридичним особам. Натомість у межах агресивної політики здійснюється жорсткий контроль за формуванням дебіторської заборгованості, ведеться активна робота щодо її інкасації як на рівні житлово-комунального підприємства, так і місцевих органів влади.

Агресивна політика дає змогу врахувати рівень платоспроможності споживачів житлово-комунальних послуг і, отже, уможлиблює надання відповідного кредиту. Однак для її впровадження й погашення потрібні додаткові фінансові ресурси щодо здійснення контролю за її формуванням і інкасацією. Крім того, необґрунтоване зростання дебіторської заборгованості може спричинити «заморожування» значних фінансових ресурсів, що негативно впливає на функціонування підприємств житлово-комунального комплексу.

2. Помірна політика спрямована на створення мінімального рівня дебіторської заборгованості (наприклад 10 % від загальної суми наданих житлово-комунальних послуг споживачеві) з подальшим застосуванням відповідних санкцій у разі перевищення запропонованого рівня. Ця політика дає змогу своєчасно впливати на споживачів на етапі створення незначного рівня дебіторської заборгованості. З метою реалізації помірної політики також використовуються значні фінансові ресурси для контролю за формуванням і інкасацією дебіторської заборгованості на відповідному рівні шляхом застосування, зокрема, інформаційних технологій та спеціальних інформаційних систем.

3. У рамках консервативної політики не передбачається формування й погашення дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу. У сучасних економічних умовах впровадження та реалізація цієї політики є проблематичними, оскільки значно загострилися соціально-економічні протиріччя та поглиблюється диференціація в суспільстві, що сприяє виникненню групи споживачів з низьким рівнем доходів. Консервативна політика формування та інкасації дебіторської заборгованості, що може бути використана на підприємствах житлово-комунального комплексу, спрямована на обмеження споживання послуг споживачами, які мають низький рівень доходів. Отже, застосування консервативної політики на цих підприємствах дає змогу мінімізувати ризики імобілізації грошових коштів в дебіторській заборгованості, хоча не враховує соціальні аспекти й платоспроможність споживачів.

Таким чином внаслідок проведеного аналізу доведено, що в сучасних умовах господарювання для забезпечення управління дебіторською заборгованістю на підприємствах ЖКК запропоновано використовувати політику управління (консервативну, помірну або агресивну), яка дає змогу контролювати процес формування й інкасації дебіторської заборгованості, враховувати платоспроможність споживачів та збільшувати суму заборгованості до встановленого на підприємстві рівня, залежно від стану суб'єкта господарювання, особливостей сфери житлово-комунального комплексу, зовнішніх або внутрішніх умов функціонування. Більш того, протягом одного операційного періоду (один рік)

можна переходити від одного типу політики до іншого, із застосуванням відповідного інструментарію та механізмів.

Зокрема, для впровадження помірної політики формування й інкасації дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу запропоновано застосувати відповідні інформаційні технології й системи. Крім того, для вирішення визначених проблем на житлово-комунальних підприємствах створюється відповідний структурний підрозділ, який забезпечить управління формуванням та інкасацією дебіторської заборгованістю, координацію між структурними підрозділами і взаємодію з регіональними органами управління.

Необхідно зазначити, що в межах помірної політики на підставі запровадження структурного підрозділу на житлово-комунальному підприємстві здійснюється моніторинг за формуванням та інкасацією дебіторської заборгованості. В цьому контексті важливим є застосування таких інформаційних технологій та систем:

- білінгові системи використовуються для автоматизації формування, обліку й погашення дебіторської заборгованості, оптимізації руху та використання фінансових, економічних, трудових та інших ресурсів; застосовується для створення інформаційно-аналітичної бази щодо партнерів підприємств житлово-комунального комплексу, формування тарифної політики, управління інформаційними потоками шляхом створення спеціального модуля, який дозволяє постійно контролювати стан розрахунків за кожним споживачем та партнером підприємства, керувати кредитним ризиком, визначати платоспроможність партнерів цих підприємств. Білінгові системи управління формуванням і погашенням дебіторською заборгованістю пропонують онлайн інформаційні комплекси, які дають змогу впливати на зміни в системі та своєчасно реагувати на диспропорції й дисбаланси, що виникають в процесі управління дебіторською заборгованістю, що перетворюють різноспрямовані інформаційні потоки в єдиний потік, який потім розподіляється залежно від визначених завдань (розрахунків розміру субсидій, визначення вартості житлово-комунальних послуг, ведення рахунків за групами споживачів, забезпечення й ведення розрахунків споживачів, формування звітів щодо руху та погашення дебіторської заборгованості тощо.);

- «Дерево рішень» є візуальним відображенням процесу формування й погашення дебіторської заборгованості за кожним споживачем, що дає змогу приймати управлінські рішення з використанням системи вибору найоптимальнішого варіанту серед комбінації запропонованих варіантів;

– інформаційно-розрахункові центри спрямовані на інформаційне забезпечення процесу формування й погашення дебіторської заборгованості, особливо під час роботи з населенням. Пропоновані центри дають змогу автоматизувати рух та встановити контроль за інформаційними потоками, які об'єднують в єдине ціле процес надання житлово-комунальних послуг. Крім того, інформаційно-розрахункові центри дають змогу автоматизувати процеси складання документів, які використовуються в процесі оплати житлово-комунальних послуг і значно спрощують сам процес оплати цих послуг. У названих центрах ведеться облік стану оплати житлово-комунальних послуг за кожним споживачем, створюється та зберігається відповідний інформаційний архів за кожним споживачем, що уможлиблює в ретроспективі виявлення особливостей оплати за житлово-комунальні послуги. Інформаційно-розрахункові центри об'єднують в єдиний ланцюг споживача послуг, регіональні органи управління та житлово-комунальні підприємства. Відбувається уніфікація підходів щодо нарахувань за житлово - комунальні послуги, а також пільг та субсидій. Крім того в межах інформаційно-розрахункового центру розробляють методичні рекомендації щодо формування та впровадження тарифної політики на регіональному рівні. Функціонування інформаційно-розрахункового центру здійснюється на базі створення інформаційного серверу для учасників, які беруть участь у процесі надання житлово-комунальних послуг; впровадження сучасних способів оплати (карти передоплати, Інтернет-платежі); забезпечення оплати інших послуг, які виникають в житлово-комунальному комплексі;

– система комплексної автоматизації підприємств ЖКК спрямована на ведення бази даних щодо всіх зацікавлених осіб, які беруть участь в процесі надання житлово-комунальних послуг, облік пільг та субсидій, розрахунок платежів для різних споживачів, формування й централізоване друкування платіжних документів, застосування технологій штрих-кодування з метою уникнення помилок, збільшення швидкості оброблення інформації та прийняття управлінських рішень, забезпечення цілеспрямованої роботи щодо проблемних споживачів житлово-комунальних послуг, контроль за інформаційними потоками та створення відповідних баз даних щодо споживачів і постачальників матеріальних ресурсів;

– інтернет-технології уможлиблюють автоматизацію процесу формування, руху, використання інформації щодо наданих житлово-комунальних послуг, спрощують доступ до інформаційно-аналітичного забезпечення шляхом використання оптоволоконних систем, виділених каналів, комутованого доступу;

– технологія «Електронний рахунок» спрямована на автоматизацію документообігу та розрахунків зі споживачами на підприємствах житлово-комунального комплексу. У межах зазначеної технології визначають блоки щодо автоматизації робочого місця бухгалтера, інспектора з нарахування житлових компенсацій, оператора касира з приймання платежів тощо;

– єдина інформаційна система управління житлово-комунальним господарством регіону забезпечує для платників: отримання достовірних рахунків щодо всіх наданих житлово-комунальних послуг, стану розрахунків, рівня заборгованості тощо; для житлово-комунальних підприємств – отримання інформації щодо наданих житлово-комунальних послуг в режимі онлайн, що забезпечує прискорення та контроль за формуванням, рухом і використанням інформаційних потоків, автоматизує процес оброблення інформації тощо; для органів регіонального управління інформацію про стан розрахунків і кількості та якості наданих житлово-комунальних послуг, заборгованості всіх зацікавлених осіб, що беруть участь у процесі надання житлово-комунальних послуг; для фінансових установ – достовірність, оперативність і контроль за комунальними платежами, зростання рівня автоматизації оброблення інформації, підвищення ефективності роботи працівників банків у сфері надходження й оброблення комунальних платежів;

– спеціалізовані автоматизовані системи обліку спрямовані на автоматизацію обліку інформації щодо надання окремих видів житлово-комунальних послуг. Зокрема, широке використання у великих мегаполісах отримала автоматизована система обліку енергоспоживання, яка дає змогу отримувати інформацію щодо енергоспоживання за кожним із об'єктів, контролювати процес надання відповідних житлово-комунальних послуг, визначати добовий графік споживання електроенергії, виявляти найбільші значення її споживання тощо;

– системи інтегрованого інформаційного забезпечення процесу надання житлово-комунальних послуг [93] складається з технології формалізованого управління сферами житлово-комунального господарства, технології описання процесів, що відбуваються в житлово-комунальному комплексі, технології наскрізного оброблення інформації, технології інформаційного забезпечення, застосування програмного забезпечення (PDM, CAD/ CAM/ CAE, PM, DocFlow, Workflow), технології створення електронного опису процесів у сфері житлово-комунального комплексу, створення електронної бази даних щодо процесів, які виникають під час надання житлово-комунальних послуг.

Отже, внаслідок дослідження встановлено, що для підвищення ефективності погашення дебіторської заборгованості на житлово-комунальних підпри-

ємствах необхідно впроваджувати сучасні технології, які містять комплекс функціональних блоків та інструментів, що охоплюють процеси створення та погашення заборгованості. Зокрема, впровадження білінгових систем на підприємствах ЖКК дає змогу постійно контролювати рівень дебіторської заборгованості, реагувати на її структурні зміни, ухвалювати управлінські рішення щодо існуючих економічних умов. Крім того, особлива увага приділяється роботі зі споживачами, забезпеченню своєчасної оплати з партнерами, формуванню економічно обумовленої та соціально-орієнтованої політики щодо управління дебіторською заборгованістю. Використання інформаційних технологій спрямоване на вирішення як окремих, так і комплексних завдань, тому для підвищення ефективності формування й використання дебіторської заборгованості необхідно окреслити коло питань і визначити проблемні аспекти на підприємствах житлово-комунального комплексу.

Необхідно зазначити, що в загальному визначенні рефінансування дебіторської заборгованості характеризується системою фінансових операцій, яка забезпечує прискорену конверсію дебіторської заборгованості грошовими активами [167]. Виходячи із вищезазначеного, можна зробити висновок про те, що в сучасних умовах господарювання України в комплексі управління формуванням і інкасацією дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу необхідно сфокусувати увагу на відповідному інструментарії щодо забезпечення процесу погашення й рефінансування заборгованості. Крім того, як зазначають деякі вчені, причиною збільшення рівня дебіторської заборгованості та зростання значення процесів погашення й рефінансування заборгованості є порушення розрахунково-платіжної дисципліни, надмірна відкритість національної економіки, використання в розрахунках не грошових інструментів, використання грошових сурогатів – толлінгу, взаємозаліку, взаємної простроченої заборгованості [186]. Для використання методів погашення й рефінансування під час здійснення управління дебіторською заборгованістю на підприємствах житлово-комунального господарства необхідно враховувати такі принципи:

- 1) сума витрат, які використовуються на формування й погашення дебіторської заборгованості не повинна перевищувати можливий прибуток від використання коштів, спрямованих на цей процес;
- 2) витрати для здійснення інкасації дебіторської заборгованості не повинні перевищувати суми короткострокових кредитів;

3) сума витрат на фінансування дебіторської заборгованості не повинна перевищувати величину витрат, пов'язаних із «заморожуванням» грошових коштів, враховуючи інфляційну складову [161, С. 35–45].

Крім того, в процесі забезпечення інкасації дебіторської заборгованості виникають і накопичуються негативні явища, пов'язані з невиконанням державою своїх зобов'язань перед підприємствами житлово-комунального комплексу, що спричиняє порушення розрахунково-платіжної дисципліни за низької можливості впливу самого підприємства на цей процес. Із огляду на це необхідно переосмислити підходи щодо взаємодії між державними інституціями та підприємствами ЖКК, особливо у сфері забезпечення розрахунково-платіжної дисципліни на базі розроблення та впровадження організаційно-економічного механізму управління заборгованістю. З метою погашення й рефінансування дебіторської заборгованості на житлово-комунальних підприємствах використовуються відповідні методи:

1) факторинг полягає у перепродажу права на можливість стягнення боргів за відповідним дорученням, які здійснюються шляхом операцій з одержання грошей за продаж у кредит, що забезпечує зростання ймовірності повернення дебіторської заборгованості. Під час використання факторингових операцій визначається комісійна плата, яка встановлюється залежно від суми наданого кредиту у вигляді дебіторської заборгованості, договірних умов, платоспроможності споживачів і партнерів. Перевагами факторингу є підвищення оборотності дебіторської заборгованості, скорочення періоду фінансового й операційного циклів, забезпечення повернення більшої частини дебіторської заборгованості. До недоліків належать додаткові витрати у вигляді комісійних виплат, що здійснюються продавцем у процесі надання житлово-комунальних послуг; можливість втрати прямого зв'язку зі споживачами, залежність від компетентності й репутації фінансової установи, що забезпечує здійснення факторингових операцій, недосконалість нормативно-правової бази й щодо можливості застосування цього інструментарію на підприємствах житлово-комунального комплексу, виникнення методологічних проблем, які полягають у порядку віднесення цих операцій або до кредитних, або до комісійно-посередницьких, або до банківських операцій [76, С. 60–71]. Види факторингу такі:

а) факторинг з регресом, за якого компанія (фактор) придбаває у підприємств житлово-комунальних послуг право на всі суми, що виникли у відповідних споживачів, у разі можливості погашення поданого боргу житлово-комунальним підприємством компанії (фактору);

б) факторинг без регресу, за якого компанія (фактор) придбаває у підприємства житлово-комунального комплексу право на всі борги, які виникли у споживачів, у разі неможливості затребування суми із житлово-комунального підприємства у повному обсязі;

в) відкритий факторинг характеризується тим, що про поступку боргових зобов'язань повідомляють споживачів житлово-комунальних послуг;

г) закритий факторинг пов'язаний з тим, що про поступку боргових зобов'язань не повідомляють споживачів житлово-комунальних послуг;

г) прямий факторинг характеризується прямими зв'язками між компанією (фактором) і боржниками житлово-комунальних послуг;

д) взаємний факторинг виокремлюється наявністю зв'язків між декількома компаніями (факторами) і боржниками житлово-комунальних послуг;

е) внутрішній факторинг. В операції погашення боргових зобов'язань беруть участь вітчизняні зацікавлені особи;

є) зовнішній факторинг. В операції погашення боргових зобов'язань беруть участь одна або декілька зацікавлених осіб – іноземців.

ж) форвейтинг характеризується здійсненням операцій передачі векселя фінансовій установі із виплатою останній відповідної комісійної винагороди та у разі забезпечення зобов'язань щодо погашення цього векселю. Перевагами запропонованого інструментарію є можливість довгострокового використання наданих коштів та швидкість отримання грошових коштів на підставі здійснення вексельних операцій, недолік – залежність від репутації та компетентності фінансової установи у разі здійснення форфейтингових операцій, а також значна вартість операцій з форфейтингу;

з) облік векселів полягає у продажу векселів фінансовим установам або іншим суб'єктам господарювання за ціною, яка визначається виходячи із номіналу, вексельної ставки та терміну погашення векселя. Пропонований інструментарій дає змогу отримати грошові кошти в короткостроковий термін, підвищити ймовірність повернення сумнівної дебіторської заборгованості шляхом виплати відповідної премії. Недоліком використання векселів є зростання вартості наданих послуг шляхом комісійної винагороди та премії за ризик, а також можливість втрати взаємодії зі споживачами послуг без врахування їхнього сучасного фінансового, економічного, соціального та іншого стану;

и) аутсорсінг становить собою зовнішнє управління дебіторською заборгованістю спеціалізованими компаніями. Застосування аутсорсінгу дає змогу забезпечити повернення боргів професійними спеціалістами або компаніями, які можуть гарантувати результативність цього процесу; відсутність необхідно-

сті створення додаткових організаційних структур для управління дебіторською заборгованістю; застосування колекторів під час повернення боргу, які здійснюють системну програму стягнення боргів; можливість надання юридичних послуг. Недоліками аутсорсінгу є залежність від репутації колекторів, у сфері яких існують так звані «сірі» колектори, які негативно впливають на репутацію компанії, що надала кредит, зростання додаткових витрат на забезпечення повернення дебіторської заборгованості тощо;

і) відстрочка платежу визначається поданням кредиту споживачам у вигляді дебіторської заборгованості за надані житлово-комунальні послуги на умовах, визначених у договірних зобов'язаннях. Перевагами відстрочення платежів є забезпечення прямої взаємодії між житлово-комунальними підприємствами та споживачами й партнерами; зниження або відсутність додаткових витрат, пов'язаних з інкасацією дебіторської заборгованості; можливість врахування соціально-економічного стану споживачів і партнерів. Недоліками застосування відстрочення платежів є збільшення ризику неповернення дебіторської заборгованості;

ї) взаємозалік є методом, який спрямований на погашення взаємних вимог споживачів, партнерів та інших суб'єктів, що беруть участь у господарському процесі, шляхом врахування та забезпечення зустрічних зобов'язань [132]. Використання взаємозаліку дає змогу враховувати інтереси споживачів, партнерів та інших суб'єктів, що беруть участь у господарському процесі, прискорити оборотність дебіторської заборгованості, припинити взаємні вимоги учасників господарського процесу. До недоліків взаємозаліку належить відсутність коштів для забезпечення взаємозаліку, що може спричинити виникнення протиріч між зацікавленими сторонами;

й) погашення дебіторської заборгованості шляхом взаємного врахуванням платежів до бюджету спрямоване на взаємне врахування розмірів бюджетних платежів з метою погашення дебіторської заборгованості шляхом визначення податкового кредиту дебітора та податкового зобов'язання кредитора. Погашення дебіторської заборгованості шляхом взаємного зарахування платежів до бюджету дає змогу забезпечити погашення дебіторської заборгованості, враховуючи кошти, спрямовані в бюджет, визначити інтереси дебітора та кредитора в частині погашення платежів у бюджет. До недоліків належать такі: недосконалість законодавчої бази здійснення процесу взаємозаліку коштами, спрямованими в бюджет; складний характер перерозподілу коштів суб'єктів господарювання, спрямованих в бюджет внаслідок недосконалої фіскальної системи;

к) реструктуризація дебіторської заборгованості – це комплекс організаційно-економічних заходів, спрямованих на зміну якісних та кількісних параметрів наявної заборгованості [120]. Вона дає змогу розробити заходи погашення дебіторської заборгованості, враховуючи стан платоспроможності дебітора. Реструктуризація дебіторської заборгованості спричиняє подальше «заморожування» грошових коштів, уповільнення оборотності дебіторської заборгованості;

л) судові методи стягнення дебіторської заборгованості полягають у стягненні дебіторської заборгованості із боржника за рішенням суду шляхом виконавчого провадження щодо примусової реалізації рішення суду та інших органів юриспруденції. Уможлиблюють створення можливості повернення дебіторської заборгованості, зокрема способів, пов'язаних із майном кредитора; захист інтересів кредиторів, нормативно-правове забезпечення їхніх інтересів. Недоліком судових методів стягнення дебіторської заборгованості є недосконалість наявної судової системи в Україні, що може спричинити прийняття необґрунтованих судових рішень.

Отже, вищезазначені методи погашення та рефінансування дебіторської заборгованості використовуються або можуть застосовуватись на підприємствах житлово-комунального комплексу. До того ж більшість із них мають досудовий характер і враховують стан та платоспроможність споживачів комунальних послуг та партнерів житлово-комунальних підприємств. Натомість необхідно в комплексі інструментів погашення та рефінансування дебіторської заборгованості застосовувати й судові методи, як більш радикальні щодо стягнень у разі невиконання встановлених вимог і зобов'язань. До недоліків, що обмежують застосування судових методів, належать недосконалість наявного законодавства, судової та фіскальної системи щодо використання методів погашення й рефінансування дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального господарства, зокрема в частині здійснення взаємозаліків у сфері дебіторської заборгованості шляхом взаємного врахування платежів до бюджету тощо.

Прикладом застосування комплексу досудових методів на підприємствах житлово-комунального комплексу є погашення заборгованості ЖКК м. Києва у 2012 році. Зокрема, для забезпечення кредиту банкам було запропоновано під заставу комунальне майно і випущено відповідні векселі. Крім того, для погашення заборгованості житлово-комунального комплексу м. Києва перед ПАТ «Київенерго» та НАК «Нафтогаз Україна» також широко застосовувалися вексельні операції.

Прикладом стягнення заборгованості з боржників на підприємствах житлово-комунального комплексу є відповідні Постанови судів різних інстанцій (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1 – Постанови судів різних інстанцій щодо стягнення заборгованості із боржників на підприємствах житлово-комунального комплексу

Назва Постанови	Характеристика
1	2
Постанова Верховного суду України від 20 червня 2012 р.	Про стягнення заборгованості за надані комунальні послуги із комунального підприємства Вінницької міської ради
Постанова Вищого господарського суду України від 8 травня 2012 р.	МКП «Енергоресурс» звернулось до ДТГО «Південно-Західна залізниця» про стягнення заборгованості за послуги центрального тепlopостачання
Постанова Вищого господарського суду України від 1 лютого 2012 р.	ДК «Газ України» НАК «Нафтогаз України» подав до господарського суду позов щодо відповідача ДП «Житло-Плюс» про стягнення заборгованості

Отже, на підприємствах житлово-комунального комплексу України широко застосовуються як досудові, так і судові методи стягнення заборгованості за надані й отримані послуги. Застосування відповідних методів залежить від стану та особливостей формування заборгованості, споживачів, рівня взаємодії з різними групами зацікавлених осіб.

Досудові та судові методи погашення дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу широко застосовуються і в інших країнах. На підприємствах ЖКК Російської Федерації, зокрема застосування досудових методів полягає в оптимізації системи взаємодії підприємства із споживачами для отримання платежів за послуги. До того ж особлива увага приділяється зниженню та попередженню заборгованості зі створенням абонентських відділів, які забезпечують надходження грошових коштів від споживачів та роботу з боржниками.

Для забезпечення роботи з дебіторською заборгованістю створюється система адресної допомоги населенню, яка недостатньо забезпечується матеріально. Особлива увага приділяється демонополізації сфери надання

житлово-комунальних послуг через створення та трансформацію підприємств із комунальної власності у акціонерні товариства, питома вага яких за сферами житлово-комунального комплексу така:

- водопровідно-каналізаційне господарство – 17 %;
- теплоенергетика – 37 %;
- дорожнє господарство – 50 %;
- ритуальні послуги – 70 %;
- житлове господарство – 8 %.

Активно демонополізація підприємств житлово-комунального комплексу Російської Федерації здійснюється у Кемеровській та Московській області, Пскові, Омську, Самарі, Новгороді Великому, Новочеркаську, Азові. За рахунок цих заходів здійснюється технічне переобладнання підприємств без застосування коштів місцевих бюджетів, вирішуються юридичні та економічні проблеми, підвищується ефективність діяльності.

У практиці діяльності підприємств ЖКК Російської Федерації для погашення дебіторської заборгованості застосовуються стимулюючі методи морально-психологічного впливу, до яких належать:

- постійне інформування громадян про заборгованість шляхом застосування повідомлень та попереджень;
- використання засобів масової інформації для забезпечення своєчасної оплати дебіторської заборгованості споживачами;
- залучення до роботи із формування та погашення дебіторської заборгованості керуючих житловими будинками;
- застосування інформаційного інструментарію щодо формування та погашення дебіторської заборгованості шляхом використання програмного продукту «Оплата житлово-комунальних послуг споживачем»;
- створення та забезпечення діяльності групи або комісії щодо врегулювання заборгованості, здійснення особистого прийому споживачів та боржників;
- оптимізація та зростання ефективності роботи юридичної служби щодо роботи з дебіторською заборгованістю шляхом застосування заходів договірної відповідальності та досудового впливу.

У разі застосування судових методів щодо погашення дебіторської заборгованості на підприємствах ЖКК особливого значення набуває арбітражний суд, на який покладено відповідні функції.

Потрібно зазначити, що у період трансформацій для забезпечення ефективності функціонування підприємств житлово-комунального комплексу, залу-

чення додаткових інвестиційних ресурсів, створення системи управління заборгованістю у країнах Західної Європи (Данія, Ірландія, Люксембург) практикується зниження податкової ставки або повне звільнення від оподаткування за корпораційним податком [121].

Для забезпечення управління заборгованістю у країнах Європи застосовується інститут приватних керуючих компаній. Формування тарифної політики в країнах із розвинутою економікою здійснюється державою. До того ж для оплати наданих комунальних послуг, погашення відповідної заборгованості для малозабезпечених сімей та пенсіонерів застосовуються соціальні допомоги, розмір яких залежить від рівня доходів сім'ї, розміру квартирної плати та кількості дітей. Кількість наданих допомог, наприклад у Швеції, така: 30 % пенсіонери, 20 % сім'ї з однією дитиною, 20 % – з двома дітьми, 50 % сімей з трьома дітьми і більше. Середній розмір доплат може сягати 80 % від розміру квартирної плати. Головними тенденціями у сфері надання житлово-комунальних послуг країн Західної Європи і США є скорочення державних інвестицій у цю сферу та пошук нових форм фінансування (муніципальні позики – США, державні дотації муніципалітетам – Великобританія) [207, 208, 209, 211].

Ефективне управління дебіторською заборгованістю на підприємствах ЖКК забезпечується шляхом застосування багаторівневої системи, у межах якої регулюються ціни, ставки і тарифи на всіх рівнях із врахуванням особливостей функціонування житлово-комунального комплексу та рівня взаємодії із зацікавленими особами.

У країнах із розвинутою економікою застосовуються різні види програм для регулювання тарифів та погашення дебіторської заборгованості. У США, зокрема, працює програма «Житло», у межах якої здійснюється управління заборгованістю більше 4 млн сімей.

Особливе значення для управління заборгованістю мають Єдині розрахункові центри із застосування білінгових систем, що забезпечують централізацію розрахунків та зниження збутових розрахунків, персональний облік заборгованості.

Сектор житлово-комунального комплексу країн Європейського Союзу повністю лібералізований при забезпеченні низького рівня оподаткування й утримання апарату управління, у якому власники житла керують своєю власністю самостійно або через органи колективного управління (Чехія, Латвія, Естонія).

Результуючим етапом управління дебіторською заборгованістю є розроблення та впровадження управлінських рішень щодо формування й погашення

дебіторської заборгованості на підприємствах ЖКК, які полягають у такому:

1) перманентний моніторинг формування й погашення дебіторської заборгованості, її інвентаризація на кожному етапі функціонування підприємств ЖКК;

2) застосування заходів щодо виявлення розкрадань і неврахованого використання енергії юридичними та фізичними особами;

3) комплексне використання пропонованих методів погашення та рефінансування дебіторської заборгованості;

4) упровадження політики пільг для споживачів, які попередньо або своєчасно сплачують комунальні послуги;

5) застосування системи санкцій відповідно до договорів щодо надання житлово-комунальних послуг;

6) використання інформаційних технологій під час збирання комунальних платежів зі споживачів;

7) проведення інформаційної роботи (засоби масової інформації, відкриті джерела, білборди тощо), спрямованої на забезпечення своєчасного повернення боргових зобов'язань;

8) особисті контакти зі споживачами і партнерами щодо формування та інкасації дебіторської заборгованості підприємствам житлово-комунального комплексу;

9) забезпечення постійного контролю за виконання договорів про реструктуризацію та графіків погашення дебіторської заборгованості;

10) уведення санкцій щодо споживачів житлово-комунальних послуг, які не виконують відповідні обов'язки, введення обмежень та відключень;

11) максимальна активізація роботи житлово-комунальних підприємств із судовими органами для забезпечення інкасації дебіторської заборгованості;

12) забезпечення енергозбутової діяльності, виявлення пріоритетних напрямків оптимізації дебіторської заборгованості;

13) робота з партнерами та іншими контрагентами, які є або можуть стати боржниками через відповідні структурні підрозділи в межах діючого законодавства, зокрема особисті зустрічі;

14) страхування ризиків виникнення дебіторської заборгованості та її інкасації, які відображаються в договірних зобов'язаннях;

15) використання варіабельних систем оплати, які корелюються для дебітора і кредиту із врахуванням їхніх фінансових можливостей, платоспроможності й оплати [151];

16) здійснення робіт щодо погашення простроченої дебіторської заборгованості, зокрема з використанням судових інструментів та аутсорсінгу;

17) створення резерву сумнівних боргів, як суми зниження ризику щодо формування й погашення безнадійної дебіторської заборгованості, що негативно впливає на платоспроможність підприємств житлово-комунального комплексу. Необхідно зазначити, що в процесі формування й використання резерву сумнівних боргів виникають методологічні проблеми пов'язані з віднесенням сум резерву до складу витрат. У діючих вітчизняних стандартах резерв сумнівних боргів, зокрема, відображається в складі інших операційних витрат. Проте в Міжнародних стандартах фінансової звітності суми резерву сумнівних боргів акумулюються у витратах на збут. Отже, для вирішення цієї складної методологічної проблеми необхідно уніфікувати положення вітчизняних і міжнародних стандартів. З метою створення резерву сумнівних боргів на вітчизняних підприємствах використовуються такі методи: абсолютної суми (визначається шляхом аналізу окремого дебітора) та коефіцієнта сумнівності (розраховується на підставі визначення питомої ваги безнадійного боргу, класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення й визначення середньої питомої ваги представного боргу). Алгоритм визначення резерву сумнівних боргів визначено Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», відповідно до якого резерв сумнівних боргів визначається множенням коефіцієнта сумнівності відповідно до частки безнадійних боргів у чистому доході на суму залишку дебіторської заборгованості на початок року [145]. У цілому створення резерву сумнівних боргів, окрім забезпечення підґрунтя для погашення безнадійної дебіторської заборгованості, надає інформаційний базис інвесторам щодо впевненості ведення управліннями підприємства політики формування й погашення дебіторської заборгованості. Таким чином, створення резерву сумнівних боргів дає змогу знизити ймовірність формування безнадійної дебіторської заборгованості й інвестиційну впевненість інвесторам щодо здійснення політики у сфері управління заборгованістю;

18) застосування в системі управління дебіторською заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу відповідного типу політики з використанням відповідного структурного підрозділу.

Характеристика практики застосування напрямів управління дебіторською заборгованістю на вітчизняних підприємствах житлово-комунального комплексу подана в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Практика застосування напрямів управління дебіторською заборгованістю на вітчизняних підприємствах житлово-комунального комплексу

Назва напрямку	Характеристика напрямів
Адресна допомога (підприємств ЖКК м. Хмельницького)	Розроблений порядок надання адресної допомоги споживачам на підприємствах житлово-комунального комплексу м. Хмельницького у сфері водопостачання та водовідведення, теплопостачання, застосовуючи кошти місцевого бюджету
Проведення акцій та лотерей (м. Луцьк та Коростень)	Для дисциплінованих споживачів, які своєчасно сплачують житлово-комунальні послуги, проводяться стимулюючі акції та лотереї за рахунок коштів місцевого бюджету
Упровадження пільгових тарифів (м. Комсомольськ)	Для забезпечення управління дебіторською заборгованістю виконавчий комітет м. Комсомольська розробив і реалізує рішення «Про пільгові тарифи на комунальні послуги», сутність якого полягає у тому, що стимулюється погашення житлово-комунальних послуг до 20 числа наступного місяця

Отже, як наслідок дослідження, запропоновано напрями управління дебіторською заборгованістю житлово-комунального комплексу. Крім того, проведений аналіз свідчить про необхідність широкого використання в управлінні дебіторською заборгованістю на комунальних підприємствах інформаційних технологій та методів її погашення й інкасації. Запропоновані напрями управління дебіторською заборгованістю мають комплексний характер, вони містять етапи створення й погашення дебіторської заборгованості на підставі її моніторингу, аналізу, роботи зі споживачами й партнерами та формування підґрунтя для попередження ризику створення безнадійної заборгованості.

1.3 Кредиторська заборгованість підприємств житлово-комунального комплексу України: управлінський аспект

Важливою складовою процесу формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу України є процес управління кредиторською заборгованістю. Політика управління кредиторською заборгованістю взаємозалежна із процесами управління формуванням і погашенням дебіторською заборгованістю. У сучасних економічних умовах необхідно запропонувати напрями управління кредиторською заборгованістю, які ком-

плексно будуть враховані під час удосконалення організаційно-економічних за-
сад управління заборгованістю на підприємствах ЖКК.

Відповідно до існуючого Положення (стандарту) бухгалтерського обліку
11, зобов'язанням визнається щодо її оцінки й отримання економічних вигод в
майбутньому [146]. Кредиторська заборгованість житлово-комунальних під-
приємств входить у структуру поточних зобов'язань. Наведені особливості й
аспекти впливають на формування й погашення кредиторської заборгованості.
Крім того, управління цією заборгованістю базується, за висловлюванням до-
слідників, на таких принципах:

- правильність вибору форми заборгованості з метою мінімізації відсот-
кових виплат з метою купівлі матеріальних цінностей;
- встановлення найбільш зручної форми банківського чи комерційного
кредиту та його строку;
- недопущення утворення й зростання простроченої заборгованості [140].

Для забезпечення управління кредиторською заборгованістю на
підприємствах житлово-комунального комплексу необхідно розробити й запро-
вадити комплекс дій, які полягають у такому:

1. Збір та оброблення інформації щодо формування й погашення креди-
торської заборгованості на житлово-комунальних підприємствах. Характерис-
тика внутрішньої поточної кредиторської заборгованості та зовнішніх запози-
чень і виявлення тенденцій їхнього розвитку з визначенням впливу на плато-
спроможність підприємства.

2. Моніторинг кредиторської заборгованості з боку відповідного струк-
турного підрозділу із розробленням пропозицій щодо тенденцій її формування
й погашення.

3. Оптимізація кредиторської заборгованості, яка полягає в пошуку під-
ходів, за допомогою яких ця заборгованість позитивно впливає на діяльність
житлово-комунального підприємства [82].

4. Забезпечення оптимального співвідношення між дебіторською й креди-
торською заборгованістю, враховуючи особливості функціонування підпри-
ємств житлово-комунального комплексу.

5. Своєчасне реагування на звернення кредиторів, правове виконання зо-
бов'язань і договірних умов.

6. Залучення додаткових коштів з метою погашення кредиторської забор-
гованості, якщо власні відсутні.

7. Формування й реалізація політики залучення банківського кредиту під-
приємствами житлово-комунального комплексу, яка уміщує: визначення цілей

використання позикових коштів; визначення платоспроможності, ліквідності й кредитоспроможності підприємств житлово-комунального комплексу; вибір видів та напрямів здійснення банківського кредитування; оцінка умов здійснення банківського кредитування; визначення найбільш ефективних умов використання банківського кредиту; забезпечення контролю за використанням банківського кредиту; визначення строків та джерел погашення банківського кредиту. Водночас визначається показник «грант-елемент», який уможливорює порівняння вартості залучення фінансового кредиту на умовах окремих комерційних банків із середніми умовами на фінансовому ринку. Оцінка зазначеного показника здійснюється як сума відношень величини сплачуваного відсотка в конкретному інтервалі кредитного періоду та суми амортизованого головного боргу в конкретному інтервалі кредитного періоду до загальної суми банківського кредиту, який використовується житлово-комунальним підприємством, враховуючи середню ставку відсотка за кредит, яка визначена на фінансовому ринку за відповідними кредитними інструментами, конкретний інтервал кредитного періоду, за яким здійснюється платіж коштів комерційного банку, та загальну тривалість кредитного періоду [182].

8. Мінімізація вартості залучених кредитних ресурсів, яка відбувається в розрізі визначення розміру цінової знижки під час здійснення готівкового платежу за продукцію і періоду надання відстрочки платежу у відповідності до умов наданого кредиту. До того ж необхідно забезпечити виконання такого принципу: вартість залучення позикових коштів не повинна перевищувати рівень ставки відсотка за короткостроковий банківський період [182].

9. Упровадження та використання інформаційних технологій у системі управління кредиторською заборгованістю з метою своєчасного реагування на негативні тенденції та їхнє попередження.

10. Забезпечення своєчасного погашення кредиторської заборгованості перед бюджетом, фондами соціального страхування, з оплати праці, що сприятиме попередженню санкцій, які можуть бути застосовані щодо підприємств житлово-комунального комплексу.

Кредиторська заборгованість є важливим та вигідним джерелом фінансування діяльності житлово-комунальних підприємств. Водночас, результативне та ефективне використання позикових коштів може бути досягнуте у разі виконання всіх умов, які обумовлюють надання коштів. Для забезпечення цього процесу, окрім запропонованих дій, використовуються відповідні методи погашення кредиторської заборгованості, які подані в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3 – Методи погашення кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу [173]

Назва методу	Характеристика
Проведення взаємозаліків	Реалізується у випадках, коли між підприємствами (кредитором і позичальником) є взаємні зобов'язання. Цей метод полягає у здійсненні взаємозаліку між підприємствами на базі письмового повідомлення про здійснення відповідної операції
Поступка прав власності на головні засоби	Здійснюється в умовах значної кількості головних засобів у підприємства житлово-комунального комплексу або у випадку недостатності грошових та інших коштів для погашення кредиторської заборгованості. Цей метод характеризується погашенням кредиторської заборгованості або її частини головними засобами на підставі відповідних договірних умов і нормативно-правової бази
Надання векселя	Полягає у наданні векселя підприємству-кредитору у вигляді письмового зобов'язання, яке повинне бути виконане відповідно до визначених строків і відсоткових ставок, що дає змогу відтермінувати виконання кредитних зобов'язань
Переоформлення кредиторської заборгованості	Характеризується переоформлення кредитних зобов'язань із однієї форми в іншу. Переведення, зокрема, незабезпеченого ніякими зобов'язаннями кредиту в забезпечений
Судові методи погашення кредиторської заборгованості	Спрямовані на погашення кредиторської заборгованості на підставі відповідного судового рішення, яке було прийнято судовим органом

Отже, за таблицею 1.3 усі методи можна розділити на досудові й судові. Зазвичай більшість підприємств намагаються під час здійснення управління кредиторською заборгованістю використовувати досудові методи, які дають змогу зберегти певний рівень співпраці зі споживачами й партнерами та репутацію для забезпечення подальшої взаємодії. Проте у випадках постійного невиконання зобов'язань на підприємствах житлово-комунального комплексу можуть задіюватися судові рішення, що негативно впливає як на кредиторів, так і на самі підприємства.

Іншою важливою проблемою, що виникає в процесі управління як кредиторською заборгованістю зокрема, так і підприємством узагалі, є політика використання кредитних ресурсів шляхом визначення напрямів залучення позикових коштів [105] (рис. 1.3).

Залучення коштів інвесторів є найбільш важливим завданням у діяльності підприємств житлово-комунального комплексу. Ці кошти дають змогу отримати порівняно дешеві додаткові фінансові ресурси. Водночас залучення зазначених коштів зазвичай призводить до зміни складу та структури корпоративного управління, а також установчих документів. Крім того, інвестори можуть впливати на функціонування підприємств житлово-комунального комплексу.

Рис. 1.3 – Напрями залучення позикових коштів на підприємствах житлово-комунального комплексу

Проте, враховуючи особливості та результативність діяльності цих підприємств, їхня інвестиційна привабливість залишається на низькому рівні. Варто звернути увагу на «громіздку» та неефективну структуру управління житлово-комунальними підприємствами, що знижує привабливість та інвестиційну активність у сфері житлово-комунального господарства.

Використання банківського або фінансового кредиту в сучасних умовах господарювання житлово-комунальних підприємств є фінансово не вигідною справою. Крім того, на комунальних підприємствах виникають проблеми з використанням банківського або фінансового кредиту, пов'язаного з його цільовим використанням та забезпеченням виплат відсотків. Поряд з тим залишаються проблемними питання щодо отримання таких видів кредитних ресурсів житлово-комунальними підприємствами, оскільки більшість з них мають низь-

кий конкурентоспроможний та ліквідний рівень, що визначено на підставі відповідних фінансових і бухгалтерських документів. У разі вирішення пропонуванних проблем використання банківського або фінансового кредиту сприятиме розвитку підприємств житлово-комунального комплексу.

Товарний кредит, який є формою створення й використання кредиторської заборгованості за надані послуги, виконані роботи, реалізовані товари, має безпроцентний характер. Цей вид кредитних ресурсів дає змогу отримати житлово-комунальним підприємствам відповідну продукцію з відстрочкою платежу. Під час використання товарного кредиту необхідно забезпечити виконання відповідних договірних умов, порушення яких може спричинити санкції.

Використання власної «економічної переваги» об'єднує в собі всі види кредитування і полягає в можливості диктувати і нав'язувати партнерам власні умови через монопольне становище на ринку; різницю в рівнях економічного потенціалу; маркетингові переваги; можливі недоліки в управлінні заборгованістю. На підприємствах житлово-комунального комплексу ці економічні переваги можуть бути реалізовані лише шляхом монопольного становища на ринку, що знижує ефективність і результативність цього напряму залучення позикових коштів.

Потрібно зазначити, що практика застосування інструментів управління кредиторською заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу свідчить про те, що вона здебільшого формується внаслідок зростання цін на енергоносії та несвоєчасної їхньої оплати з боку цих підприємств. У цьому контексті укладаються договори щодо реструктуризації заборгованості між підприємствами енергопостачання, постачання газу тощо, із підприємствами ЖКК. Застосовуються також договори з податковими органами щодо реструктуризації заборгованості з податків і зборів, списання пені і штрафних санкцій підприємств ЖКК, списання кредиторської заборгованості підприємствам тепlopостачання за непогашені боргові зобов'язання щодо несплачених обсягів природного газу (Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання списання вартості несплачених обсягів природного газу» від 29 квітня 2004 р. № 550), забезпечення взаємних заліків між підприємствами житлово-комунального комплексу та компаніями, які здійснюють постачання відповідних ресурсів.

Таким чином, шляхом дослідження визначено комплекс управлінських дій, спрямованих на формування та погашення кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу. Доведено, що з метою під-

вищення результативності процесу погашення кредиторської заборгованості на житлово-комунальних підприємствах необхідно застосовувати відповідні методи погашення, які поділяються на досудові й судові. У практичній діяльності більшість проблемних питань щодо погашення кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу доцільно вирішувати досудовими методами. З метою забезпечення процесу адекватного управління кредиторською заборгованістю охарактеризовано напрями залучення позикових коштів, використання яких має певні ускладнення на комунальних підприємствах, оскільки в діяльності останніх накопичуються управлінські, економічні, організаційні та інші проблеми, вирішення яких дає змогу підвищити ефективність і результативність функціонування.

1.4 Теоретико-методологічні засади щодо визначення організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу

Удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу потребує застосування відповідних сучасних механізмів. У цьому контексті важливе значення має розроблення й реалізація організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах ЖКК.

Враховуючи, що погляди на визначення організаційно-економічного механізму управління заборгованістю, їхню різноаспектність суттєво різняться, великого значення набуває узагальнення теоретико-методологічних положень щодо сутності цього механізму, виявлення особливостей його функціонування на підприємствах ЖКК. Крім того, не вирішені теоретико-методичні й практичні питання у сфері формування й реалізації організаційно-економічного механізму управління заборгованістю, навіть не визначено поняття «організаційно-економічний механізм управління заборгованістю підприємств житлово-комунального комплексу».

В існуючих наукових дослідженнях запропоновано різні підходи щодо визначення організаційно-економічного механізму управління заборгованістю. П. Т. Бубенко і Я. В. Леонов, зокрема, визначають організаційно-економічний механізм як системну категорію, що має відкритий, адаптивний, динамічний характер (принцип системності), яка функціонує в ринковому середовищі в межах, окреслених методами державного і регіонального регулювання (принцип

регульованого ринку), що забезпечує тривале виживання і розвиток суб'єкта господарської діяльності у нестабільному середовищі за рахунок безупинного пошуку і використання нових способів і сфер реалізації його потенціалу (принцип орієнтації на інновації) [66]. Мало того, Я. В. Леонов, під час визначення організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком підприємств водопостачання, зосереджує увагу на врахуванні платоспроможного попиту на «кошик послуг» системи водопостачання, коригуючого фактору потреб споживачів, об'ємів подачі води, з урахуванням фактичного фінансово-економічного стану виробленої системи та її інноваційного потенціалу, природно-ресурсного потенціалу водозабезпечення регіону, що дає змогу посилити ринкову складову в діяльності підприємств водопостачання [118].

Поділяючи підхід вищезазначених авторів, О. С. Чмельова розглядає організаційно-економічний механізм на прикладі трудових ресурсів, враховуючи особливості регіонального розвитку як систему інституційних елементів, що мають ієрархічний рівень взаємодії, та сукупності інструментів, методів і важелів, які уможливають оптимізацію циклу реалізації трудового потенціалу та підвищення ефективності управління трудовими ресурсами [183]. На системний характер формування й реалізації механізму вказують А. Ю. Бережна [41], А. Н. Азрилян [47], Н. Ю. Брюховецька [64], Е. Ю. Вагіна [67], В. М. Князєв [84], В. Б. Авер'янов [85], С. В. Мочерний [89], О. М. Ковалюк [102], Р. М. Рудніцька [154], О. Г. Дерев'янка [178] та ін.

У контексті визначення організаційно-економічного механізму управління як системи заслуговує на увагу погляд О. Кендюхова, який визначає його як систему, що містить цілі, функції, методи, організаційні структури та суб'єкти й об'єкти управління, де здійснюються управлінські дії, спрямовані на досягнення результуючого ефекту [98]. Подібний погляд поділяє Г. В. Остапова, яка зосереджує увагу на системних ознаках організаційно-економічного механізму управління, в якому визначаються економічні й організаційні складові, що впливають на управлінський процес [137].

Враховуючи особливості регіонального розвитку, важливе місце у сфері формування й використання організаційно-економічного механізму управління необхідно відвести науковим дослідженням О. Амосова, який важливе значення в цьому контексті надає сукупності форм і методів, що використовуються територіальними органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. Вони спрямовані на реформування та функціонування економічних суб'єктів у всіх сегментах і ланках господарства району [36]. У процесі вдосконалення механі-

зму управління місцевим господарством О. В. Ольшанський пропонує визначати п'ять блоків, щодо яких буде здійснюватись управління: політичний, нормативно-правовий, організаційний, економічний та соціальний [134]. Крім того, у межах організаційно-економічного механізму управління можна визначити також блоки, пов'язані з регіональним менталітетом, релігійними, географічними особливостями розташування регіону тощо.

М. А. Дядюк, під час визначення організаційно-економічного механізму управління, пропонує спиратись на систему принципів і методів та відповідну їм організаційну структуру управління фінансово-економічною діяльністю та майново-правовими взаємовідносинами [88].

Заслуговує на увагу погляд О. М. Тридіда, який під час формування та впровадження організаційно-економічного механізму пропонує реалізувати системний підхід на базі відповідних принципів [171] (рис. 1.4).

До того ж під час впровадження та реалізації організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу необхідно спрямувати зусилля на забезпечення високих показників відповідних критеріїв (рис. 1.5).

Крім того, на підприємствах житлово-комунального комплексу пропонується комплекс заходів, які спрямовані на таке:

- забезпечення фінансової стабілізації житлово-комунального комплексу;
- формування ринкових механізмів функціонування підприємств житлово-комунального комплексу;
- зниження й оптимізація витрат і зростання якості наданих послуг;
- залучення інвестицій та модернізація об'єктів житлово-комунального комплексу [159].

Рис. 1.4 – Принципи формування та впровадження організаційно-економічного механізму управління заборгованістю

Рис. 1.5 – Критерії ефективності під час впровадження й реалізації організаційно-економічного механізму управління [109]

У цьому аспекті деякі автори для вдосконалення системи управління підприємствами житлово-комунального комплексу пропонують здійснювати за чотирма головними напрямками такі дії:

- підвищення економіко-правової ефективності функціонування підприємств житлово-комунального комплексу;
- формування ринкових відносин у сфері житлово-комунального комплексу;
- розвиток конкурентного середовища;
- вдосконалення кадрового забезпечення [160].

Для розроблення та впровадження організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу Н. В. Решетило пропонує здійснювати шляхом усунення відомчого розподілу ресурсів і перехід до цільового підходу через систему фондів, організованих за територіальним принципом на базі підвищення продуктивності праці, раціона-

льного використання головних виробничих фондів, зниження споживання паливно-енергетичних і матеріальних ресурсів, ефективного використання капітальних вкладень, розширення та підвищення якості наданих житлово-комунальних послуг [153].

О. П. Хом'як в організаційно-економічному механізмі розвитку житлово-комунального господарства зосереджує увагу на необхідності впровадження лізингу й мікrokредитування, організації системи спеціалізованих венчурних фондів і муніципальних банків [181].

Потрібно зазначити, що формування й реалізація організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу необхідно здійснювати на базі створення й розвитку керуючих компаній, які є важливим елементом в структурі управління житлово-комунальним комплексом. У цьому контексті особливе місце посідають роботи В. І. Логвиненка, який указує на необхідність трансформувати житлово-комунальний комплекс залежно від удосконалення системи регіонального управління [124].

У сфері житлово-комунального комплексу необхідно створити умови взаємодії між усіма можливими суб'єктами, які беруть участь у процесі надання житлово-комунальних послуг. С. В. Корнійчук, зокрема під час дослідження особливостей упровадження й реалізації державної політики у сферах державного та регіонального управління розвитком житлово-комунального комплексу та формування відповідного механізму управління заборгованістю на підприємствах ЖКК, особливу увагу надає системі взаємодії місцевих органів влади та підприємств житлово-комунального господарства регіону з метою посилення відповідальності органів влади за його розвиток. Крім того, він пропонує удосконалити організаційну структуру управління житлово-комунального комплексу на засадах програмно-цільового методу, що забезпечить надання споживачам послуг належної якості [110].

Л. М. Косматенко розглядає організаційно-економічний механізм управління комунальним господарством у сільській місцевості на базі взаємодії трьох структурних елементів:

- організаційно-технічних;
- організаційно-господарських;
- економіко-господарських [112].

Необхідно зазначити, що деякі вчені, під час розроблення та впровадження організаційно-економічного механізму управління, вказують на необхідність

збалансувати розвиток окремих підгалузей житлово-комунального комплексу в кожному регіоні, раціонального використання наявних ресурсів та можливості підвищення ефективності роботи шляхом постійного зниження витрат ресурсів на одиницю продукції. Крім того, за допомогою організаційно-економічного механізму управління запропоновано регулювати процеси життєдіяльності, виявляти резерви в галузі, обирати та своєчасно впроваджувати ресурсозберігаючі нововведення [97].

Деякі вчені зосереджують увагу на впровадженні механізму в житлово-комунальні комплекси шляхом підвищення ефективності його формування й реалізації на базі:

- розвитку різних форм власності;
- економічної самостійності господарюючих суб'єктів житлово-комунального господарства;
- стимулювання конкуренції підприємств і організацій на ринку послуг ЖКК;
- удосконалення інфраструктури житлово-комунального комплексу;
- участь громадських об'єднань громадян і виробників житлово-комунальних послуг у регулюванні діяльності підприємств ЖКК, зокрема у сфері формування тарифної політики;
- створення несутеречливої нормативно-законодавчої бази функціонування житлово-комунального комплексу [74].

Л. М. Томаневич пропонує удосконалення організаційно-економічного механізму управління інвестиційною діяльністю здійснювати на базі формування й використання системи фінансово-економічних та організаційно-правових важелів для досягнення очікуваних економічних результатів. Крім того, автор пропонує, в контексті вирішення проблем удосконалення організаційно-економічного механізму управління, впровадити кластерні технології, що забезпечують взаємодію між регіональними управлінськими й організаційними структурами з метою вирішення відповідних проблем [169].

Крім того, в межах організаційно-економічного механізму управління ресурсами К. О. Чурікова виокремлює такі структурні елементи:

- принципи (обґрунтованість і справедливість, ефективність і самостійність, збалансованість і субсидарність, відповідальність учасників бюджетного процесу, прозорість і публічність, повнота, єдність бюджетної системи, цільове використання бюджетних коштів);

– завдання (скорочення розриву між бюджетною потребою та бюджетною забезпеченістю, удосконалення казначейської системи виконання місцевих бюджетів, скорочення прихованого дефіциту регіонального бюджету, наближення розміру соціальних виплат до рівня прожиткового мінімуму, удосконалення стратегічного бюджетного планування, удосконалення формульних розрахунків, регулювання розподілу ресурсів між регіонами, стимулювання зацікавленості місцевих органів влади щодо зміцнення своєї дохідної бази);

– методи (аналіз і синтез систем управління, прийняття рішень, програмно-цільове управління, економетричне моделювання, інформаційне забезпечення моделювання);

– організаційно-правове забезпечення (закони України, постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України, концепції, програми тощо);

– інструменти (програмно-цільовий метод, формула розподілу міжбюджетних трансфертів, бюджетна класифікація, механізм удосконалення міжбюджетних відносин, економіко-математичне моделювання);

– критерії ефективності (збалансованість бюджету, зростання бюджетного забезпечення на одного мешканця території, скорочення розриву між рівнем бюджетної потреби та забезпеченості, зростання відтворюваного у регіоні ВВП і збільшення його на одного мешканця регіону) [184].

Розвиваючи пропонований підхід, Н. М. Потапова в механізмові управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу вказує на необхідність точного обліку ресурсів, розроблення інструментів стимулювання ресурсозбереження та формування конкурентного ринку житлово-комунальних послуг, виокремлюючи такі складові елементи: пропорційно-прогресивні тарифи на послуги житлово-комунального комплексу, економічне стимулювання ресурсозбереження, комплексний енергоаудит, сприяння оснащенню житлового фонду приладами обліку споживання ресурсів на підприємствах житлово-комунального комплексу, формування суспільної ідеології та культури ресурсозбереження [148].

Варто зазначити, що для розвитку підприємств житлово-комунального комплексу, забезпечення ефективності управління заборгованістю деякі вчені пропонують концептуальні схеми кластерного типу, у яких визначають п'ять блоків:

- адміністративний центр;
- профільні базові підприємства;
- інноваційний блок;

- ринкова інфраструктура;
- супутні послуги та перспективи розвитку [80].

Отже, враховуючи вищезазначене, організаційно-економічний механізм управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу запропоновано характеризувати як комплекс принципів, методів, інструментів, інформаційно-аналітичного та нормативно-правового забезпечення щодо формування й погашення заборгованості, що враховує особливості функціонування підприємств житлово-комунального комплексу й рівень взаємодії між різними групами зацікавлених осіб. Він спрямований на забезпечення розвитку цих підприємств і надання якісних комунальних послуг споживачам.

Внаслідок обґрунтування теоретико-методичних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу визначено такі:

1. Систематизація теоретико-методичних підходів дала змогу виявити особливості формування й погашення дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу. Визначені ознаки, за якими дебіторська заборгованість класифікується, а саме: за строками виникнення (довгострокова (більше одного року) та поточна (до одного року)); за напрямками виникнення (за товари, роботи, послуги, векселі отримані, за розрахунками та іншою дебіторською заборгованістю); за рівнем повернення (безнадійна (відсутня можливість повернення), сумнівна (за якою є сумнів щодо її повернення) та дійсна (заборгованість, яка виникла в процесі нормального операційного циклу і може бути повернена протягом одного року)).

2. Визначені ознаки кредиторської заборгованості підприємств житлово-комунального комплексу, яка становить безоплатний кредит або позикові кошти; застосовується з метою здійснення поточної діяльності; впливає на платоспроможність підприємства та його фінансову стійкість; обумовлює результативність діяльності підприємства та структуру оборотних активів, оскільки співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості забезпечує створення боргів та динаміку їхнього зростання; впливає на операційний цикл і залежить від обсягів реалізованої продукції, оскільки для більшої суми реалізованої продукції необхідно більший розмір дебіторської заборгованості.

3. Запропоновано для забезпечення управління дебіторською заборгованістю на підприємствах житлово-комунальному комплексу здійснювати такі дії: аналіз стану, руху та інкасації дебіторської заборгованості за відповідними суб'єктами регіонального розвитку; визначення типу політики щодо формування й погашення дебіторської заборгованості; моніторинг дебіторської заборго-

ваності та контроль за її рівнем та рухом; забезпечення погашення й рефінансування дебіторської заборгованості; розроблення та впровадження управлінських рішень щодо формування й погашення дебіторської заборгованості.

4. Визначені та проаналізовані методи погашення й рефінансування дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу, більшість яких мають досудовий характер та враховують стан і платоспроможність споживачів комунальних послуг і партнерів.

5. Запропоновані напрями управління дебіторською заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу: перманентний моніторинг формування й погашення дебіторської заборгованості; використання методів погашення й рефінансування дебіторської заборгованості; впровадження пільг для споживачів, які попередньо або своєчасно сплачують комунальні послуги; застосування системи санкцій щодо споживачів, які не виконують зобов'язання, відповідно до договорів щодо надання житлово-комунальних послуг; використання інформаційних технологій під час збору комунальних платежів зі споживачів; проведення інформаційної роботи (засоби масової інформації, відкриті джерела, білборди тощо, спрямовані на забезпечення своєчасного повернення боргових зобов'язань); особисті контакти зі споживачами та партнерами щодо формування та інкасації дебіторської заборгованості підприємствам житлово-комунального комплексу; робота з партнерами та іншими контрагентами, які є або можуть стати боржниками через відповідні структурні підрозділи в межах діючого законодавства, зокрема особисті зустрічі; здійснення робіт щодо погашення простроченої дебіторської заборгованості, між ними і з використанням судових інструментів та аутсорсінгу тощо.

6. Визначені дії щодо управління кредиторською заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу: збір та оброблення інформації щодо формування й погашення кредиторської заборгованості на підприємствах ЖКК, характеристика внутрішньої поточної кредиторської заборгованості й зовнішніх запозичень і виявлення тенденцій їхнього розвитку з визначенням впливу на платоспроможність підприємства; моніторинг кредиторської заборгованості з боку відповідного структурного підрозділу із розробленням пропозицій щодо тенденцій її формування та погашення; визначення оптимального рівня заборгованості й забезпечення оптимального співвідношення між кредиторською та дебіторською заборгованостями; своєчасне реагування на звернення кредиторів, правове виконання зобов'язань і договірних умов; залучення додаткових коштів з метою погашення кредиторської заборгованості, якщо власні

відсутні; формування і реалізація політики залучення банківського кредиту; упровадження та використання інформаційних технологій у системі управління кредиторською заборгованістю з метою своєчасного реагування на негативні тенденції та їхнє попередження; забезпечення своєчасного погашення кредиторської заборгованості перед бюджетом, фондами соціального страхування, з оплати праці, що сприятиме попередженню санкцій, які можуть бути застосовані щодо підприємств житлово-комунального комплексу.

7. Систематизація існуючих теоретико-методичних положень уможливила визначення організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу як комплексу принципів, методів, інструментів, інформаційно-аналітичного та нормативно-правового забезпечення щодо формування й погашення заборгованості, що враховує особливості функціонування підприємств житлово-комунального комплексу та рівень взаємодії між різними групами зацікавлених осіб, та спрямований на забезпечення розвитку цих підприємств і надання якісних комунальних послуг споживачам

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ Й ПОГАШЕННЯ ЗАБОРГОВАНOSTІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЖИТЛОВО- КОМУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

2.1 Житлово-комунальний комплекс України: стан та перспективи трансформації

Житлово-комунальний комплекс України є важливою, соціально орієнтованою галуззю економіки, яка впливає на сфери життєдіяльності населення, рівень його соціальної забезпеченості, розвиток економічних відносин у державі. У цій сфері працює майже п'ять відсотків працездатного населення держави та використовується 25 відсотків базових фондів. Натомість на сучасному етапі економічних перетворень житлово-комунальний комплекс України характеризується нестабільністю, якість та вартість наданих ними послуг не задовольняє населення.

За даними міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства [139], 70 % житла збудовано до 70-х років минулого століття, 3,9 % багатоквартирних будинків комунальної власності знаходиться в аварійному стані, на 60 % зношена комунальна інфраструктура. Житловий фонд складається з будинків, строк експлуатації яких (92,6 %) становить понад 20 років. Крім того, 95,5 тис. осіб проживає у старих і 23,1 тис. осіб – у аварійних житлах. Отже, важливими проблемними аспектами щодо житлового фонду є його недостатня комфортність, низька енергоефективність, значне фізичне і моральне зношення. До того ж за останні роки не здійснюється системна робота щодо здійснення ремонтних робіт житлового фонду (16 % від необхідних обсягів). З цієї причини зростають ризики виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру, що загрожує національним інтересам і спричиняє до зниження національної безпеки.

Аналізуючи стан ліфтового господарства, необхідно вказати на значну питому вагу ліфтів (майже 38 %) термін експлуатації яких становить 25 і більше років.

Так, за останні 10 років у сфері житлово-комунального господарства кількість аварій зросла майже в 5 разів, у незадовільному й аварійному стані знаходиться 33 % мереж водопостачання, 29 % мереж водовідведення, 18 % теплових мереж, 37 % котлів є застарілими.

Водопровідно-каналізаційне господарство характеризується значним фізичним зношенням головних засобів і мереж, а саме:

- четверта частина водопровідних очисних споруд відпрацювала нормативний термін амортизації;
- кожна п'ята насосна станція відпрацювала свій нормативний термін.

Необхідно зазначити що більше ніж у 260 населених пунктах якість питної води не відповідає встановленим нормативам. У цілому якість більшості наданих послуг водопровідно-каналізаційного господарства не відповідає встановленим нормам і нормативам.

Комунальна теплоенергетика характеризується значними втратами енергії в мережі (12,9 %). Найбільшими вони були у Дніпропетровській 17,5 %, Чернігівській 16,9 %, Сумській 16,8 %, Херсонській 15,6 %, Закарпатській 14,8 %, Черкаській 13,1 % областях, у місті Києві – 18,2 % [15]. Втрати теплової енергії мають також суттєві значення (рис. 2.1), що негативно впливає на розвиток житлово-комунального комплексу, знижує його ефективність і результативність функціонування.

Як критична характеризується сфера міського електричного транспорту. Більшість одиниць рухомого складу, зокрема має значну або критичну зношеність: трамвайних вагонів – 93 %, тролейбусів – 75 %. Понад 20 % загальної протяжності трамвайних колій та контактної мережі знаходиться в аварійному стані. Крім того, збільшення рухомого складу незначне і має несистемний характер.

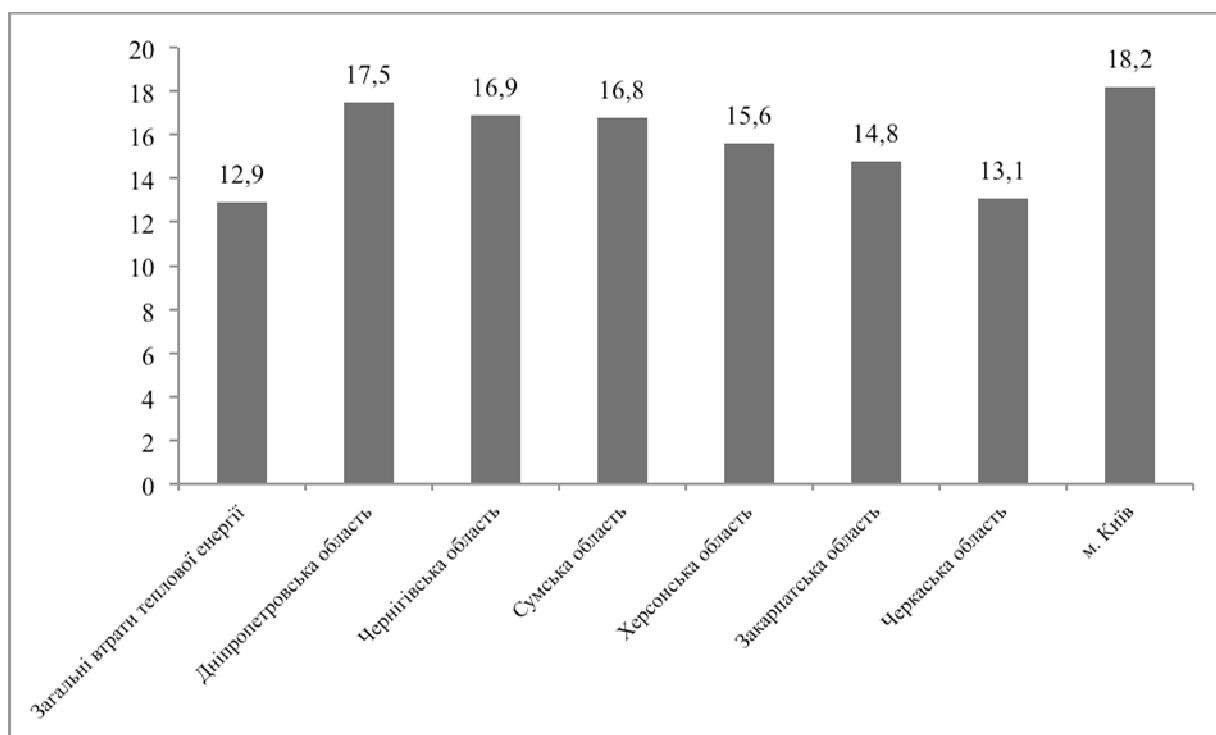

Рис. 2.1 – Втрати теплової енергії за областями України [106]

Особливо гостро виявляються проблеми втрати ресурсів на підприємствах житлово-комунального комплексу, а саме:

- загальний обсяг втрат питної води на підприємствах сфери водопровідно-каналізаційного господарства варіюється від 30 до 60 % щодо поданої в систему воду;

- втрати електричної енергії у водопровідно-каналізаційному господарстві становлять 2 млрд кВт/год;

- втрати паливних ресурсів на опалення будинків – 600 млн м³ газу;

- у житловому фонді та зовнішніх мережах втрати теплової енергії становлять 30 і 25 % відповідно.

У цілому підприємства житлово-комунального комплексу України характеризуються високим рівнем споживання енергетичних ресурсів (44 %), що більше ніж у 1,5 разів перевищує відповідні зарубіжні аналоги.

Крім того, внаслідок дослідження визначено:

- 1) більшість вулиць та доріг вимагають капітального або поточного ремонту, вітчизняні мости та шляхопроводи не відповідають нормам вантажопідйомності та габаритів, які використовуються у Європейському Союзі;

- 2) рівень фізичного зношення міського електричного транспорту становить більш ніж 80 %, а у деяких регіонах (АР Крим, міста Вінниця, Житомир, Рівне, Тернопіль, Чернігів) цей показник сягає 100 % рухомого складу трамвайних вагонів і тролейбусів;

- 3) зростає зношеність ліфтового господарства, яке майже не оновлюється, а модернізація здійснюється на низькому рівні;

- 4) загрозливих масштабів набуває зростання сміттєзвалищ, рівень використання сучасних технологій у сфері утилізації відходів низький;

- 5) високий рівень використання енергетичних ресурсів у теплових мережах, їхня втрата під час транспортування, що збільшує енергомісткість вітчизняних підприємств комунальної теплоенергетики;

- 6) низький рівень реагування на техногенні, екзогенні та геологічні негативні процеси, що можуть відбуватись на підприємствах житлово-комунального господарства;

- 7) більшість підприємств вищезазначеної галузі характеризуються постійною збитковістю. Так, у 2010 р., за даними галузевого міністерства, підприємства житлово-комунального господарства зазнали збитків у розмірі 3,4 млрд грн (без урахування ВАТ «Київводоканал» та АК «Київенерго») [131]. Крім того, найбільші збитки у 2010 р. – на підприємствах комунальної тепло-

енергетики (2 163,0 млн грн.), водопровідно-комунального господарства (652,0 млн грн.). На підприємствах електричного транспорту збитки у 2009 і 2010 рр. склали відповідно 365,6 і 307,7 млн грн. Необхідно зазначити, що найбільших збитків зазнали підприємства житлово-комунального господарства таких областей:

- Харківської – 126,4 млн грн;
- Київської – 57,7 млн грн;
- Луганської – 55,6 млн грн;
- Дніпропетровської – 51,0 млн грн;
- Донецької – 42,6 млн грн;

Найменшими збитки були в у:

- Рівненській області – 4,8 млн грн;
- Сумській області – 5,5 млн грн;
- Житомирській області – 6,5 млн грн;

8) існуюча організаційна структура управління житлово-комунальним господарством є громіздкою та високовитратною, не завжди ефективно реагує на виклики, що виникають у сучасному економічному середовищі;

9) зниження якості наданих житлово-комунальних послуг. Більше ніж 80 % підприємств цієї сфери порушують вимоги законодавства щодо забезпечення населення якісними послугами. Надання якісних послуг – це скоріше виняток, ніж система. Встановлено, що мають місце порушення існуючої нормативно-правової бази у сфері захисту прав споживачів, а саме:

- положень Закону України «Про житлово-комунальні послуги» [10];
- положень Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [9];
- Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води та водовідведення [24];
- Правил утримання житлових будинків, термінів невідкладної ліквідації виявлених та заявлених несправностей елементів житлових будівель [149] тощо;

10) необґрунтована тарифна політика. Рівень відшкодування фактичної собівартості затвердженими тарифами за послуги теплопостачання (таблиця 2.1) на 100 % погашається для населення лише у двох обласних центрах (містах Харків та Чернівці). Натомість для комерційних споживачів значення цього показника свідчить про високий рівень відшкодування фактичної собівартості затвердженими тарифами – 18 обласних центрів.

Таблиця 2.1 – Рівень відшкодування затвердженими тарифами фактичної собівартості житлово-комунальних послуг (за регіонами України), %

№ з/п	Регіони України	За послуги теплопостачання		За послуги водопостачання		За послуги водовідведення		За послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій
		Для населення	Для комерційних споживачів	Для населення	Для комерційних споживачів	Для населення	Для комерційних споживачів	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Україна	75,2	90,1	77,9	202,3	65,7	152,0	63,5
2	Вінниця	74,9	83,8	58,5	326,8	45,2	284,6	100,0
3	Луцьк	84,3	109,4	95,3	138,4	91,8	128,9	100,0
4	Дніпропетровськ	96,2	111,4	83,6	122,7	75,9	114,5	100,0
5	Донецьк	61,6	60,9	77,6	129,4	73,4	137,6	68,2
6	Житомир	71,4	83,3	61,9	96,9	81,0	97,4	91,2
7	Ужгород	44,8	116,8	72,0	107,9	87,6	131,6	100,0
8	Запоріжжя	89,3	110,6	100,0	120,4	100,0	131,9	100,0
9	Івано-Франківськ	73,5	83,4	91,1	126,4	88,9	128,0	75,9
10	Біла Церква	92,6	118,8	85,9	130,1	92,0	113,0	99,3
11	Кіровоград	74,6	131,7	86,2	129,4	83,0	124,7	92,3
12	Луганськ	73,7	86,1	59,7	137,9	69,1	201,2	75,9
13	Львів	77,5	110,1	71,1	96,8	76,6	90,0	80,6
14	Миколаїв	86,0	109,2	64,7	148,9	70,6	124,1	100,0
15	Одеса	86,9	98,7	52,1	228,2	50,7	249,6	90,4
16	Полтава	84,5	122,1	62,0	270,8	40,5	165,7	81,7
17	Рівне	71,6	89,7	68,4	174,0	57,6	184,6	100,0
18	Суми	76,1	108,4	79,3	154,5	73,0	159,4	88,9
19	Тернопіль	88,6	92,0	89,4	113,8	100,0	132,9	98,4
20	Харків	100,0	114,9	59,2	259,3	45,4	287,5	74,7
21	Херсон	83,1	100,3	71,1	194,8	80,4	149,4	100,0
22	Хмельницький	63,0	106,0	76,2	114,3	77,4	116,6	100,0
23	Черкаси	94,9	139,3	86,6	170,7	100,0	151,8	100,0
24	Чернівці	100,0	104,5	81,0	116,2	81,8	124,5	100,0
25	Чернігів	80,0	122,5	85,7	191,5	89,6	125,7	98,0
26	Київ	65,2	128,0	88,8	176,5	78,3	161,0	81,0
27	Севастополь	58,8	108,1	73,2	151,3	83,6	142,3	100,0

За послуги водопостачання майже за всіма регіонами України фактична собівартість для населення не перекривається встановленими тарифами. Лише в м. Запоріжжя тарифи для населення відшкодовують фактичну собівартість за надані послуги водопостачання. Натомість встановлені тарифи для комерційних споживачів перевищують фактичну собівартість у 25 із 27 регіонах. Крім того, у 5 регіонах тарифи перевищують фактичну собівартість у 2 і більше разів. Щодо послуг водовідведення для населення спостерігається аналогічна тенденція, як і в попередніх сферах. Фактичну собівартість тарифи перевищують, зокрема, лише у трьох регіонах (міста Запоріжжя, Тернопіль і Черкаси). Натомість інша динаміка спостерігається із рівнем відшкодування для комерційних споживачів: у містах Житомир і Львів тарифи не відповідають фактичній собівартості. У більшості регіонів України (15 обласних центрів) тарифи за послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій не перевищують фактичну собівартість.

Отже, в результаті дослідження встановлено, що тарифна політика у сфері житлово-комунального господарства не збалансована і має диспропорційні тенденції. Необхідно вказати, що у цій галузі спостерігається значне навантаження у вигляді тарифів для комерційних споживачів внаслідок значного недоотримання коштів від них, до того ж більшість тарифів для них не відповідає фактичній собівартості. Це відбувається внаслідок неефективної системи управління житлово-комунальним господарством, низьким рівнем технологічної та технічної підготовленості підприємств цієї сфери, їхньою високою енергомісткістю, відсутністю системної роботи щодо інформування споживачів про збереження енергії та впровадження в цьому напрямі відповідних сучасних технологій тощо;

11) недофінансування й неефективне використання коштів у сфері житлово-комунального господарства.

У житлово-комунальному комплексі функціонують такі підприємства:

- газопостачання;
- комунальної теплоенергетики;
- водопостачання й водовідведення;
- електротранспорту;
- благоустрою й санітарного очищення;
- забезпечення житлового фонду тощо.

Загальне уявлення про стан і особливості функціонування названих підприємств житлово-комунального комплексу доповнюють визначені техніко-економічні показники їхньої роботи.

Техніко-економічні показники газопостачальних підприємств подані в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Техніко-економічні показники діяльності газопостачальних підприємств

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 / 2008 рр.
1	2	3	4	5	6	7
Наявність квартир, що забезпечені природним газом, на кінець року (з початку газифікації), млн квартир	13,1	13,3	13,4	13,56	13,7	1,04
Одиночна протяжність вуличних газових мереж на кінець року, тис. км	255,2	263,5	270,4	275,5	280,3	1,1
Подано природного газу в мережу, млрд м ³	50,0	41,2	45,88	46,1	44,05	0,88
Відпущено природного газу, млрд м ³	49,7	41,2	45,91	46,2	44,1	0,89
Зокрема населенню	17,3	16,8	17,58	17,5	17,43	1,01
На комунально-побутові потреби	9,5	9,3	9,91	10,07	9,83	1,03

Внаслідок аналізу техніко-економічних показників діяльності газопостачальних підприємств визначено, що протягом 2008 – 2012 рр. збільшилась кількість квартир, що забезпечені природним газом, на кінець року (з початку газифікації) на 4 %. Одночасно з цим зростає одиночна протяжність вуличних газових мереж на кінець року на 10 %. Натомість скорочується кількість поданого та відпущеного в мережу природного газу на 12 %, обсяг відпущений природного газу на комунально-побутові потреби населенню також скорочуються. Отже, на підставі вищезазначених показників можна зробити висновок про намагання скоротити використання газу у разі збільшення та можливого використання сучасних технологій на тих об'єктах, які його споживають. Натомість ці

заходи нівелюються внаслідок зростання використання газу для населення й на комунально-побутові потреби.

У таблиці 2.3 подані техніко-економічні показники роботи опалювальних котелень і теплових мереж.

Таблиця 2.3 – Техніко-економічні показники роботи опалювальних котелень і теплових мереж

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012/ 2008 рр.
1	2	3	4	5	6	7
Всього котелень на кінець року, тис. одиниць	31,3	32,7	33,3	35,1	35,4	1,13
Сумарна потужність котелень на кінець року, тис. Гкал·год	133,3	130,4	127,2	120,3	117,8	0,88
Кількість установлених котлів (енергоустановок) на кінець року, тис. одиниць	72,3	75,8	76,9	79,7	80,1	1,11
Протяжність теплових та парових мереж на кінець року у двотрубному обчисленні, тис. км	35,8	34,6	33,8	33,1	32,4	0,9
Вироблено теплової енергії, млн Гкал	104,7	98,0	104,1	104,7	104,1	0,99
Отримано теплової енергії зі сторони, млн Гкал	7,4	8,3	10,3	9,6	9,2	1,24
Витрачено теплової енергії на власні виробничі потреби котелень, млн Гкал	3,6	3,2	3,1	3,2	3,5	0,97
Відпущено теплової енергії, млн Гкал	96,1	90,7	97,8	97,6	96,0	0,99
Зокрема населенню	51,8	52,1	54,7	54,7	55,0	1,06
На комунально-побутові потреби	23,6	22,2	23,1	22,6	21,9	0,93
Втрати теплової енергії, млн Гкал	12,4	12,3	13,6	13,5	13,8	1,1

Внаслідок аналізу визначено, що за досліджений період кількість котелень та установлених котлів (енергоустановок) на кінець року зросла на 13 %, отриманої теплової енергії зі сторони – на 24 %, втрат теплової енергії – на 10 %. Одночасно з цим спостерігається скорочення таких показників:

- відпущеної теплової енергії – на 1 %;
- сумарної потужності котелень на 12 %;
- протяжності теплових та парових мереж на кінець року у двотрубному обчисленні – на 10 %;
- виробленої теплової енергії – на 1 %;
- витраченої теплової енергії на власні виробничі потреби котелень – на 3 %;
- відпущеної теплової енергії на комунально-побутові потреби – на 1 %.

Отже, визначені за досліджений період техніко-економічні показники роботи опалювальних котелень і теплових мереж вказують на зниження ефективності роботи названих котелень і теплових мереж, що виявляється у зростанні екстенсивних показників (кількості котелень, установлених котлів, отриманої зі сторони енергії та її відпуску) за умов зниження інтенсивних показників роботи (потужності котелень, протяжності теплових та парових мереж, виробленої теплової енергії тощо). Крім того, до негативних явищ варто віднести зростання втрат теплової енергії протягом 2008 – 2012 рр. на 10 %.

Техніко-економічні показники роботи водопроводів та окремих водопровідних мереж подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Техніко-економічні показники роботи водопроводів та окремих водопровідних мереж

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012/ 2008рр.
1	2	3	4	5	6	7
Кількість водопроводів на кінець року, тис. одиниць	10,5	10,5	10,4	10,4	10,2	0,97
Кількість окремих водопровідних мереж на кінець року, тис. одиниць	2,7	2,7	2,8	2,9	3,0	1,11
Установлена виробнича потужність на кінець року, млн м ³ води на добу:						
– насосних станцій першого підйому,	33,1	32,9	33,0	32,0	32,4	0,98
– очисних споруд,	15,2	15,2	15,0	15,0	14,5	0,95
водопроводів	24,8	24,5	24,1	23,7	23,6	0,95

Продовження таблиці 2.4

1	2	3	4	5	6	7
Одинична протяжність на кінець року, тис. км:						
– водоводів	53,4	51,6	51,0	50,3	50,4	0,94
– вуличних водопровідних мереж,	103,7	104,2	104,0	104,8	104,8	1,01
– внутрішньоквартальних та внутрішньодворових мереж	25,5	25,3	24,9	24,7	24,9	0,98
Подано води у мережу, млрд м ³	4,7	4,3	4,2	4,0	4,0	0,85
Очищено води на очисних спорудах, млрд м ³	2,5	2,3	2,3	2,2	2,2	0,88
Відпущено води, млрд м ³	3,3	3,0	3,0	2,9	2,8	0,85
Зокрема населенню	1,7	1,6	1,5	1,5	1,4	0,82
На господарсько-побутові потреби	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,75
Витік та невраховані витрати води, млрд м ³	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	0,92

Техніко-економічні показники роботи водопроводів та окремих водопровідних мереж свідчать про зниження активності їх функціонування. Кількість водопроводів на кінець року, зокрема, скоротилась на 3 %, знижується виробнича потужність їхньої роботи, скорочується подача та відпуск води у мережу. Натомість, потрібно зазначити зниження рівня витоку та неврахованих втрат води на 8 %. Отже, проведений аналіз дає змогу зробити висновок про намагання скоротити втрати води в мережах не стільки за рахунок проведення заходів щодо підвищення ефективності роботи водопроводів та окремих водопровідних мереж та впровадження сучасної техніки й технологій, а за рахунок скорочення їхньої кількості, протяжності, зниження подачі води в мережі, здійснення заходів з очищення.

Показники забезпеченості населених пунктів водою та газом надані в таблиці 2.5.

Внаслідок оцінювання показників забезпеченості населених пунктів водою і газом визначено, що загальна кількість міст, які мають водопровід, збільшилась, за зменшення їх у селищах міського типу й у сільських населених пунктів. Протягом дослідженого періоду кількість населених пунктів, газифікова-

них тільки природним і природним та зрідженим газом, а також кількість міст, газифікованих тільки зрідженим газом, зменшалось.

Таблиця 2.5 – Показники забезпеченості населених пунктів водою та газом

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012/2001pp.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Кількість населених пунктів, які мають водопровід:													
– міст,	449	449	450	454	452	453	454	455	456	455	456	457	1,02
– селищ міського типу,	790	781	783	767	767	768	769	767	771	771	775	761	0,96
– сільських населених пунктів,	6616	6506	6490	6375	6308	6305	6280	6283	6316	6298	6312	6225	0,94
– газифіковані тільки природним та природним і зрідженим газом:													
– міст,	395	394	402	407	411	417	418	420	421	423	424	427	1,08
– селищ міського типу,	486	508	519	533	545	573	592	602	609	617	631	637	1,3
– сільських населених пунктів.	8321	8799	8671	9444	10318	11048	12281	13018	13447	13965	14391	14688	1,76

Продовження таблиці 2.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
– Газифіковані тільки зрідженим газом:													
– міст,	53	53	49	45	42	36	34	32	32	30	29	28	0,53
– селищ міського типу,	376	355	341	328	316	295	238	221	213	203	190	186	0,5
– сільських населених пунктів	18580	18050	18106	17318	16306	15785	14749	13964	13443	12836	12362	12003	0,65

Таким чином, у сфері забезпечення водою спостерігаються диспропорції, пов'язані з незначним використанням водопроводу в містах, за зменшення – в селищах і сільських населених пунктах, які потребують його наявності, що спричиняє зростання соціальних і екологічних проблем. У сфері забезпечення газом відбуваються процеси, які характеризуються також диспропорціями в бік зростання питомої ваги природного газу, за значного скорочення питомої ваги забезпечення населених пунктів зрідженим газом. Проте в сучасних умовах зростання вартості використання енергоносіїв різних енергетичних джерел дає змогу диверсифікувати ринок і зменшити навантаження на житлово-комунальний комплекс.

Необхідно зазначити, що протягом років незалежності з метою подолання кризових явищ у житлово-комунальному комплексі розроблена відповідна нормативно-правова база, а саме:

- Конституція України від 28.06.1996 № 254, зі змінами та доповненнями [1];
- Конституція Автономної Республіки Крим від 23.12.1998 № 350-XIV, зі змінами та доповненнями [2];
- Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-III [6];
- Закон України «Про житлово-комунальні послуги», прийнятий 24 червня 2004 р. [10];
- Указ Президента України «Про прискорення реформування житлово-комунального господарства» від 19 жовтня 1999 р. № 1351 [22];

- Указ Президента «Про концепцію ціноутворення у сфері ЖКП» від 28.12.2007 [18];
- Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548 «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» [20];
- наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства «Про затвердження форми Договору про делегування функцій замовника для реалізації проектів за бюджетними програмами «Питна вода України» і «Реалізація пілотних проектів у сфері житлово-комунального господарства» та форми звітності» від 06.06.2011 № 69 [35];
- наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства «Про затвердження Порядку проведення відбору проектів із реалізації заходів Загальнодержавної програми «Питна вода України» на 2006 – 2020 роки», від 6.04.2011 № 27 [32];
- наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства «Про затвердження Порядку проведення конкурсного відбору пілотних проектів у сфері житлово-комунального господарства» від 05.04.2011 № 26 [31];
- наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства «Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення схем оптимізації роботи систем централізованого водопостачання та водовідведення» від 23.12. 2010 № 476 [27];
- наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства «Про затвердження СОУ ЖКГ «Побутові відходи. Технологія перероблення відходів скла, що є у складі твердих побутових відходів» від 31.12.10 № 486 [33];
- наказ Міністерства «Про затвердження СОУ ЖКГ «Побутові відходи. Технологія перероблення відходів пластмаси, паперу та картону, що є у складі твердих побутових відходів» від 31.12.10 № 485 [34];
- наказ Міністерства «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення системи економічного стимулювання реалізації енергозберігаючих заходів на підприємствах житлово-комунального господарства» від 26.01.11 №9 [29];
- наказ Міністерства «Про затвердження Методичних рекомендацій із забезпечення ефективного відведення поверхневих вод» від 23.12.10 № 470 [28];

– наказ Міністерства «Про затвердження Положення про систему моніторингу підтоплення міст і селищ міського типу України (небезпечне підняття рівня ґрунтових вод)» від 08.12.10 № 448 [30];

– Лист Антимонопольного комітету та Міністерства з питань житлово-комунального господарства від 31.03.2009 «Про удосконалення державного регулювання у сфері ЖКГ», [122].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Програма реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2002 – 2005 роки та на період до 2010 року» від 14 лютого 2002 р. № 139 визначені головні напрями реформування житлово-комунального господарства:

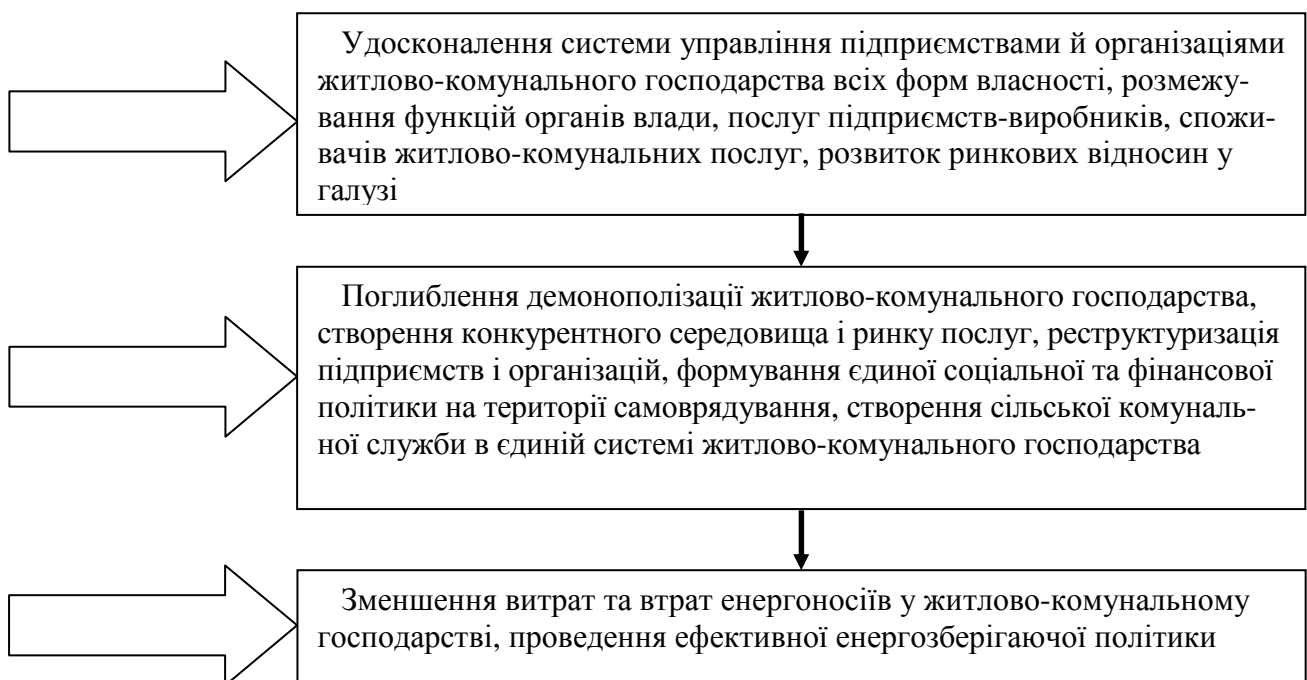

Рис. 2.4 – Головні напрями реформування житлово-комунального господарства [25]

Внаслідок аналізу головних напрямів та особливостей функціонування житлово-комунального господарства встановлено, що повністю ні один із пропонованих напрямів реформування не реалізовано. Щобільше, системної роботи за цими напрямами не було проведено, особливо щодо дерегуляції, оптимізації системи управління, демонополізації й розвитку ринкових відносин, упровадження програм із енергозбереження й використання сучасних технологій тощо.

У контексті функціонування підприємств житлово-комунального комплексу, удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю важливого значення набувають результати порівняльного аналізу загаль-

нодержавних програм реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2010 рр. [7] і 2009–2014 рр. [8] за такими підсумками:

1. Аналіз сучасного стану житлово-комунального господарства. Підприємства житлово-комунального господарства неспроможні ефективно працювати в ринкових умовах і надавати споживачам послуги належного рівня та якості (загальнодержавна програма реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2010 рр.). У сфері житлово-комунального господарства ситуація продовжує ускладнюватися, відсутні позитивні зміни у становленні ринкових відносин, розвитку конкуренції, залученні приватних інвестицій (загальнодержавна програма реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 рр.).

2. Мета та шляхи реформування житлово-комунального господарства. Мета програми реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2010 рр. Програма полягає у реалізації державної політики з реформування житлово-комунального господарства, підвищення ефективності та надійності його функціонування, забезпечення сталого розвитку з метою задоволення потреб населення та господарського комплексу щодо житлово-комунальних послуг відповідно до встановлених нормативів і національних стандартів. Головні шляхи реформування такі: організація ефективного управління у сфері виробництва й надання житлово-комунальних послуг; поглиблення демонополізації житлово-комунального господарства, створення конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг; забезпечення беззбиткового функціонування підприємств житлово-комунального господарства; технічне переоснащення житлово-комунального господарства, наближення до вимог Європейського Союзу показників використання енергетичних і матеріальних ресурсів на виробництво житлово-комунальних послуг. Мета загальнодержавної програми реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 рр. полягає у визначенні засад реалізації державної політики реформування житлово-комунального господарства, здійснення заходів щодо підвищення ефективності та надійності його функціонування, забезпечення сталого розвитку з метою задоволення потреб населення та господарського комплексу щодо житлово-комунальних послуг, відповідно до встановлених нормативів і національних стандартів. Головні шляхи реформування: розвиток державного регулювання діяльності природних монополій на ринку комунальних послуг; формування державної житлової політики, створення розвинутого конкурентного середовища на ринку обслуговування житла, зокрема, впровадження комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду

із залученням інвесторів – забудовників на конкурсних засадах; забезпечення беззбиткового функціонування підприємств житлово-комунального господарства; технічне переоснащення житлово-комунального господарства, скорочення питомих показників використання енергетичних і матеріальних ресурсів, необхідних для виробництва (надання) житлово-комунальних послуг, зокрема створення дієвого та прозорого механізму стимулювання використання альтернативних джерел енергії та видів палива; залучення інвестицій і співпраця з міжнародними фінансовими установами та донорськими організаціями; залучення громадськості до процесів формування житлової політики та реформування житлово-комунального господарства.

3. Забезпечення виконання Програми, а саме: нормативно-правове, науково-технічне забезпечення, забезпечення виконання центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (загальнодержавна програма реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2010 рр.). Інституційне, організаційне, фінансове, нормативно-правове та науково-технічне забезпечення (загальнодержавна програма реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 рр.).

4. Терміни виконання Програми. Відповідно до загальнодержавної програми реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2010 рр. на першому етапі (2004–2006 роки) передбачається: завершити розроблення першочергових нормативно-правових актів; реформувати систему управління ЖКГ; покращити фінансово-економічний стан; створити передумови щодо забезпечення населення послугами належної якості та рівня; системно інформувати населення щодо проведення реформи; поступово виводити з експлуатації аварійні об'єкти та їхнє відновлення. На другому етапі (2007–2010 р.) передбачається: забезпечити населення послугами високої якості та рівня; комплексно модернізувати та технічно переоснастити підприємства ЖКГ; забезпечити повну компенсацію підприємствам економічно обґрунтованої вартості житлово-комунальних послуг; зменшити регіональні диспропорції; врахувати витрати на капітальний ремонт у тарифах; забезпечити ефективну систему державного управління у сфері ЖКГ; наблизити витрати до рівня витрат Європейського Союзу тощо. У загальнодержавній програмі реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 рр. визначені терміни виконання програми відповідно до напрямів її забезпечення: 2009–2011 рр. – розвиток державного регулювання діяльності природних монополій на ринку комунальних послуг; 2010–2014 рр. – формування державної житлової політики, створення розвинутого конкурентного середовища на ринку

обслуговування житла; 2010–2013 рр. – забезпечення беззбиткового функціонування підприємств ЖКГ; 2010–2014 рр. – технічне переоснащення житлово-комунального господарства; 2009–2014 рр. – залучення інвестицій і співпраця з міжнародними фінансовими установами; 2009–2014 рр. – залучення громадськості до процесів формування житлової політики й реформування ЖКГ.

5. Фінансування виконання Програми. Фінансове забезпечення виконання загальнодержавної програми реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2010 рр. здійснюється за такими напрямками: організація ефективного управління у сфері виробництва й надання житлово-комунальних послуг; поглиблення демонополізації житлово-комунального господарства, створення конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг; забезпечення беззбиткового функціонування підприємств ЖКК; технічне переоснащення житлово-комунального господарства, наближення показників використання енергетичних і матеріальних ресурсів на виробництво житлово-комунальних послуг до вимог Європейського Союзу. Джерелами фінансування заходів Програми є кошти державного та місцевих бюджетів; кошти підприємств житлово-комунального господарства відповідно до програм їхнього розвитку, затверджених органами місцевого самоврядування в порядку, встановленому законом; гранти, кредити міжнародних організацій, благодійні внески; іноземні інвестиції та кошти фізичних і юридичних осіб, що залучаються шляхом приватизації підприємств житлово-комунального господарства, передачі об'єктів галузі в управління, оренду, концесію; кредити вітчизняних комерційних банків. Загальнодержавна програма реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 рр. фінансується за такими напрямками: розроблення та вдосконалення нормативно-правового та науково-технічного забезпечення виконання завдань Програми; технічне переоснащення житлово-комунального господарства, скорочення питомих показників використання енергетичних і матеріальних ресурсів на виробництво (надання) житлово-комунальних послуг; фінансування Програми шляхом залучення інвестицій і співпраці з міжнародними фінансовими установами та донорськими організаціями; фінансування перебудови системи управління житлово-комунального господарства, трансформація системи управління державними монополіями у сфері виробництва й надання житлово-комунальних послуг.

6. Контроль за виконанням Програми. Контроль здійснюють Міжвідомча комісія з реалізації реформи житлово-комунального господарства, центральний орган виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства, інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки

Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції. Громадський контроль за ходом реалізації Програми здійснюється (за їхнім бажанням) представниками громадських організацій, у статуті яких передбачена діяльність у сфері житлово-комунального господарства. Центральний орган виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства щороку надає Кабінету Міністрів України інформацію про хід виконання завдань, визначених Програмою. Кабінет Міністрів України щороку, не пізніше першого липня, на підставі моніторингу подає Верховній Раді України звіт про стан виконання Програми. У разі потреби, за поданням центрального органу виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства, Міжвідомча комісія з реалізації реформи житлово-комунального господарства вносить пропозиції щодо коригування завдань Програми. Контроль за використанням бюджетних коштів, спрямованих на забезпечення виконання Програми, здійснюється в порядку, встановленому бюджетним законодавством (загальнодержавна програма реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2010 рр.). Контроль за виконанням цієї Програми, а також регіональних і місцевих програм, здійснюють центральний орган виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства, інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, органи місцевого самоврядування. Громадський контроль за ходом виконання Програми здійснюються представниками громадських організацій, статутом яких передбачено провадження діяльності у сфері житлово-комунальних послуг. Центральний орган виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства надає щороку Кабінету Міністрів України інформацію про хід виконання завдань, визначених Програмою. Кабінет Міністрів України щороку, не пізніше першого травня, подає Верховній Раді України звіт про стан виконання Програми (загальнодержавна програма реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 рр.).

Шляхом порівняльного аналізу загальнодержавних програм реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2010 рр. і 2009–2014 рр. визначені головні напрями, етапи, інституції, відповідальні за їхню реалізацію, джерела фінансування реформування й розвитку житлово-комунального господарства. Натомість необхідно вказати на те, що лише деякі із запропонованих заходів були реалізовані в частині розробки нормативно-правового забезпечення, що впливає на формування організаційно-економічних засад щодо управління підприємствами ЖКК. Відсутність системної роботи в

цій сфері спричинило невиконання результатів загальнодержавної програми реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2010 рр., а саме:

- зменшити зношуваність об'єктів житлово-комунального комплексу до рівня експлуатаційної безпеки;
- зменшити втрати і витрати під час надання житлово-комунальних послуг;
- забезпечити сталу та ефективну роботу підприємств житлово-комунального комплексу;
- поліпшити якість житлово-комунальних послуг населенню;
- створити прозорий механізм взаємодії органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємств та громадськості, спрямований на вирішення проблемних питань у сфері житлово-комунального господарства.

Крім того, у загальнодержавній програмі на 2009–2014 рр. заплановано здійснити витрати в сумі 23 365 млн грн. Проте, враховуючи динаміку витрат у розвиток і реформування житлово-комунального господарства у 2009 р. (2 916,2 млн грн) і 2010 р. (5 988 млн грн), помітно, що спостерігається значне недофінансування запропонованих заходів, і тому можна зробити висновок про невиконання цієї Програми у наступних роках.

Таким чином, можна стверджувати, що на підприємствах житлово-комунального комплексу, у їхніх структурних підрозділах не подолані кризові явища. Натомість ці підприємства потребують більше часу для виходу з кризи, ніж інші галузі економіки держави, оскільки вони пов'язані з «фінансовим здоров'ям» держави, платоспроможністю населення, його соціальним забезпеченням, невідповідністю тарифів для населення фактичній собівартості тощо. Натомість в умовах недофінансування галузі, відсутності системних дій щодо впровадження сучасної техніки та технологій, низького рівня проведення ремонтних робіт основних засобів та використання альтернативних енергетичних технологій тощо поглиблюються кризові явища й не дають змоги підприємствам ЖКК стабільно розвиватися. Проведений аналіз дав змогу зробити висновок про необхідність удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю між підприємствами житлово-комунального комплексу та іншими зацікавленими особами як про важливий елемент, що впливає на розвиток цих підприємств.

2.2 Аналіз стану та особливостей функціонування підприємств житлово-комунального комплексу Харківського регіону

У сучасний період ринкової трансформації економіки України більшість проблемних питань у сфері функціонування підприємств житлово-комунального комплексу залишаються невирішеними, а сучасні траєкторії розвитку регіонів характеризуються посткризовими тенденціями, що негативно впливає на рівень життя населення країни.

Крім того, протягом років незалежності України визначені й на теоретичному рівні обґрунтовані напрями регіонального розвитку та виявлені відповідні особливості [39, 40, 48, 65, 71, 73, 75, 77, 78, 91, 92, 99, 133, 135, 136, 143, 147, 152, 158, 162, 166, 185]. Натомість залишаються проблемними механізми реалізації цих теоретичних положень, їхнє впровадження в реальну діяльність підприємств.

Результати аналізу динаміки фінансових результатів звичайної діяльності підприємств до оподаткування за регіонами України свідчать про зростання питомої ваги суб'єктів підприємницької діяльності, які отримали збиток (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6 – Фінансові результати звичайної діяльності підприємств до оподаткування за регіонами України

Регіони України	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.		2011/ 2008 (змiна прибутку/ змiна збитку)
	Питома вага прибуткових підприємств	Питома вага збиткових підприємств	Питома вага прибуткових підприємств	Питома вага збиткових підприємств	Питома вага прибуткових підприємств	Питома вага збиткових підприємств	Питома вага прибуткових підприємств	Питома вага збиткових підприємств	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Автономна Республіка Крим	64,6	35,4	62,5	37,5	56,3	43,7	61,3	38,7	0,95/1,09
Вінницька	64,5	35,5	61,7	38,3	59,1	40,9	70,2	29,8	1,09/0,84
Волинська	62,3	37,7	59,1	40,9	56,8	43,2	61,6	38,4	0,99/1,02

Продовження таблиці 2.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Дніпро-петровська	61,7	38,3	57,9	42,1	57,2	42,8	62,8	37,2	1,02/0,97
Донецька	66,0	34,0	62,0	38,0	62,3	37,7	64,1	35,9	0,97/1,06
Житомирська	61,4	38,6	58,3	41,7	54,7	45,3	64,9	35,1	1,06/0,91
Закарпатська	74,8	25,2	74,9	25,1	64,9	35,1	70,2	29,8	0,94/1,18
Запорізька	64,9	35,1	62,0	38,0	59,5	40,5	63,7	36,3	0,98/1,03
Івано-Франківська	73,1	26,9	69,8	30,2	68,6	31,4	63,4	36,6	0,87/1,36
Київська	63,1	36,9	60,3	39,7	60,3	39,7	63,4	36,6	1,0/0,99
Кіровоградська	69,7	30,3	69,3	30,7	63,5	36,5	68,6	31,4	0,98/1,04
Луганська	66,6	33,4	63,2	36,8	60,2	39,8	59,6	40,4	0,89/1,21
Львівська	65,0	35,0	61,8	38,2	61,7	38,3	61,4	38,6	0,94/1,1
Миколаївська	64,6	35,4	63,6	36,4	61,8	38,2	65,2	34,8	1,01/ ,98
Одеська	61,0	39,0	58,5	41,5	56,9	43,1	62,2	37,8	1,02/0,97
Полтавська	67,8	32,2	65,0	35,0	59,5	40,5	68,1	31,9	1,0/0,99
Рівненська	63,0	37,0	57,4	42,6	55,4	44,6	63,8	36,2	1,01/0,98
Сумська	67,3	32,7	64,5	35,5	56,1	43,9	66,5	33,5	0,99/1,02
Тернопільська	67,1	32,9	66,9	33,1	61,3	38,7	67,1	32,9	1,0/1,0

Продовження таблиці 2.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Харківська	59,7	40,3	57,1	42,9	57,5	42,5	63,4	36,6	1,06/0,91
Херсонська	63,5	36,5	61,0	39,0	57,5	42,5	62,4	37,6	0,98/1,03
Хмельницька	64,5	35,5	61,8	38,2	60,5	39,5	73,1	26,9	1,13/0,76
Черкаська	67,5	32,5	65,0	35,0	61,5	38,5	69,7	30,3	1,03/0,93
Чернівецька	62,5	37,5	63,1	36,9	66,0	34,0	62,5	37,5	1,0/1,0
Чернігівська	67,1	32,9	62,2	37,8	56,6	43,4	64,2	35,8	0,96/1,09
м. Київ	55,9	44,1	54,1	45,9	57,4	42,6	61,5	38,5	1,1/0,87
м. Севастополь	60,0	40,0	56,3	43,7	51,6	48,4	59,4	40,6	0,99/1,02

За останні чотири роки, які характеризуються значними трансформаціями, пов'язаними з падінням і накопиченням кризових явищ (2008– 2009 рр.) та посткризовими тенденціями й стагнацією (2010 р.), 2011 р. зросла питома вага прибуткових підприємств у більшості регіонів України порівняно з попереднім роком. Це підтверджує висновок про відсутність тенденцій зростання і про не подолання кризових явищ на підприємствах.

Важливим аспектом у розвитку підприємств житлово-комунального комплексу є вирішення складних соціальних проблем шляхом забезпечення високого рівня зайнятості й сприяння скороченню безробіття. Рівень зайнятості населення у січні – березні 2013 р. за регіонами України подано на рис. 2.5.

Шляхом аналізу змін показника рівня зайнятості населення за січень – березень 2013 р. встановлено, що в середньому цей рівень складає по Україні 59,3 % для населення від 15 до 70 років. Найбільшим показник рівня зайнятості населення був у м. Києві (63,8 %), м. Севастополі (63,3 %), Дніпропетровській області (61,2 %), Автономній Республіці Крим (61,1 %).

Варто зазначити, що значення цього показника за регіонами України демонструє високу щільність (від найнижчої у Івано-Франківській області до най-

вищого у м. Києві 10 %), що свідчить про невисокий рівень диспропорцій за регіонами України і за показником зайнятості.

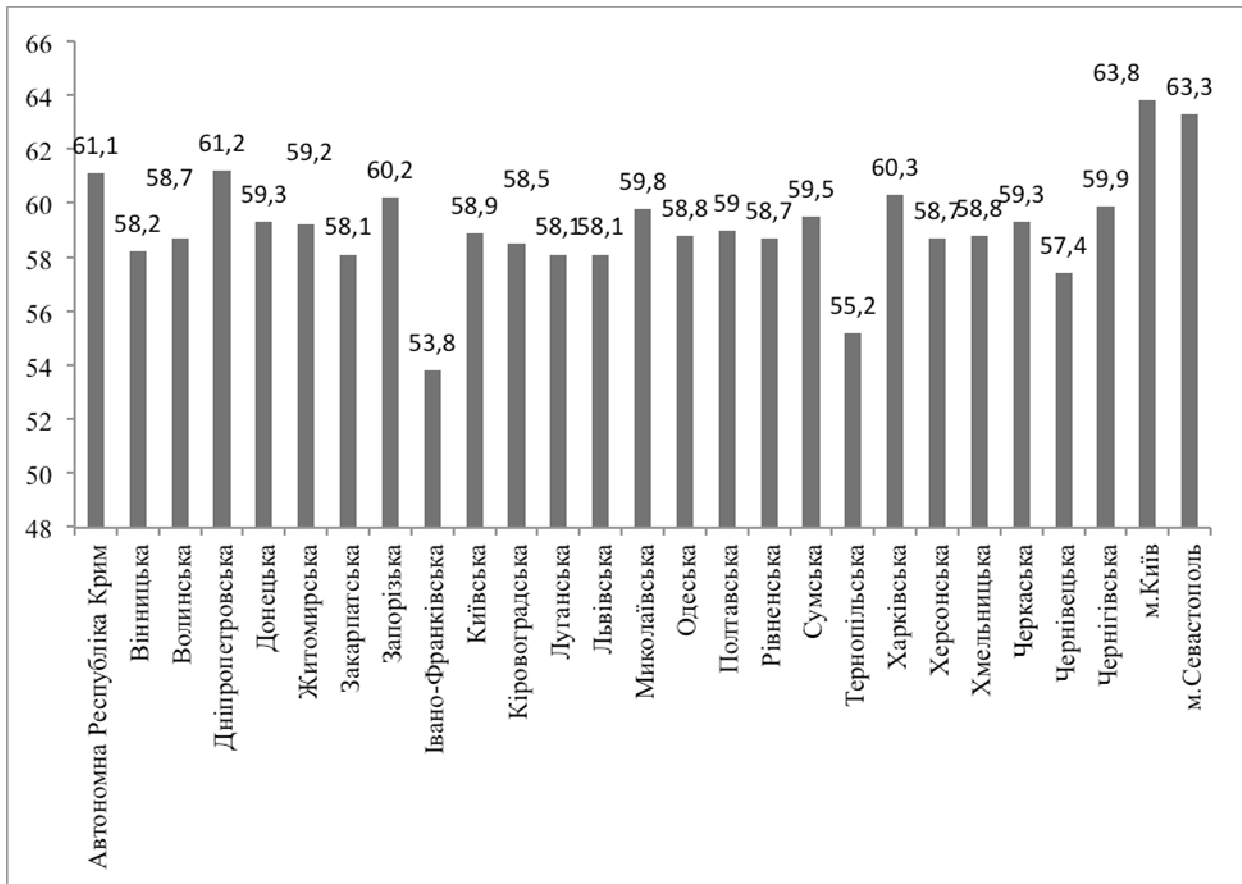

Рис. 2.5 – Рівень зайнятості населення за регіонами України за січень – березень 2013 р. [138].

Натомість на підставі кількісних значень показника зайнятості населення за регіонами України можна стверджувати про його невисокий рівень, з визначенням проблемних регіонів (Івано-Франківська, Тернопільська області), що потребує здійснення управлінських рішень на рівні держави й органів місцевого самоврядування з метою створення нових робочих місць.

Значення показника рівня безробіття (рис. 2.6) свідчить про його суттєві значення у Рівненській (10,1 %), Тернопільській (10,1 %), Чернігівській (10,1 %) областях. Натомість найнижчим цей показник був у м. Києві (5,7 %), м. Севастополі (6,2 %), Одеській (6,4 %) областях і Автономній Республіці Крим (6,3 %). Таким чином, формування й реалізація політики зайнятості й вирішення проблем безробіття активно здійснюється в м. Києві та в південних регіонах. Натомість у цьому контексті проблемними залишаються деякі регіони Заходу й Півночі, що впливає на їхній соціально-економічний розвиток і поглиблює диспропорції в життєзабезпеченні населення.

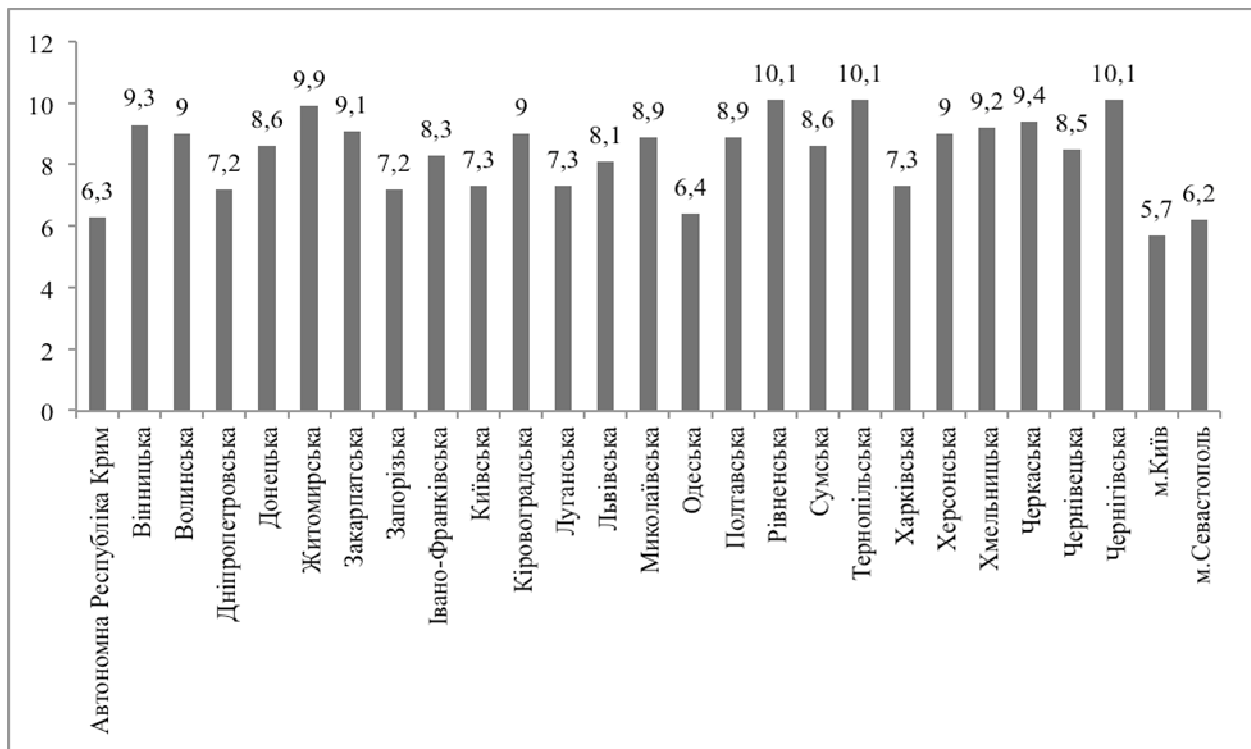

Рис. 2.6 – Рівень безробіття населення за регіонами України у січні – березні 2013 р. [138].

На соціально-економічний рівень підприємств житлово-комунального комплексу значний вплив здійснюють процеси, які відбуваються у сфері формування й виплати заробітної плати. Внаслідок аналізу обсягів заборгованості із заробітної плати станом на 1.06.2011 р. визначено (рис. 2.7), що найбільші темпи її зростання порівняно з початком досліджуваного року спостерігались у Черкаській (240,4 %), Житомирській (147,7 %), Івано-Франківській (134,4 %), Запорізькій (126,2 %), Хмельницькій (100,2 %), Сумській (100 %) областях. Значення цього показника свідчать про тенденції зростання заборгованості у поданих регіонах, що негативно впливає на соціально-економічний розвиток підприємств житлово-комунального господарства, значно знижує мотиваційну складову робітників галузі, негативно впливає на якість наданих житлово-комунальних послуг тощо.

Поряд із вищезазначеними негативними тенденціями, в деяких регіонах України спостерігалось зниження заборгованості із заробітної плати на підприємствах житлово-комунального комплексу:

- м. Севастополь – 100 %;
- Чернігівська область – 99,1 %;
- Чернівецька область – 92,3 %;
- Тернопільська область – 65 %;
- Миколаївська область – 54,1 %;
- Харківська область – 50,6 %;
- Київська область – 49,5 %.

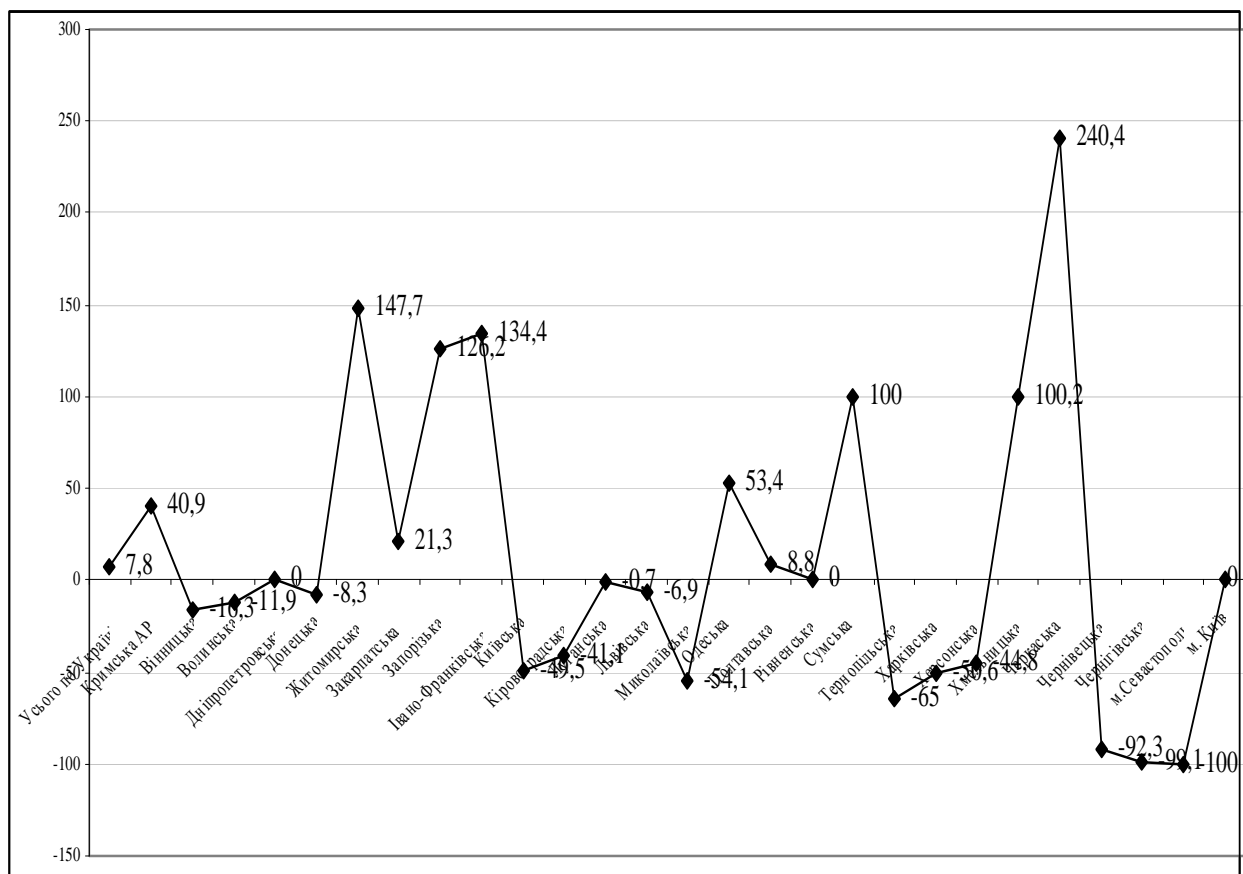

Рис. 2.7 – Темпи приросту обсягів заборгованості із заробітної плати на підприємствах житлово-комунального комплексу станом на 1.06. 2011 р., порівняно із початком року, % [138]

Таким чином, загалом по Україні обсяг заборгованості із заробітної плати на підприємствах житлово-комунального комплексу характеризувався швидкими темпами скорочення, що позитивно впливає на розвиток цієї галузі. Натомість у значній кількості регіонів (10 областей) спостерігається зростання заборгованості, що свідчить про суттєві дисбаланс і диспропорції, які підтверджують висновок про стагнаційні й посткризові тенденції на підприємствах житлово-комунального комплексу.

У структурі темпів заборгованості із заробітної плати у житлово-комунальному комплексі найбільшу питому вагу складає заборгованість у водопровідно-каналізаційному господарстві (28 %), інших підгалузях (23 %), міському електротранспорті (22,6 %) (рис. 2.8). Варто зазначити, що питома вага темпів заборгованості на підприємствах житлового господарства й комунальної теплоенергетики нижча порівняно з іншими підприємствами ЖКК. Це вказує на те, що в цих сферах більше уваги надається саме підвищенню мотиваційної складової, оскільки зазначені підгалузі найбільше соціально орієнтовані й впливають на рівень життєдіяльності населення.

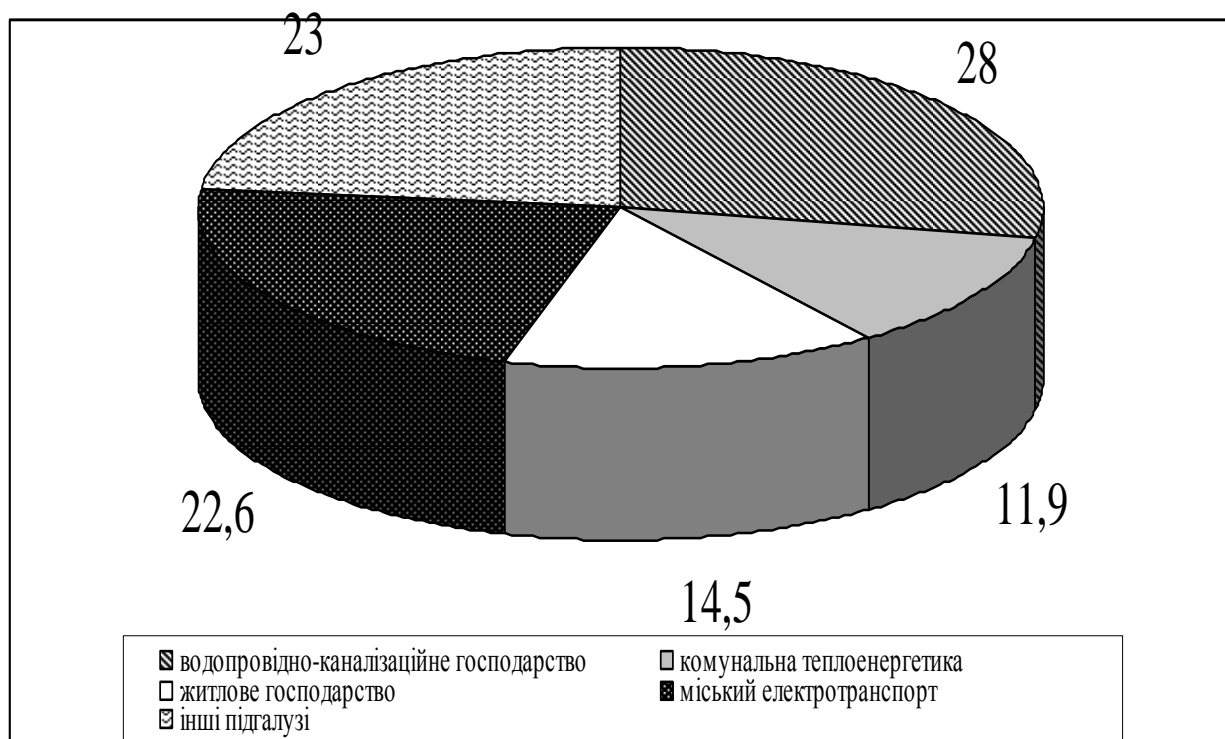

Рис. 2.8 – Питома вага темпів заборгованості із заробітної плати на підприємствах житлово-комунального комплексу станом на 1.06.2011 р.

Необхідно зазначити, що за останні десятиріччя зросла заборгованість за житлово-комунальні послуги. Заборгованість населення підприємствам житлово-комунального комплексу протягом 2007–2009 рр., зокрема зросла в 1,3 рази (Додаток А). Крім того, рівень сплати за надані житлово-комунальні послуги в регіонах України здебільшого варіюється від 73 % до 105,1 % (рис. 2.8). Останнє значення характеризує рівень сплати в м. Києві і є винятком, за загального повного непогашення заборгованості. Отже, в більшості регіонів спостерігається неповна оплата за надані комунальні послуги, що негативно впливає на розвиток житлово-комунального сектору регіону. До того ж низький рівень оплати стосується східних і південних регіонів (Дніпропетровська область – 73 %, Автономна республіка Крим – 73,3 %, Запорізька область – 76 %, Херсонська область – 77,8 %). Найбільшим рівень сплати був у м. Києві – 105,1 %, Львівській – 94,2%, Івано-Франківській – 93,2 %, Рівненській – 91,5 % областях).

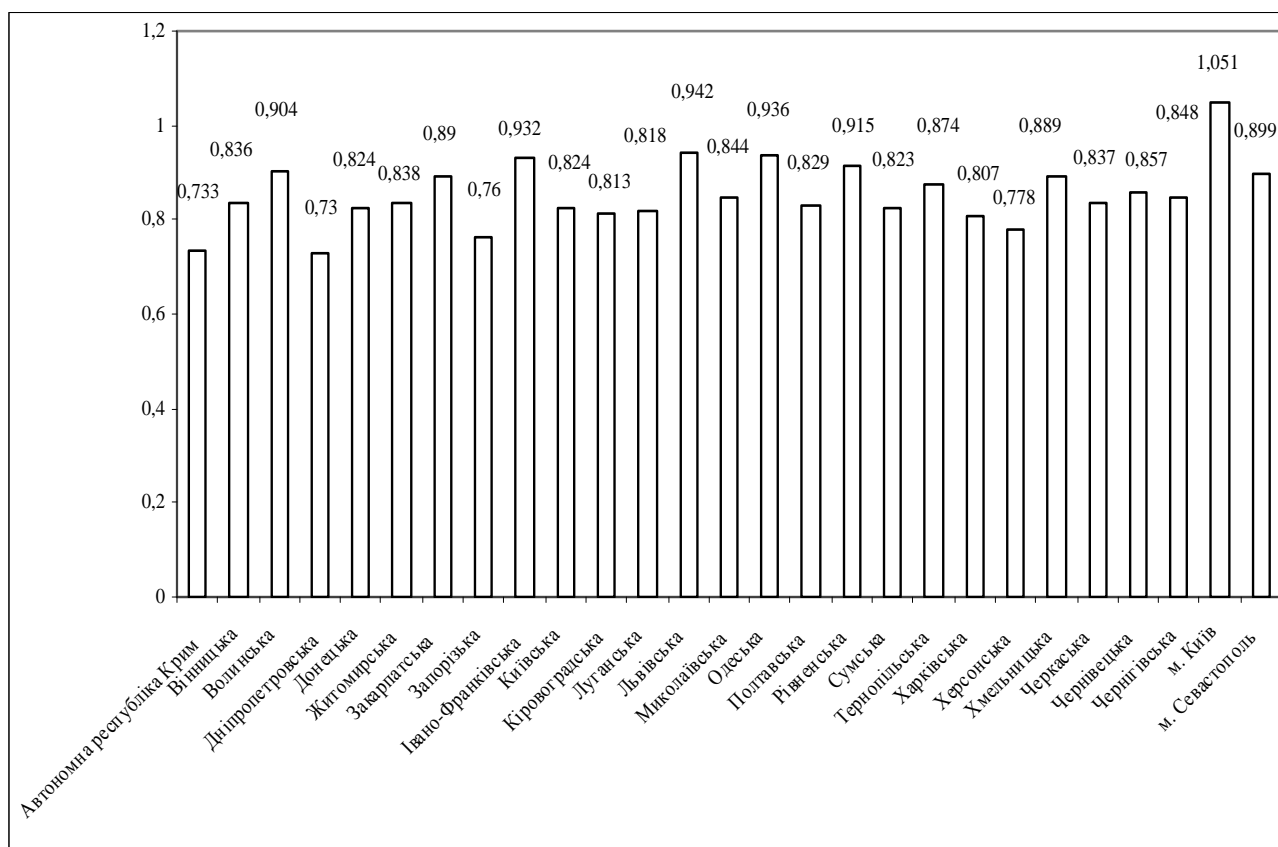

Рис. 2.8 – Рівень сплати за надані житлово-комунальні послуги в регіонах України

Шляхом дослідження визначено, що терміни сплати населенням житлово-комунальних послуг були найнижчими в Хмельницькій (1,1 місяця), Івано-Франківській (1,3 місяця), Чернівецькій (1,3 місяця) областях (рис. 2.9). Проте найбільшим цей показник був у Луганській (4,3 місяця), Донецькій (4 місяці), Харківській (3,7 місяця), Дніпропетровській (3,5 місяця) областях. Отже, вищезазначені результати вказують на те, що у всіх регіонах України спостерігається затримання сплати населенням житлово-комунальних послуг. До того ж ці процеси загострюються в Східних регіонах, що пов'язано з низькою свідомістю населення щодо необхідності своєчасної сплати та зниженням платоспроможності населення, хоч останній фактор стосується і західних регіонів, де термін сплати найвищий. Таким чином, під час роботи із заборгованістю за житлово-комунальні послуги особливу увагу необхідно звертати на інформаційне забезпечення та роз'яснювальну роботу серед споживачів.

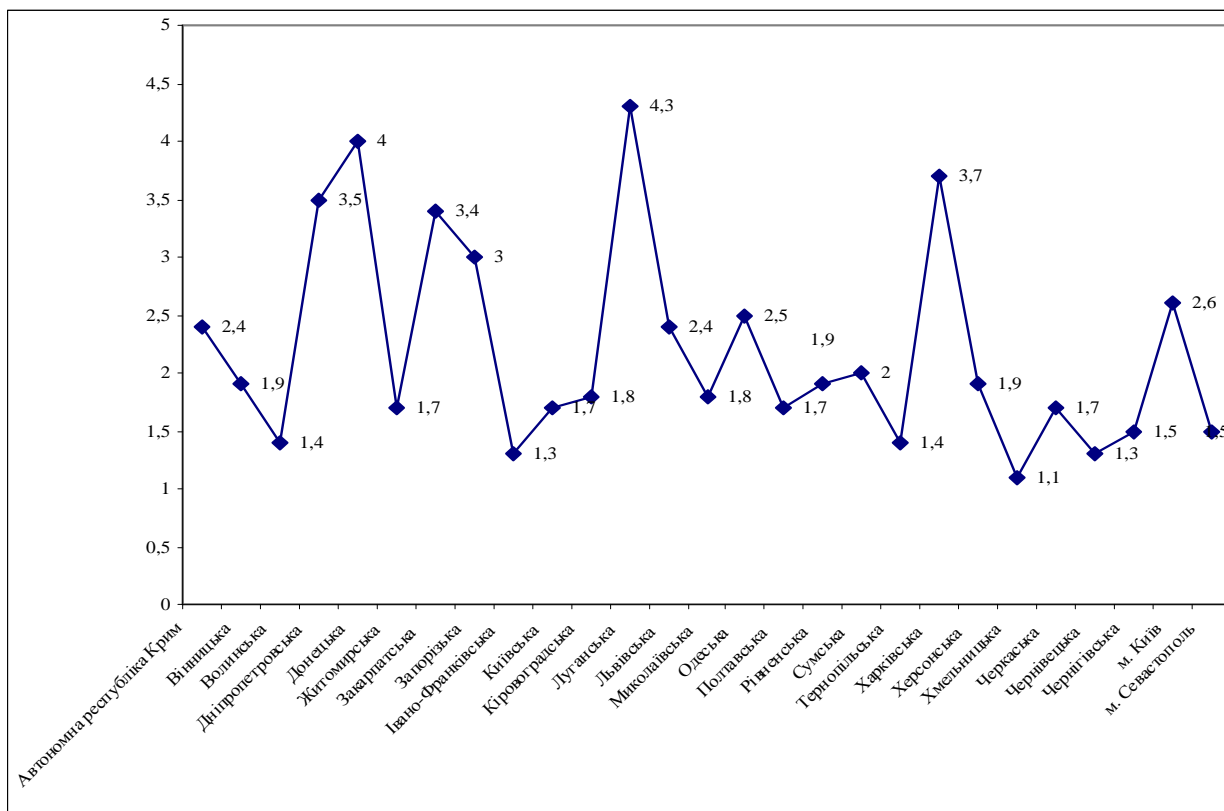

Рис. 2.9 – Термін сплати населенням житлово-комунальних послуг за регіонами України, місяць

Темпи зростання (зниження) заборгованості населення за житлово-комунальні послуги подано на рис. 2.10. Візуальний аналіз свідчить, що в більшості регіонів (окрім м. Київ), спостерігається зростання заборгованості населення за житлово-комунальні послуги. Така динаміка вказує на необхідність здійснення заходів щодо гальмування цих темпів і трансформацію траєкторії зі зростанням на скорочення заборгованості.

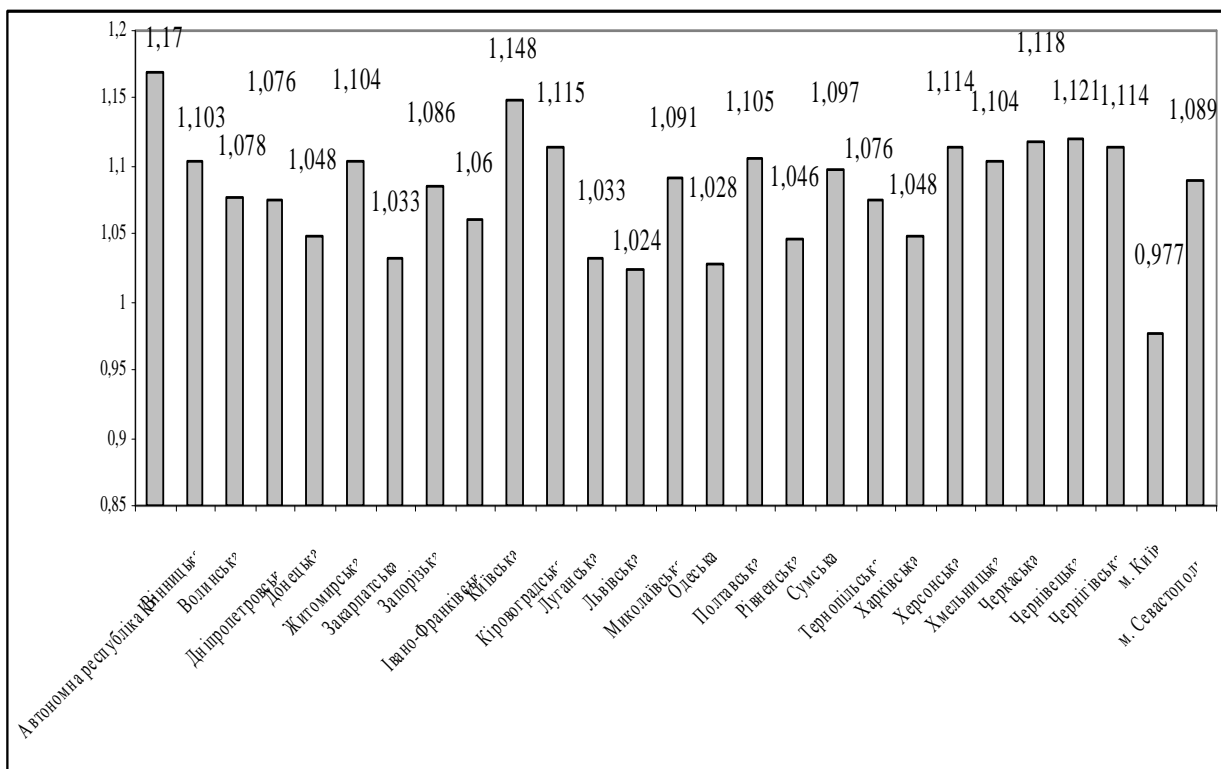

Рис. 2.10 – Темпи зростання (зниження) заборгованості населення за житлово-комунальні послуги

На підставі проведеного дослідження встановлено, що найбільшу питому вагу в структурі дебіторської заборгованості має заборгованість населення (80 %), інші споживачі – 9 %, незначну питому вагу становлять місцеві бюджетні установи – 6 %, державні установи і за пільгами (по 2%), за субсидіями (1 %) [139]. Отже, у разі удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу потрібно здійснювати заходи щодо зниження рівня дебіторської заборгованості за її компонентами. До того ж особливу увагу необхідно надати роботі з населенням, як головним боржником підприємств житлово-комунального комплексу.

Крім того, необхідно зазначити, що в структурі заборгованості за сферами житлово-комунального комплексу в 2012 р. найбільшу питому вагу становить заборгованість за централізоване опалення та гаряче водопостачання (48 %), яка здебільшого стосується заборгованості населення і вказує на необхідність здійснення відповідних управлінських дій і диверсифікації використання паливно-енергетичних ресурсів (рис. 2.11).

Рис. 2.11 – Структура заборгованості за житлово-комунальні послуги, %

Узагальнюючи вищезазначене та відповідні статистичні дані, необхідно підкреслити, що найбільшу заборгованість у сфері житлово-комунального комплексу становить заборгованість населення (станом на червень 2012 р. – 11,3 млрд грн), термін заборгованості становить 3,2 місяця [172]. Структура заборгованості населення за житлово-комунальні послуги у 2012 р. наступна:

- централізоване опалення та гаряче водопостачання – 29,4 % громадян, які мають особові рахунки;
- вивезення побутових відходів – 22,3 %;
- утримання будинків і споруд та прибудинкових територій – 22,5 %;
- газопостачання – 19,9 %;
- централізоване водопостачання та водовідведення – 18,7 %.

Для роботи із заборгованістю населення здебільшого застосовуються договори реструктуризації, які були укладені на суму 88 млн грн, сума внесених платежів з урахуванням договорів – 82,4 млн грн. Водночас необхідно зазначити, що ефективність цієї роботи є досить посередньою, оскільки з початку дії постанови щодо погашення реструктуризованої заборгованості (2003 р.) укладено 3,1 млн договорів, які погашені на 70 % від загальної суми заборгованості.

У січні – травні 2013 р. спостерігалася активізація оплати за житлово-комунальні послуги – 103,4 % від нарахованих за цей період сум [94]. Найбіль-

ший рівень оплати демонструють західні та центральні регіони (Закарпатська, Львівська, Черкаська області), найнижчі – південні та східні регіони (Автономна Республіка Крим, Харківська область та м. Севастополь). До позитивних тенденцій необхідно зарахувати зменшення заборгованості за всіма регіонами України (у травні 2013 р. порівняно із квітнем поточного року заборгованість населення з оплати за житлово-комунальні послуги скоротилась на 6,9 %). Проте середній термін заборгованості населення знаходиться майже на тому ж рівні – 3,1 місяця. Структура заборгованості також не змінюється порівняно з минулим роком:

- централізоване опалення та гаряче водопостачання – 28,7 %;
- утримання будинків і споруд та прибудинкових територій – 21,3 %;
- вивезення побутових відходів – 20,2 %;
- централізоване водопостачання та водовідведення – 18,8 %;
- газопостачання – 18 %.

Для погашення заборгованості населення за житлово-комунальні послуги активно використовується механізм реструктуризації. Зокрема, на виконання Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку погашення реструктуризованої заборгованості та внесення поточних платежів за житлово-комунальні послуги» від 27.06.2003 р. № 976 за перші п'ять місяців 2013 р. з населенням було укладено 32,5 тис. договорів на суму 109 млн грн. Проте сума внесених платежів знаходилась на рівні 64 %, що свідчить про скорочення рівня погашення. Така динаміка вказує на зниження ефективності дії механізму реструктуризації заборгованості населення, пов'язаної з низьким рівнем платоспроможності споживачів, відсутності системного бачення єдиної політики у сфері формування та погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу.

Отже, внаслідок аналізу встановлено, що в регіонах України спостерігаються диспропорції у сфері оплати житлово-комунальних послуг, найбільшу динаміку оплати демонструє частина Центральних і Західних регіонів. Натомість низький рівень оплати населення спостерігається в Східних і Південних регіонах. Така асиметрія негативно впливає на розвиток підприємств житлово-комунального комплексу. У цьому контексті виникає необхідність управління процесами формування й погашення заборгованості населення за житлово-комунальні послуги шляхом удосконалення організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу.

Шляхом аналізу головних показників, що характеризують масштаби Харківської області встановлено:

- Харківська область має площу 31,4 тис. км², що становить 5,2 % території України, і посідає 4-е місце, поступаючись Одеській, Дніпропетровській та Чернігівській областям;

- Харківська область має вигідне регіональне транснаціональне розташування, об'єднує Російську Федерацію з країнами Центральної та Східної Європи;

- м. Харків займає друге місце серед обласних центрів України за чисельністю населення і є головним транспортним центром східної України, маючи розвинене залізничне сполучення, мережу доріг і міжнародний аеропорт;

- Харківська область посідає 5-е місце за своїм природно-ресурсним потенціалом (4,3 % від сумарного в Україні) після Донецької (12,3 %), Дніпропетровської (10,9 %), Луганської (8,8 %) областей та Автономної Республіки Крим (6,0 %) [164].

На підставі аналізу головних показників, що характеризують місце Харківської області серед регіонів України (Додаток Б) визначено, що серед інших областей Харківська область посідає третє місце за обсягом прямих іноземних інвестицій (5,13 % від загального обсягу в Україні). На четвертому місці знаходиться найбільша кількість показників: територія, чисельність наявного населення, валовий регіональний продукт, роздрібний товарообіг підприємств. Найнижчим серед зазначених, станом на 1.01.2010 р. були такі показники:

- обсяг реалізованої промислової продукції, робіт, послуг (у фактичних цінах) – 5 місце (40 255,2 млн грн, питома вага – 6,1 %);

- валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (у фактичних цінах) – 6 місце (21 291 грн) і продукція сільського господарства (у порівнюваних цінах) – 6 місце (4 980 млн грн, питома вага – 4,87 %);

- обсяг імпорту товарів – 7 місце (1 451 млн дол. США, питома вага – 3,19 %);

- середньомісячна заробітна плата – 8 місце (1 804 грн) і обсяги експорту товарів – 8 місце (1 307,1 млн дол. США, питома вага – 3,29 %).

Крім того, динаміка показників соціально-економічного розвитку Харківської області свідчить про те, що протягом 2000–2012 рр. спостерігається зростання таких показників:

- валовий регіональний продукт (у фактичних цінах);

- валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (у фактичних цінах);

- обсяг реалізованої промислової продукції (у фактичних цінах);
- продукція сільського господарства (у порівнюваних цінах 2005 р.);
- інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах), у 6,1 разів;
- роздрібний товарообіг (у фактичних цінах), майже у 8 разів;
- обсяг реалізованих послуг (у фактичних цінах), у 5,8 разів;
- експорт товарів, у 4,1 разів;
- імпорт товарів, у 3,2 разів;
- середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, майже у 8 разів.

Натомість за досліджений період деякі показники скоротились, а саме:

- кількість постійного населення, на 6 %;
- природний приріст населення, на 46 %;
- рівень зареєстрованого безробіття, на 49 %.

Отже, внаслідок аналізу визначено, що за показниками соціально-економічного розвитку Харківська область за останні дванадцять років демонструвала зростання, що забезпечувало її розвиток.

До сильних сторін розвитку Харківської області належать такі: вигідне географічне розташування; значні земельні ресурси; наявність запасів природного газу, бурого та кам'яного вугілля, нафти; розвинена ресурсна база для виробництва будівельних матеріалів, скляної та оптичної продукції; розвинений освітньо-науковий потенціал; наявність кваліфікованого персоналу тощо.

Негативними факторами, що впливають на розвиток регіону є такі:

- зниження родючості сільськогосподарських ґрунтів;
- порушення екологічного й земельного балансів в частині використання сільськогосподарських угідь;
- обмеження водних ресурсів;
- низька якість питної води;
- зниження ефективності використання та виснаження запасів нафтогазових родовищ;
- скорочення обсягів видобутку нафтогазоконденсату;
- гальмування розвитку містоутворюючих підприємств: Харківського тракторного заводу та заводу ім. Малишева;
- занепад підприємств машинобудівного комплексу, суб'єктів підприємницької діяльності, що випускали високотехнологічну продукцію, яка базувалася на наукових дослідженнях тощо;
- недостатня конкурентоспроможність підприємств регіону тощо.

Галуззю, яка значно впливає на економічний розвиток як держави, так і Харківського регіону, є житлово-комунальний комплекс, що створює умови для життєдіяльності населення й відображає рівень його соціально-економічного розвитку.

Стан житлово-комунального комплексу Харківського регіону, до якого належать входять підприємства водопостачання й водовідведення, теплозабезпечення, благоустрою та санітарного очищення тощо, визначається як критичний. Ознаками його є низька та незадовільна якість наданих комунальних послуг споживачам, невідповідність наданих послуг їхній вартості, зношення базових засобів, їхня незадовільна експлуатація, відсутність системної роботи щодо їхнього ремонту, висока енергомісткість житлово-комунального господарства тощо.

Про стан та ефективність функціонування підприємств житлово-комунального комплексу Харківської області свідчать дані щодо звернень громадян регіону. За перше півріччя 2012 р., зокрема, кількість негативних звернень щодо діяльності підприємств ЖКК порівняно із відповідним періодом минулого року збільшилась на 2 % і склала 14,9 тис. письмових звернень [179]. Головні питання, які порушуються громадянами, стосуються:

- функціонування підприємств ЖКК;
- реалізації напрямів та рівня ефективності житлової політики;
- соціального захисту;
- землекористування;
- охорони здоров'я;
- дотримання законності та правопорядку у сфері житлово-комунального комплексу.

Детальний аналіз стану та функціонування підприємств житлово-комунального комплексу свідчить про таке:

- технічний стан житлового фонду регіону визначається коефіцієнтом зношення 60 %, що свідчить про значну його зношеність;
- зниження експлуатаційних параметрів функціонування газопроводів, споруд та обладнання газотранспортної системи, значне фізичне і моральне зношення об'єктів. На ВАТ «Харківміськгаз», зокрема 60 % газопроводів, які знаходяться на балансі підприємства, мають термін експлуатації більше 40 років. Необхідно вказати на значне фізичне старіння ізоляційного матеріалу газопроводів;

– суттєве зношення базових фондів підприємств водовідведення, значна їхня частина знаходиться в аварійному стані та функціонує в незадовільних умовах;

– висока енергоємність підприємств житлово-комунального господарства. Так, на підприємствах водопостачання регіону в структурі собівартості наданих послуг більше ніж 50 % становлять витрати на електроенергію, що значно перевищує цей показник у розвинених країнах (10–12 %);

– теплові мережі регіону мають критичний рівень зношеності (більше ніж на 70 %), технічна придатність устаткування котелень коливається від 30 до 40 %;

– процес теплопостачання в Харківській області характеризується значними втратами теплової енергії, а саме: для споживачів – 46,2 %, для котелень – 30,8 %, для теплових мереж – 23 %. Крім того, більшість систем теплопостачання експлуатується в незадовільних умовах, знаходиться в кризовому стані [164].

Необхідно зазначити, що станом на 1.06.2010 р. спостерігається зростання дебіторської заборгованості підприємств житлово-комунального комплексу Харківської області на 10,7 % і становить 1 799,9 млн грн. Сума кредиторської заборгованості порівняно з початком досліджуваного періоду, зросла на 15,9 % і становила 2 082,2 млн грн. Таке зростання стало одним із факторів отримання збитків підприємств житлово-комунального господарства в сумі 102,7 млн грн, які формувались у:

- водопровідно-каналізаційному господарстві – 47,2 млн грн.;
- житловому господарстві – 22 млн грн;
- міському електротранспорті – 24,3 млн грн;
- теплоенергетиці – 8,3 млн грн.

У Харківській області найбільшими боржниками щодо підприємств житлово-комунального комплексу регіонів були: м. Харків – 1 615,4 млн грн, м. Лозова – 48 млн грн, м. Куп'янськ – 26 млн грн, Харківський район – 41,3 млн грн. [37].

У структурі дебіторської заборгованості найбільшу питому вагу складає заборгованість населення – 76,4 %. Найнижчий рівень сплати населенням житлово-комунальних послуг у: м. Лозова, Близнюківському, Нововодолазькому та Харківському районах (більше ніж 70 %). Дебіторська заборгованість інших споживачів становить 17,1 %, місцевих бюджетних установ – 4,2 %, державних бюджетних установ – 2,3 %. Отже, під час здійснення управлінських дій на регіональному рівні особливу увагу необхідно звернути на роботу з дебіторською заборгованістю, що спричиняють споживачі.

Варто зазначити, що в м. Харкові протягом 2010 р. сплачено за житлово-комунальні послуги 1 796 млн грн або 94,6 %. Найнижчий рівень сплати спостерігався у Комінтернівському, Червонозаводському, Ленінському районах міста (від 92,3 до 92,9 %). Заборгованість населення з оплати житлово-комунальних послуг щомісячно зростала. Так, у грудні 2010 р., порівняно з листопадом досліджуваного року, заборгованість зросла на 1,7 %. Середній термін заборгованості населення за житлово-комунальні послуги склав 6,6 місяця. У структурі заборгованості, яка складала 3 місяці і більше, належать до централізованого опалення та гарячого водопостачання – 72,2 % власників особових рахунків; газопостачання – 55,1 %; утримання будинків і споруд та прибудинкових територій – 26,1 %; централізованого водопостачання та водовідведення – 14,4 %; вивезення побутових відходів – 9 % [150].

Потрібно вказати на те, що зростання дебіторської заборгованості спричиняє «заморожування» коштів і накопичення негативних явищ на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківської області. Так, зростає кредиторська заборгованість, найбільша питома вага в якій – заборгованість за енергоносії (природний газ, електроенергія тощо).

Найбільше кредиторська заборгованість зростала в містах Харкові, Лозувій, Куп'янську та Харківському районі.

Таким чином, зростання кредиторської та кредиторської заборгованостей в Харківському регіоні відбулось внаслідок:

- незбалансованої тарифної політики: дуалізм під час формуванні тарифів, які, з одного боку, не відповідають економічно обґрунтованому рівню підприємств житлово-комунального господарства, а з іншого боку, мають низьку якість, що негативно впливає на рівень сплати комунальних послуг;

- низька платоспроможність населення Харківського регіону;

- незадовільний рівень розрахунків споживачів;

- висока енергоємність підприємств житлово-комунального комплексу, значні втрати енергоносіїв під час надання комунальних послуг;

- значний вплив центральних органів влади на розвиток житлово-комунального комплексу Харківського регіону. Відповідно до закону України «Про національну комісію регулювання ринку комунальних послуг України» №2479-VI від 9 липня 2010 р. [11], головні функції регулювання та встановлення тарифів у сфері житлово-комунального комплексу покладено на Національну комісію ринку комунальних послуг України (НКРКП). Отже, можуть не враховуватись особливості функціонування й розвитку Харківського регіону. Крім того, цей орган іноді приймає політично доцільні рішення, що негативно впли-

ває на економічний стан підприємств житлово-комунального комплексу регіону;

- низький рівень виділення коштів зі спеціального фонду держави щодо напрямів реформування та реалізації програм в житлово-комунальному комплексі Харківського регіону;

- відсутність достатніх коштів місцевих бюджетів для забезпечення функціонування й розвитку підприємств житлово-комунального комплексу Харківського регіону;

- неефективна система управління житлово-комунальним комплексом регіону, наявність корупційних схем тощо.

Відповідно до стратегії сталого розвитку Харківської області до 2020 року для вирішення визначених складних проблем у житлово-комунальному комплексі, забезпечення його розвитку запропоновані напрями представлена на (рис. 2.12).

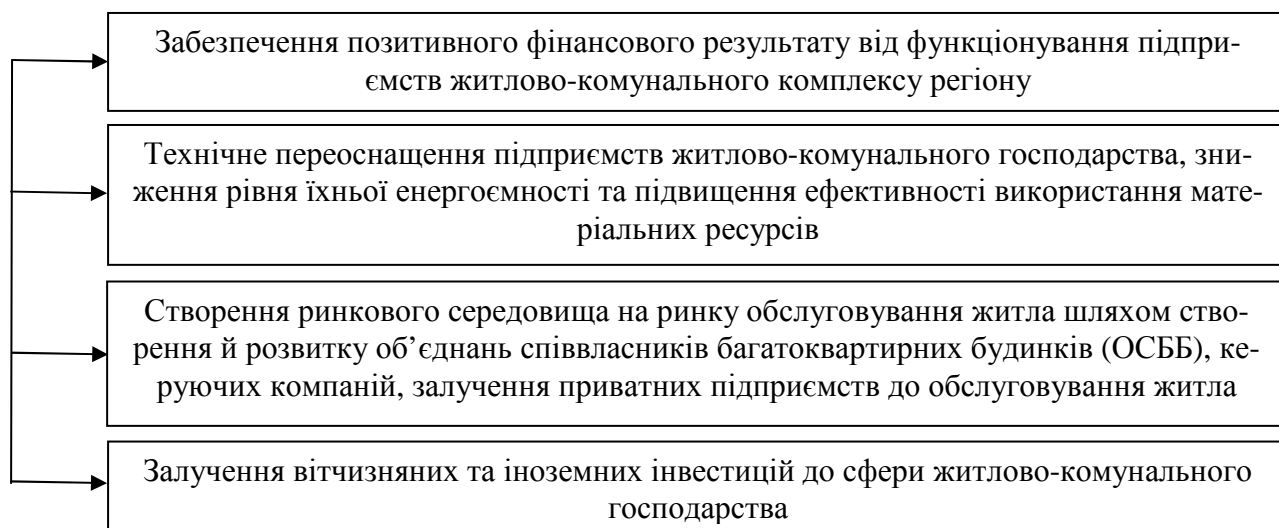

Рис. 2.12 – Напрями вирішення проблем щодо забезпечення розвитку житлово-комунального комплексу Харківської області

Крім того, для реалізації вищезазначених напрямів, відповідно до Стратегії, запропоновані такі регіональні проекти:

- регіональний пілотний проект «Комфортне та енергозберігаюче житло»;
- реконструкція систем водопостачання в населених пунктах Харківської області;

- реконструкція технічно зношених водопроводів і водогінних систем;
- удосконалення систем мулового господарства каналізаційних очисних споруд м. Харкова і створення комплексу утилізації осаду;

- підвищення надійності функціонування систем водопостачання та водовідведення, ремонт, модернізація та введення в експлуатацію колекторів;
- використання сучасних технологій та застосування енергозберігаючого обладнання;
- застосування автоматизованих систем управління на підприємствах житлово-комунального комплексу;
- кільцювання тунельних колекторів, реконструкція аванкамери ГКН, реконструкція піскоуловлювачів, піскових майданчиків;
- будівництво тепломагістралі № 1 від ТЕЦ-5;
- інвестиційні проекти з реконструкції систем теплозабезпечення м. Харкова, зокрема, відновлення генеруючого обладнання на ТЕЦ-4 [164].

Водночас, пропоновані програми, що реалізуються на регіональному рівні, є низькоефективними: фінансування здійснюється в межах 10 % від запланованого.

Визначено, що серед підприємств Харківського регіону особливе місце посідають підприємства житлово-комунального комплексу, функціонування яких характеризується нестабільністю, зниженням ефективності та результативності діяльності, якості наданих послуг, технічного стану головних засобів. Одним із засобів вирішення зазначених проблем є заходи щодо оптимізації розрахунків за надані комунальні послуги й активізації процесів погашення заборгованості. Крім того, запропоновано змінити траєкторію зростання дебіторської та кредиторської заборгованостей на траєкторію зниження й скоротити дисбаланс між їхніми рівнями.

2.3 Управління заборгованістю житлово-комунального комплексу: зарубіжний досвід та особливості здійснення

Для забезпечення розвитку підприємств житлово-комунального комплексу України необхідно використовувати позитивний закордонний досвід управління комунальним господарством загалом й заборгованістю зокрема. В цьому контексті важливе значення має процес надання якісних послуг, які відповідають міжнародним стандартам. В розвинених країнах (США, Японія, Китай, Австралія) застосовуються стандарти ISO 9000. Крім того, норми цього стандарту активно використовуються і в країнах СНД (Росія, Казахстан). Проте в Україні серед підприємств, що здійснюють свою діяльність відповідно до ISO 9000, їхня кількість незначна [133]. Варто зазначити, що відповідно до напрямів ви-

користання норма пропонованого стандарту у сфері житлово-комунального господарства застосовуються такі показники якості: доступ до послуг; порядок надання послуг; тиск; якість [86].

З метою використання позитивного досвіду управління якістю житлово-комунальних послуг та оптимізації заборгованості необхідно забезпечити взаємодію органів державного управління, підприємств житлово-комунального комплексу із визначенням в стандартах якості кінцевих параметрів послуг на підставі гарантування споживачу стабільної якості шляхом використання норм стандартів ISO 9000 [147].

Внаслідок дослідження існуючого досвіду щодо функціонування житлово-комунальних підприємств і оптимізації заборгованості визначені відповідні напрями. На підприємствах комунальної теплоенергетики запропоновані такі дії:

- широке використання місцевих видів палива, зокрема побутових відходів, біомаси, сонячної енергії, надлишків тепла ТЕЦ (Данія);
- застосування нових конструкцій труб, ефективної теплоізоляції трубопроводів і прогресивних методів їхнього укладання та експлуатації (Данія);
- реконструкція домових систем теплозабезпечення шляхом установлення лічильників тепла та термостатів на батареї опалення (Німеччина);
- запровадження спеціальних енергетичних «паспортів» для будівель та інших енергоспоживаючих об'єктів (Росія, США);
- застосування та широке використання муніципальних ЕСКО у великих та середніх містах як ефективного механізму для залучення приватного капіталу до фінансування енергозбереження (Німеччина, Польща, Чехія, Словаччина, Росія) [185].

Отже, запропоновані напрями свідчать про необхідність застосування у сфері комунальної теплоенергетики України нових матеріалів для будівництва та ремонту трубопроводів і базових засобів, лібералізація взаємовідносин у системі комунальної теплоенергетики, упровадження та розвиток ринкових відносин, використання альтернативних паливних ресурсів тощо.

Заслугує на увагу забезпечення впливу суспільства й розвиток партнерських відносин між державою і підприємствами житлово-комунальних комплексів регіонів. У цьому контексті показовим є досвід Німеччини, який базується на програмі «Good governance». Головні положення й особливості використання цієї програми спрямовані на побудову сучасних демократичних відносин

між суспільством і державою, зокрема під час функціонування підприємств житлово-комунального комплексу.

На базі досвіду розвинених країн визначено чотири моделі функціонування підприємств житлово-комунального комплексу:

- англійська, передбачає повну приватизацію об'єктів житлово-комунального господарства. Перевагами моделі є можливість вдосконалення організаційної структури підприємств житлово-комунального комплексу; залучення додаткових коштів у сферу надання комунальних послуг; покращення фінансового стану підприємств внаслідок можливого списання боргів, здійснення паспортизації тощо. До недоліків належать такі: зниження можливості здійснення впливу муніципальними органами на діяльність підприємств житлово-комунального комплексу регіонів; залежність від репутації наступного власника комунальних підприємств;

- німецька, спрямована на приватизацію комунальної власності та передачу її приватним структурам, проте головні корпоративні права залишаються в розпорядженні муніципалітету. Запропонована модель сприяє залученню додаткових коштів для розвитку підприємств житлово-комунального комплексу; можливості реструктуризації й погашення заборгованості; оптимізації системи управління підприємствами й заборгованістю; забезпеченню контролю з боку державних органів влади відповідно до їх повноважень за функціонуванням підприємств житлово-комунального комплексу. Недоліки полягають у тому, що спільне управління житлово-комунальним господарством потребує розроблення та впровадження чітких повноважень, відсутність яких спричиняє диспропорції та недовіру до партнерів; залежності від репутації партнерів, що взаємодіють з підприємствами житлово-комунального комплексу;

- французька, характеризує взаємодію між муніципальними органами та приватними структурами на базі довгострокових договорів оренди та відповідних спільних угод. Перевагами моделі є таке: муніципальні органи не втрачають управління та контроль над підприємствами житлово-комунального комплексу; додатково залучаються інвестиційні та фінансові ресурси, які знаходяться в розпорядженні приватних структур; відбувається реорганізація організаційної й управлінської структури підприємств житлово-комунального комплексу. Недоліки: залежність від фінансового стану та репутації приватної компанії, що уклала угоду з муніципальними органами; потребує розроблення та удосконалення нормативно-правового забезпечення управлінням житлово-комунального комплексу;

– американська, полягає в чіткому розмежуванні повноважень федеральних і місцевих органів влади у частині фінансування програм і об'єктів житлово-комунального господарства, за умови забезпечення повного управління місцевими органами управління. Переваги моделі: можливість залучення грошових засобів не тільки місцевих бюджетів, але й федеральних коштів; реалізація «блокових програм», які спрямовані на фінансування певної сфери житлово-комунального комплексу. До недоліків належать такі: враховуючи сучасні надзвичайні економічні умови, не завжди програми розвитку житлово-комунального комплексу повністю фінансуються федеральними та місцевими бюджетами; недостатність коштів для фінансування наслідків надзвичайних техногенних, екологічних, природних та інших ситуацій.

Отже, шляхом аналізу моделей функціонування підприємств житлово-комунального комплексу розвинених країн дисертант доводить, що для вдосконалення існуючої системи управління житлово-комунальними підприємствами України, їхнього розвитку, оптимізації процесів, пов'язаних з ліквідацією заборгованості найбільш доцільно використовувати німецьку та французьку моделі. Це обумовлено тим, що вони містять напрями дерегуляції відносин між державними органами та житлово-комунальним комплексом. Крім того, вони забезпечують можливість залучення додаткових фінансових та інвестиційних ресурсів на ці підприємства, за умови зовнішнього контролю з боку державних органів управління. У цьому контексті названі органи в межах своїх повноважень зобов'язані створити сприятливі умови для функціонування підприємств житлово-комунального комплексу і, в разі надзвичайних умов, втрутитися в їхню діяльність, за умови надання широких повноважень приватним структурам, які забезпечують розвиток підприємств ЖКК. У сучасних умовах господарювання англійська модель не може бути повною мірою використана для розвитку вітчизняних підприємств житлово-комунального комплексу, оскільки повна приватизація суб'єктів цього комплексу спричинить можливі негативні наслідки, пов'язані з недосконалим законодавством, «тіньовими» та корупційними схемами у сфері приватизації, «рейдерством», недосконалою фінансовою та судовою системою, зарегульованістю вітчизняної економіки тощо. Потрібно вказати також на негативний досвід приватизації державних об'єктів власності на початку і в середині 90-х років минулого століття.

Для оптимізації розрахунків та активізації погашення заборгованості за комунальні послуги повністю також не може бути використана і американська модель вітчизняними підприємствами житлово-комунального комплексу. Це

пов'язано з відсутністю чіткого розмежування та обмеження повноважень місцевих органів влади у разі прийняття рішень у сфері управління житлово-комунальним комплексом. Відчутним є вплив держави й державного бюджету на регіональний розвиток цієї сфери, що в значній мірі обмежує діяльність місцевих органів влади.

У процесі реформування житлово-комунального комплексу, пошуку ефективних алгоритмів управління заборгованістю на житлово-комунальних підприємствах заслуговує на увагу досвід деяких країн СНД та близького зарубіжжя. В Російській Федерації, зокрема, здійснюються заходи правового й організаційного спрямування, з відпрацюванням механізмів їхньої реалізації (прийнято більше ніж 250 законодавчих та інших нормативно-правових активів) [162]. Сутність цих трансформацій полягає у переході від дотаційних економічних відносин і використання планово-адміністративних методів регулювання до ринкових механізмів, у разі забезпечення соціальних стандартів у сфері житлово-комунального господарства. Головними напрямками реформування цього комплексу є такі:

- перехід до приватної власності у сфері житлового фонду;
- залучення коштів приватних інвесторів та індивідуальних забудовників до сфери фінансування житлового будівництва;
- використання адресної соціальної допомоги незахищеним верствам населення й пенсіонерам на оплату житлово-комунальних послуг;
- упровадження системи федеральних стандартів і енергозберігаючих технологій на оплату житлово-комунальних послуг;
- можливість дерегуляції між федеральним центром, який забезпечує стратегічне управління житлово-комунальним комплексом, і органами місцевого самоврядування, які вирішуватимуть конкретні завдання;
- залучення приватного капіталу до сфери житлово-комунального господарства;
- перехід від перехресного субсидування й дотування житлово-комунального комплексу до договірних відносин між учасниками господарського процесу;
- упровадження персоніфікованих соціальних рахунків громадян;
- формування різноманітних об'єднань власників житла (ОВЖ) тощо [162].

Високий рівень заборгованості за житлово-комунальні послуги, зношеність базових фондів, перехід від планово-попереджувального ремонту до ава-

рійно-відновлювальних робіт, відсутність серйозних економічних стимулів до оптимізації структури тарифів і зниження нераціональних витрат ресурсів, недосконалість організаційної структури у сфері забезпечення відносин між державними органами та комунальними підприємствами; монополізм житлово-комунального комплексу; застарілість порядку встановлення тарифів на житлово-комунальні послуги тощо.

Показовим є досвід Латвії, де управління житлово-комунальним комплексом здійснюється приватними й муніципальними структурами, що забезпечує певний рівень дерегулювання й економічних свобод. Територіальна громада самостійно вирішує питання, пов'язані з управлінням житлово-комунального комплексу шляхом створення відповідних акціонерних товариств (наприклад «Rīgas Siltums», «Latvenergo», «Latvijas Gaze» тощо). Крім того, у Латвії передбачені й субсидії, механізм надання яких полягає в укладанні тристоронньої угоди між конкретним мешканцем, міською думою і комунальним підприємством. У процесі реалізації субсидіювання спеціально створений при думі фонд соціальної допомоги сплачує певну частину за надані послуги, а іншу частину сплачує безпосередньо особа, що дає змогу створити умови щодо монетизації пільг і надходження коштів у розпорядження комунального підприємства. Необхідно вказати на те, що в процесі реалізації тарифної політики забезпечується певний рівень самостійності в прийнятті рішень місцевими органами самоврядування. Міські думи, зокрема, самостійно приймають рішення щодо встановлення тарифів на квартирну плату тощо. Для погашення заборгованості за надані житлово-комунальні послуги обов'язково використовуються лічильники, що забезпечує сплату комунальних послуг населенням на рівні 100 %. У цьому контексті формування й погашення дебіторської та кредиторської заборгованості комунальних підприємств Латвії державою не контролюється та має комерційний характер [162].

Формування й розвиток ринкових відносин у сфері формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу є важливим досвід використання концесії. Концесія, або концесійна угода, є формою державно-приватного партнерства, яке полягає у залученні приватного сектора до ефективного управління державною власністю або до надання послуг, які надає держава на взаємовигідних умовах [108]. Для реалізації концесії на підприємствах житлово-комунального комплексу використовуються їхні типи, які подані в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 – Типи концесійних угод відповідно до міжнародної практики, які можуть бути використані на підприємствах житлово-комунального комплексу

Тип концесійної угоди	Характеристика
1	2
BOT (Build – Operate – Transfer)	Полягає в здійсненні концесіонером будівництва й експлуатації об'єкта протягом встановленого періоду після закінчення якого цей об'єкт передається державі
BTO (Build – Transfer – Operate)	Спрямований на будівництво концесіонером об'єкта з подальшою передачею його державі, після чого цей об'єкт передається для експлуатації концесіонеру
BOO (Build – Own – Operate)	Характеризується тим, що концесіонер будує об'єкт, використовує й розпоряджається цим об'єктом без визначення строку експлуатації
BOOT (Build – Own – Operate – Transfer)	Визначається порядок володіння й використання об'єкта за правом приватної власності, його будівництва протягом визначеного в концесійній угоді строку, після закінчення якого об'єкт переходить у власність держави
BBO (Buy – Build – Operate)	Полягає в продажу об'єкта експлуатації, що передбачає його відбудову, реконструкцію й розширення шляхом передачі об'єкта державою приватним суб'єктам підприємництва, які здійснюють відповідні удосконалення з метою підвищення й забезпечення ефективного управління

Таким чином, внаслідок дослідження типів концесійних угод відповідно міжнародної до практики, на підприємствах житлово-комунального комплексу у використовуються різні їхні типи. Враховуючи напрями розвитку й функціонування вітчизняних підприємств житлово-комунального комплексу, перевагу необхідно віддати концесійним угодам BBO (Buy – Build – Operate), на підставі яких створюються можливість реконструювання житлово-комунального комплексу, трансформування системи управління, залучення на підприємства широкого кола приватних інвесторів, використання сучасних матеріалів і технологій тощо.

Концесії широко використовуються в Аргентині (позитивний досвід у сфері водопостачання й каналізації шляхом передачі їх консорціуму Aguas Argentinas (AA), Колумбії (передача в концесію сфер житлово-комунального господарства консорціуму FCC), Росії (створені й розвиваються на базі концесії компанії ВАТ «Російські комунальні системи»(група «Ренова»)),

ТОВ «Росводоканал», «Євразійське водне партнерство», «Новогор» та ін., які надають послуги населенню Оренбурга, Волгограда, Тамбова, Томська та ін.).

Необхідно зазначити, що деякі спеціалісти вказують на необхідність використання концесії, визначають застосування договорів оренди з трансформацією пропонованих концесійних угод, що дає змогу контролювати діяльність підприємств житлово-комунального комплексу й залучати додаткові інвестиції в цю сферу [79].

Досвід використання концесії на більшості підприємств житлово-комунального комплексу свідчить про підвищення якості наданих послуг та зниження заборгованості за надані комунальні послуги.

Використання концесії на підприємствах житлово-комунального комплексу України знаходиться на початковому рівні. Це обумовлено декількома причинами:

- недосконалість нормативно-правової бази;
- наявність неефективної організаційної й управлінської структури управління житлово-комунального комплексу;
- низький рівень свідомості чиновників щодо концесії та її використання у сфері надання комунальних послуг;
- негативний досвід приватизації державного майна;
- декларативний характер взаємодії держави й приватних структур у сфері надання житлово-комунальних послуг тощо.

За останні роки створена відповідна нормативно-правова база, що регламентує використання концесії на підприємствах житлово-комунального комплексу. Пропонується внесення змін до закону України «Про особливості передачі в оренду або концесію об'єктів централізованого водо -, тепlopостачання і водовідведення, які знаходяться в комунальній власності» № 2624-VI від 21.10.2010 р., що дасть змогу удосконалити порядок передачі в оренду або концесію об'єктів комунальної власності із залученням приватних інвестицій шляхом проведення конкурсу [13].

Узагальнюючи вищезазначене та враховуючи досвід реформування системи управління й залучення коштів на підприємства житлово-комунального комплексу, можна зробити висновок про те, що відбувається активізація оплати й оптимізація заборгованості за комунальні послуги. Запропоновані схеми фінансування подані на рис. 2.13.

Шляхом аналізу пропонованих схем фінансування підприємств житлово-комунального комплексу визначено, що засобом скерування коштів, підвищення їхньої результативності за рахунок запровадження концесійних угод є залу-

чення коштів приватних інвесторів, будівництво й реконструкція комунальних об'єктів, зростання якості комунальних послуг, скорочення витрат бюджету, фінансування модернізації базових фондів.

Інвестиційні програми уможливають фінансування інвестиційних проєктів на підприємствах житлово-комунального комплексу, забезпечують залучення коштів у будівництво й модернізацію систем комунальної інфраструктури, фінансування технічних і технологічних заходів. Крім того, приватні інвестори, залучаючи кошти, планують отримати позитивний фінансовий результат, що спричиняє трансформацію технічної, технологічної, організаційної, управлінської та інших структур підприємств житлово-комунального комплексу. Це позитивно впливає на розвиток комунальних підприємств.

Рис. 2.13 – Схеми фінансування підприємств житлово-комунального комплексу

РАВ тарифи є механізмом визначення тарифів, розрахованого методом дохідності інвестованого капіталу, з можливістю його повернення. Внаслідок використання цієї схеми забезпечується повне фінансування інвестиційних проектів та планування інвестиційних проектів.

У процесі розвитку підприємств житлово-комунального комплексу, оптимізації розрахунків за комунальні послуги й погашення заборгованості використовується досвід застосування організаційних форм, які базуються на спільному управлінні житловим господарством співвласниками (об'єднання співвласників багатоквартирних будинків). Використання цих об'єднань, зокрема, здійснювалося в США з середини 60-х років минулого століття. Крім того, такий досвід накопичено в Англії, Франції та інших розвинених країнах. Використання об'єднання співвласників багатоквартирних будинків спостерігається, як уже зазначалося, і в Російській Федерації. Застосування цих об'єднань дає змогу покращити утримання житлового фонду, забезпечує цільове використання ресурсів і спрямування коштів, чітко визначає повноваження й відповідальних за якість наданих комунальних послуг осіб, розвиває їхній ринок і забезпечує конкуренцію.

Необхідно зазначити, що в практиці здійснення управління заборгованістю на підприємствах визначаються такі етапи:

- аналіз заборгованості;
- формування та застосування кредитної політики;
- визначення параметрів та рівня кредитоспроможності партнерів, з якими взаємодіють підприємства;
- застосування системи заохочень щодо партнерів, які своєчасно або достроково здійснюють оплату за надані послуги;
- визначення заходів і штрафів щодо партнерів, які несвоєчасно виконують свої обов'язки в частині формування та погашення заборгованості;
- реалізація дебіторської заборгованості підставі використання факторингу, форвейтингу, обліку векселів, здійснення реалізації колекторськими компаніями;
- створення резервів сумнівних боргів.

Як показує досвід функціонування підприємств ЖКК, не всі зазначені етапи мають важливе значення під час здійснення управління заборгованістю. Під час реалізації цього процесу, зокрема, зменшується значення формування та використання кредитної політики, визначення параметрів та рівня кредитоспроможності партнерів. Це пов'язано з тим, що, на відміну від інших підприємств, суб'єкти, які функціонують у сфері житлово-комунального комплексу,

не можуть здійснювати вибір умов та параметрів надання послуг, а також споживачів цих послуг. Водночас особлива увага фокусується на аналізі заборгованості, застосуванні системи заохочень щодо партнерів, які своєчасно або достроково здійснюють оплату за надані послуги, визначенні заходів і штрафів щодо партнерів, які несвоєчасно виконують свої обов'язки в частині формування та погашення заборгованості, реалізації дебіторської заборгованості, створення резервів сумнівних боргів.

У зарубіжній практиці управління заборгованістю на підприємствах ЖКК особлива увага надається агітаційній роботі шляхом проведення:

- масових зібрань споживачів житлово-комунальних послуг;
- здійсненні попереджувальних та інформаційних дзвінків;
- поширення інформаційних листівок;
- залучення інтернет-комунікацій.

Необхідно зазначити, що за останні роки у практиці діяльності деяких російських компаній, які функціонують у сфері житлово-комунального комплексу, з метою управління дебіторською заборгованістю здійснюється її нормування. Під час побудови системи нормування використовуються визначення нормативів дебіторської заборгованості, застосування отриманих результатів, автоматизація та контроль за встановленими нормами.

Норматив дебіторської заборгованості визначається виходячи із суми фактичної дебіторської заборгованості за минулі періоди, обсягів наданих житлово-комунальних послуг, визначеного показника оборотності дебіторської заборгованості.

У контексті погашення заборгованості за житлово-комунальні послуги на підприємствах застосовуються радикальні методи. Так, у практиці російських провідних компаній поширюються дії, пов'язані з арештом майна споживачів, які своєчасно не погашають зобов'язання, забороняється виїзд боржника за межі країни, здійснюються виконавчі дії зі споживачами за місцем їх фактичного знаходження.

З метою забезпечення управління заборгованістю у міжнародній практиці діяльності підприємств житлово-комунального комплексу застосовується інструментарій, який подано на рис. 2.14.

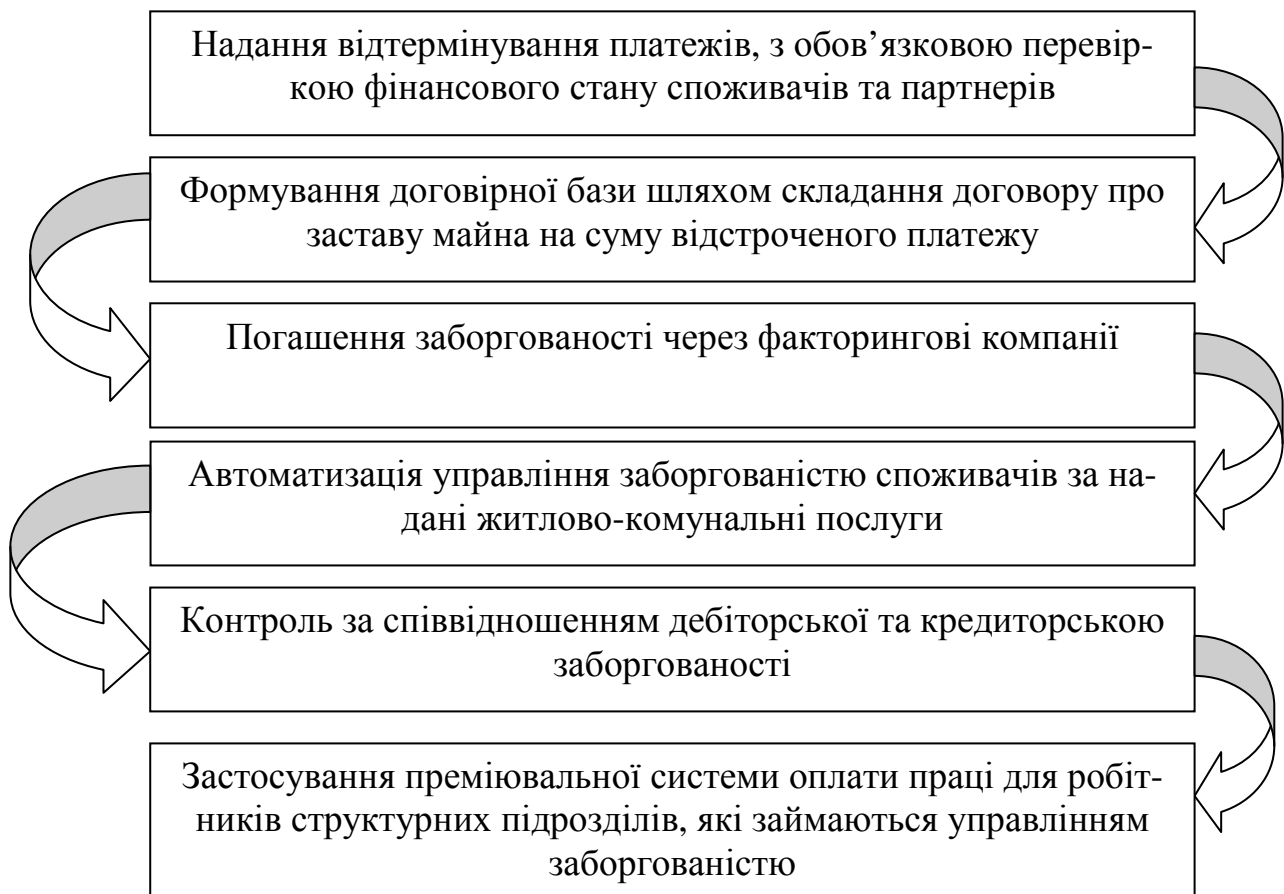

Рис. 2.14 – Інструментарій щодо управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу (міжнародний досвід)

Необхідно зазначити, що в міжнародній практиці, як уже зазначалося, широке використання в системі управління заборгованістю застосовуються факторингові, форвейтингові операції, облік векселів.

Таким чином, внаслідок проведеного дослідження охарактеризовані прямі трансформації підприємств житлово-комунального комплексу шляхом застосування сучасних методів управління, організаційних структур, техніки та технологій, матеріалів. Особлива увага надається активізації розрахунків за комунальні послуги й погашенню заборгованості.

Для зростання ефективності управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу застосовується відповідний комплекс дій. Управління заборгованістю у країнах із розвинутою економікою, зокрема, здійснюється приватними компаніями або організаційними структурами, які засновані на колективній власності. Більшість співвласників житла беруть участь в управлінні заборгованістю за житлово-комунальні послуги, що сприяє забезпеченню контролю за використанням ресурсів і формуванням кредиторської заборгованості. Варто зазначити, що у мажах пропонованої системи управління заборгованістю реалізується система адресної допомоги відповідним споживачам.

чам. Особливе значення має забезпечення дерегуляції та адміністративного впливу з боку органів влади на функціонування підприємств ЖКК і розвиток договірних форм та відносин. Демоніполізація ринку житлово-комунальних послуг дає змогу розвивати ринкові відносини у цій сфері й сформувати багатоваріантну систему ціноутворення з можливістю вибору відповідного партнера, що впливає на рівень кредиторської заборгованості. У цьому контексті заслуговує на увагу досвід надання послуг з водовідведення та каналізації в Лондоні, де функціонують компанії London Water Services Ltd., Albion Water Ltd., Thames Water Utilities, United Utilities Water, що дає змогу здійснити вибір залежно від обсягу використаної води та схеми оплати. До того ж компанії, які здійснюють постачання ресурсів для цих підприємств, також вибираються, враховуючи їхні умови функціонування та ефективність наданих послуг.

Під час здійснення управління кредиторською заборгованістю, враховуючи досвід країн із розвиненою економікою, особливого значення набуває формування механізму зворотного зв'язку на підставі визначення ефективності рівня взаємодії між партнерами у сфері надання житлово-комунальних послуг у процесі здійснення перманентного моніторингу. У Росії з метою управління заборгованістю застосовується такий інформаційний інструментарій:

- «ЖКХ-СОЦІУМ» дає змогу вирішити комплекс головних завдань щодо управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу, враховуючи рівень взаємодії та особливості функціонування зацікавлених осіб;

- формування BASS-терміналів та системи автоматизованих розрахунків;
- автоматизація обліку наданих комунальних послуг із автоматичним вибором партнерів та тарифів;

- удосконалення інтернет-сервісів щодо формування та погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу.

Систематизація моделей розвитку та реформування житлово-комунального комплексу розвинених країн уможливила обґрунтування необхідності використання комбінованого підходу, який базується на положеннях німецької та французької моделей, які містять напрями дерегуляції відносин між державними органами й підприємствами житлово-комунального комплексу, забезпечують можливості залучення додаткових фінансових і інвестиційних ресурсів у цей комплекс, зовнішнього контролю з боку державних органів управління, які створюють умови для функціонування комунальних підприємств.

На базі дослідження досвіду реформування житлово-комунального комплексу країн СНД та близького зарубіжжя визначені відповідні напрями, які свідчать про перехід від дотаційних економічних відносин і використання планово-адміністративних методів регулювання до ринкових механізмів у разі забезпечення соціальних стандартів у сфері житлово-комунального комплексу.

До того ж одними з головних напрямів упровадження ринкових умов є демонополізація й лібералізація ринку комунальних послуг, залучення коштів приватних інвесторів, оптимізація системи розрахунків і зменшення заборгованості за комунальні послуги. Заслугує на увагу обґрунтування необхідності використання концесійних угод як одного з напрямів залучення інвестиційних коштів і модернізації підприємств житлово-комунального комплексу. Крім того, запропоновано використання інвестиційних програм і RAB тарифів, що забезпечить фінансування й планування інвестиційних проектів, створить можливості для їхньої реалізації. Визначено, що в контексті оптимізації розрахунків за житлово-комунальні послуги, погашення заборгованості, забезпечення їхнього цільового спрямування необхідно трансформувати існуючі організаційні структури, зокрема у сфері житлового господарства. Особлива увага фокусується на створенні об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, досвід використання яких свідчить про покращення утримання житлового фонду, забезпечення цільового використання ресурсів, чіткого визначення повноважень і відповідальності осіб за кількість і якість наданих комунальних послуг. Необхідно вказати на застосування досудових радикальних заходів і відповідних інструментів щодо погашення заборгованості споживачів за житлово-комунальні послуги.

Внаслідок дослідження сучасного стану формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу визначено:

1. У регіонах України спостерігаються диспропорції у сфері оплати житлово-комунальних послуг. Найбільшу динаміку щодо оплати демонструє частина Центральних і Західних регіонів, за низького рівня оплати населення в частині Східних і Південних регіонів, що негативно впливає на регіональний розвиток житлово-комунального комплексу.

2. За останні роки відбувається зростання заборгованості за житлово-комунальні послуги, в структурі якої найбільшу питому вагу складає дебіторська заборгованість населення, що потребує здійснення відповідних управлінських дій щодо її погашення шляхом впливу на визначену групу споживачів.

3. В сучасних надзвичайних умовах стан розвитку житлово-комунального комплексу Харківської області характеризується як критичний, його ознаками є низька та незадовільна якість наданих комунальних послуг споживачам, невідповідність цих послуг їхній вартості, зношення базових засобів, їхня незадовільна експлуатація, відсутність системної роботи щодо їхнього ремонту, висока енергомісткість житлово-комунального комплексу тощо.

4. За останні роки відбувається зростання заборгованості за житлово-комунальні послуги Харківської області, зокрема дебіторської заборгованості підприємств житлово-комунального комплексу регіону – на 10,7 %. Найбільшими боржниками є м. Лозова, м. Куп'янськ, Харківський район. У структурі

дебіторської заборгованості найбільшу питому вагу становить заборгованість населення, найнижчий рівень сплати якої спостерігається в м. Лозова, Близнюківському, Нововодолазькому та Харківському районах. Водночас з цим спостерігається зростання кредиторської заборгованості на 15,9 %, особливо заборгованості за енергоносії. Найбільше кредиторська заборгованість зростала в містах Харкові, Лозовій, Куп'янську та Харківському районі.

5. Причинами зростання дебіторської та кредиторської заборгованості в Харківській області є: незбалансована тарифна політика; низька платоспроможність населення регіону; незадовільний рівень розрахунків споживачів; висока енергоємність підприємств житлово-комунального комплексу, значна втрата енергоносіїв під час надання комунальних послуг; значний вплив центральних органів влади на розвиток підприємств житлово-комунального комплексу Харківського регіону; низький рівень виділення коштів зі спеціального фонду держави щодо напрямів реформування та реалізації програм на підприємствах житлово-комунального комплексу; відсутність у місцевих бюджетах достатніх коштів для забезпечення функціонування й розвитку підприємств ЖКК; неефективна система управління житлово-комунальним комплексом, наявність корупційних схем тощо.

6. Напрями вирішення проблем щодо розвитку підприємств житлово-комунального комплексу Харківської області такі: забезпечення позитивного фінансового результату від функціонування підприємств житлово-комунального комплексу; технічне переоснащення житлово-комунальних підприємств, зниження рівня їхньої енергоємності та підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів; створення ринкового середовища на ринку обслуговування житла шляхом створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ), керівників компаній, залучення приватних підприємств до обслуговування житла; залучення вітчизняних та іноземних інвестицій до сфери житлово-комунального комплексу.

7. Для забезпечення розвитку житлово-комунального комплексу України необхідно використовувати положення німецької та французької моделей, які містять напрями дерегуляції відносин між державними органами і комунальними підприємствами, забезпечують можливості залучення додаткових фінансових і інвестиційних ресурсів до цього комплексу, за умови зовнішнього контролю з боку державних органів управління.

8. На підприємствах житлово-комунального комплексу необхідно застосовувати концесійні угоди, які уможливають підвищення якості наданих послуг і знизять заборгованість за надані комунальні послуги. Проте в сучасних умовах господарювання в Україні використання концесійних угод у сфері надання житлово-комунальних послуг є проблематичним внаслідок недосконалої нор-

мативно-правової бази, неефективної організаційної та управлінської структури керування підприємствами житлово-комунального комплексу, низького рівня свідомості чиновників щодо концесії та її використання у сфері надання комунальних послуг, негативного досвіду приватизації державного майна, декларативного характеру взаємодії держави й приватних структур у сфері надання житлово-комунальних послуг тощо.

9. Схеми фінансування на підприємствах житлово-комунального комплексу. Окрім концесії, запропоновано використання інвестиційних програм і системи RAB тарифів, застосування яких уможливить забезпечення залучення коштів у будівництво й модернізацію систем комунальної інфраструктури, фінансування технічних і технологічних заходів, трансформування організаційної, управлінської та інших структур підприємств житлово-комунального комплексу, повне фінансування й планування інвестиційних проектів.

10. Оптимізація розрахунків за житлово-комунальні послуги, їхнє цільове спрямування, активізація погашення заборгованості, трансформація організаційних форм, які базуються на спільному управлінні житловим фондом співвласників (об'єднання співвласників багатоквартирних будинків) уможливить поліпшення утримання житлового фонду, забезпечення цільового використання ресурсів і спрямування коштів, чітке визначення повноважень і відповідальних осіб щодо якості наданих житлово-комунальних послуг, розвиток їхнього ринку і забезпечення конкуренції.

11. Напрями управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу, враховуючи міжнародний досвід такі: здійснення агітаційної роботи (масових зібрань споживачів житлово-комунальних послуг; здійснення попереджувальних та інформаційних дзвінків; поширення інформаційних листівок; залучення інтернет-комунікацій), нормування дебіторської заборгованості, реалізація радикальних методів погашення заборгованості (арешт майна споживачів, які своєчасно не погашають зобов'язання, заборона виїзду боржника за межі країни, здійснення виконавчих дій зі споживачами за місцем їхнього фактичного знаходження), надання відстрочення платежів, з обов'язковою перевіркою фінансового стану споживачів та інших партнерів, формування договірної бази шляхом складання договорів про заставу майна на суму відстроченого платежу, погашення заборгованості через факторингові компанії, автоматизація управління заборгованістю споживачів за надані житлово-комунальні послуги, контроль за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості, застосування преміальної системи оплати праці для робітників структурних підрозділів, які займаються управлінням заборгованістю.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД УПРАВЛІННЯ ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

3.1 Державне регулювання заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу

Управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу та удосконалення організаційно-економічних засад пов'язані з державним регулюванням, на яке впливають процеси системної трансформації функціонування житлово-комунальних підприємств, реформуванням організаційної та управлінської структур, внутрішніми та зовнішніми макроекономічними процесами, особливостями глобалізаційного розвитку світової економіки, наслідками фінансової та економічної кризи тощо.

Як зазначають фахівці, головними проблемами розвитку підприємств житлово-комунального комплексу, які намагаються вирішувати державні інституції, є:

- відсутність макроекономічної стабілізації;
- низький рівень вирішення методологічних проблем прогнозування;
- недостатньо розвинений рівень державного управління бюджетними коштами;
- відсутність системних дій щодо оновлення базових засобів житлово-комунальних підприємств;
- зростаюча збитковість комунальних підприємств;
- необґрунтована тарифна політика держави [166].

Таким чином, вирішення державою комплексу зазначених проблем належить до сфери розроблення нормативно-правових, організаційних, економічних і соціальних напрямів, що спричиняє підвищення ефективності й результативності управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу.

Необхідно зазначити, що повноваження державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері житлово-комунальних послуг визначені Законом України «Про житлово-комунальні послуги» від 24.06.2004 № 1875-IV зі змінами та доповненнями.

Відповідно до цього законодавчого документу, до повноважень центрального органу виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства належать:

- підготовка пропозицій щодо формування державної політики у сфері житлово-комунальних послуг;
- організація в межах його повноважень розроблення і здійснення державних і регіональних програм у сфері житлово-комунальних послуг;
- розроблення науково обґрунтованих нормативів витрат та втрат ресурсів, що використовуються під час виробництва, транспортування та постачання житлово-комунальних послуг;
- розроблення в межах повноважень системи нормативно-правових актів щодо формування цін/тарифів на житлово-комунальні послуги, стандартів, нормативів, норм, порядків та правил, а також заходів щодо експлуатації, поточного та капітального ремонтів, реконструкції об'єктів житлового фонду;
- забезпечення контролю за дотриманням виконавцями/виробниками вимог стандартів, нормативів, норм порядків і правил та видання приписів щодо усунення порушень у межах, встановлених законодавством;
- сприяння створенню виконавцями/виробниками систем управління якістю житлово-комунальних послуг відповідно до національних і міжнародних стандартів;
- розроблення типових договорів;
- координація діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері житлово-комунальних послуг;
- організація та виконання в межах повноважень робіт зі стандартизації, метрології та підтвердження відповідності у сфері житлово-комунальних послуг;
- проведення моніторингу стану розрахунків за житлово-комунальні послуги;
- нормативно-правове забезпечення житлово-комунального комплексу;
- розроблення та реалізація державної політики у сфері житлово-комунальних послуг у межах повноважень, визначених законами;
- вирішення інших питань у сфері житлово-комунальних послуг [10].

Органом, що впливає на управління житлово-комунальним комплексом, є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики, формує в межах своєї компетенції державну політику щодо встановлення цін на електроенергію та природний газ, тарифів на їхнє транспортування та постачання підприємствам і організаціям, які виробляють та надають житлово-

комунальні послуги населенню. Вона є державним колегіальним органом, що здійснює регулювання діяльності у сфері теплопостачання (крім діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють комбіноване виробництво теплової та електричної енергії та/або використовують нетрадиційні або поновлювані джерела енергії), централізованого водопостачання та водовідведення [10].

Перелік повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері житлово-комунальних послуг поданий на рис. 3.1. До цих повноважень належать такі:

- забезпечення населення житлово-комунальними послугами необхідних рівня та якості;
- встановлення зручного для населення режиму роботи виробників та виконавців;

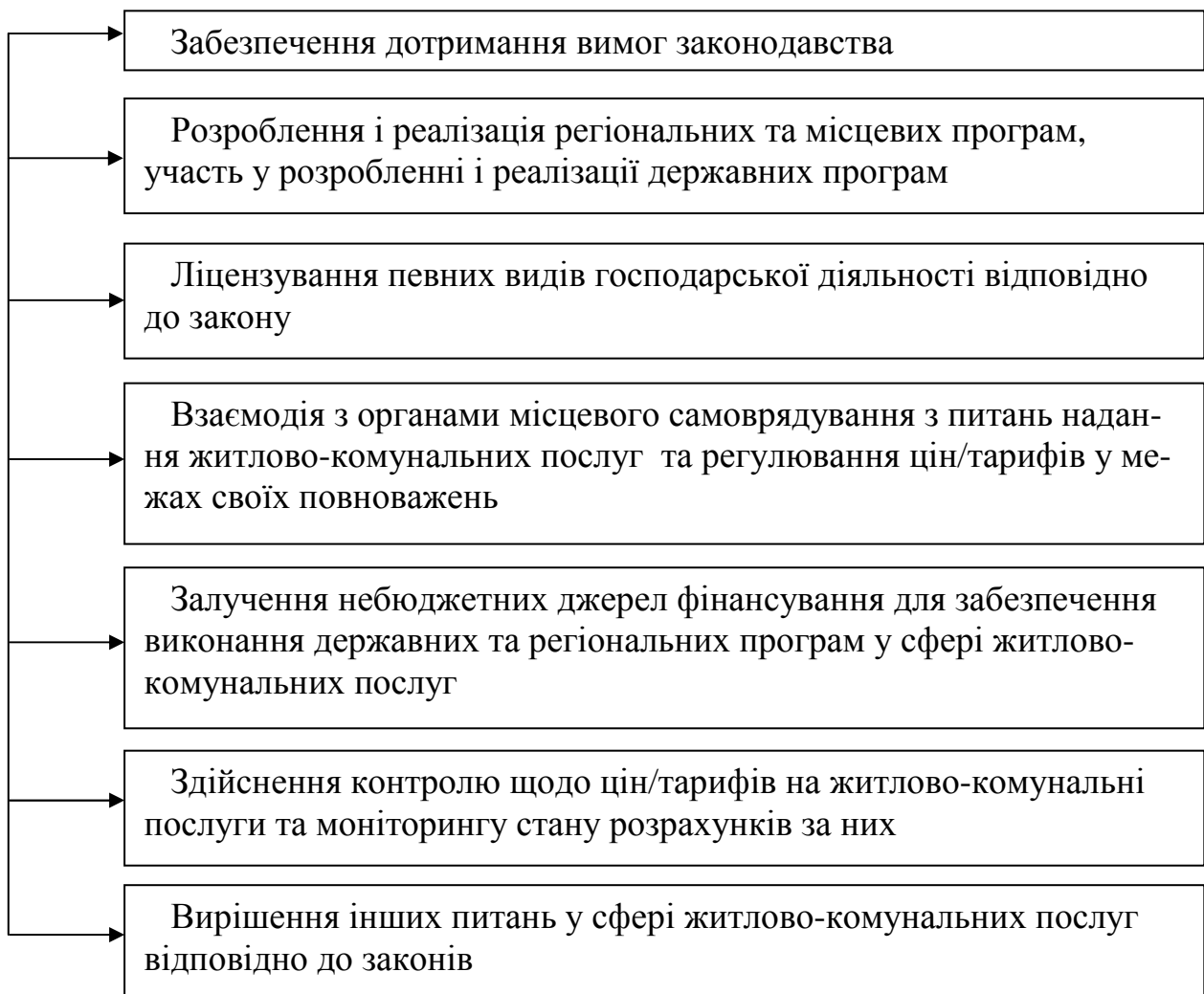

Рис. 3.1 – Повноваження Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері житлово-комунальних послуг [10]

- інформування населення відповідно до законодавства про реалізацію місцевих програм у сфері житлово-комунального господарства, а також щодо відповідності якості житлово-комунальних послуг нормативам, нормам, стандартам та правилам;

- укладання договорів з підприємствами різних форм власності на вироблення та/або виконання житлово-комунальних послуг;

- здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо захисту прав споживачів у сфері житлово-комунальних послуг;

- проведення моніторингу виконання місцевих програм розвитку житлово-комунального господарства;

- вирішення інших питань у сфері житлово-комунальних послуг відповідно до законів [10].

Нормативно-правові напрями ґрунтуються на відповідній законодавчій базі. Кабінетом Міністрів України, зокрема, прийнята Постанова «Про стан розрахунків та механізм погашення заборгованості за спожиті теплову, електричну енергію та природний газ, водопостачання та водовідведення установами й організаціями, що фінансуються з державного і місцевих бюджетів, а також населенням за житлово-комунальні послуги» від 20 жовтня 1997 р. № 1154 (зі змінами і доповненнями), в якій визначені напрями контролю та забезпечення своєчасних розрахунків за використані електричну, теплову енергію та природний газ, надані населенню житлово-комунальні послуги, а саме:

- впровадження в обіг казначейських векселів та векселів місцевих державних адміністрацій;

- здійснення реструктуризації заборгованості з державного і місцевих бюджетів за спожиті природний газ, теплову та електричну енергію, водопостачання та водовідведення, заборгованості бюджетів за різницею в цінах, пов'язаною з їх державним регулюванням на природний газ та житлово-комунальні послуги, надані населенню;

- забезпечення взаємозаліків з погашення заборгованості установ і організацій, що фінансуються з державного бюджету; організація проведення аналогічних взаємозаліків з погашення заборгованості, що фінансуються з місцевих бюджетів;

- забезпечення залишку заборгованості, що фінансується з державного та місцевого бюджетів, а також залишку заборгованості бюджету за різницею в ціні на газ, що споживається населенням, та комунальні послуги й обслуговування його шляхом упровадження в обіг векселів;

– реструктуризація податкової заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу;

– встановлення можливості погашення частини заборгованості за природний газ із державного бюджету;

– забезпечення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів, а також компенсацій енергопостачальним компаніям та підприємствам житлово-комунального господарства, витрат, пов'язаних з наданням пільг та субсидій; визначення в кошторисах установ та організацій, що фінансуються з державного і місцевих бюджетів, суми реструктуризованих боргів за спожиті теплову, електричну енергію та природний газ, водопостачання та водовідведення;

– проведення поточних проплат [23].

Варто зазначити, що упродовж років незалежності державними органами влади реалізуються нормативно-правові акти щодо погашення заборгованості населення за житлово-комунальні послуги. Так, Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо погашення заборгованості населення за житлово-комунальні послуги» від 11 травня 1999 року обґрунтовані напрями зменшення заборгованості за житлово-комунальні послуги, газ та електроенергію працівників бюджетних установ і організацій, осіб рядового, керівного складу та вільнонайманих працівників органів внутрішніх справ, військовослужбовців, пенсіонерів та осіб, які отримують соціальну допомогу [17].

З метою регулювання процесів формування й погашення заборгованості за надані житлово-комунальні послуги також були прийняті Закон України «Про реструктуризацію заборгованості з квартирної плати, плати за житлово-комунальні послуги, спожиті газ та електроенергію» № 554-IV від 29 лютого 2003 р., Закон України «Про тимчасову заборону стягнення з громадян України пені за несвоєчасне внесення плати за житлово-комунальні послуги» № 486/96-ВР від 13 листопада 1996 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок погашення реструктуризованої заборгованості та внесення поточних платежів за житлово-комунальні послуги та типовий договір про реструктуризацію заборгованості» № 976 від 27 червня 2003 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Про оплату житлово-комунальних послуг населенням України» № 512-XIV від 18 березня 1999 р. тощо [15, 16, 19, 21].

Крім того, у сфері нормативно-правового забезпечення функціонування підприємств житлово-комунального комплексу розроблене широке коло стандартів, нормативів, норм і правил, які встановлюють якісні й кількісні показники, що визначають напрями розвитку підприємств житлово-комунального комплексу, з урахуванням соціальних, економічних, природнокліматичних та ін-

ших умов регіонів та населених пунктів. Натомість проблемними залишаються питання їхнього виконання на всіх рівнях державної влади, що спричиняє не тільки гальмування розвитку підприємств житлово-комунального комплексу, але й їхній занепад, в якому особливе значення має зростання заборгованості й неефективне управління нею. Щобільше, як вказують фахівці, списання боргів із оплати за спожиті житлово-комунальні послуги діючим законодавством не передбачено, що загострює проблеми надання якісних житлово-комунальних послуг, ефективності функціонування житлово-комунального комплексу, зниження виробничо-господарського потенціалу тощо.

Головними напрямками державного регулювання підприємствами житлово-комунального комплексу є впровадження комплексу дерегуляційних дій, спрямованих на зменшення кількості організаційних структур управління житлово-комунальним господарством та зниження рівня їхнього впливу на фінансово-господарську діяльність комунальних підприємств. Необхідно зазначити, що організаційна структура управління становить собою соціально-економічну категорію, яка обумовлена управлінською структурою та організаційними зв'язками, де взаємодіють елементи із зовнішнім середовищем і внутрішньою системою [75]. У контексті управління підприємствами житлово-комунального комплексу, оптимізації розрахунків за надані житлово-комунальні послуги пропонується розглядати житлово-комунальне господарство як складну, багато-елементну, динамічну організаційно-економічну систему, у склад якої входять підгалузі, об'єднання, підприємства, які вирішують різні за характером виробничі завдання [71]. Варто зазначити, що для оптимізації організаційної структури управління житлово-комунальним господарством загалом і заборгованістю зокрема, запропоновані такі дії:

- скорочення органів регулювання підприємствами житлово-комунального комплексу;
- визначення чітких повноважень відповідних органів регулювання підприємствами житлово-комунального комплексу;
- дотримання принципу керованості органів управління й усунення дублювання принципу дублювання функцій органів місцевого самоврядування, створення належної мотивації кадрового персоналу, що забезпечують управління й функціонування підприємств житлово-комунального господарства регіону [87];
- забезпечення виконання розроблених і прийнятих законодавчих актів, що регламентують управління підприємствами житлово-комунального комплексу загалом і заборгованістю зокрема;

– реорганізація органів управління підприємствами житлово-комунального комплексу й виділення, у рамках існуючої системи, в окрему організаційну структуру підрозділу, що здійснює управління процесом формування та погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального господарства й забезпечить взаємодію між партнерами та споживачами й органами державного управління тощо.

До економічних методів регулювання державою процесів функціонування підприємств житлово-комунального комплексу, належать такі: створення конкурентного середовища й розвиток ринкових відносин; демонополізація сфери житлово-комунального господарства; оновлення основних фондів; застосування енергозберігаючих технологій; перехід на альтернативне паливо; утворення компаній – замовників житлово-комунальних послуг; формування інститутів управителів; утворення об'єднань співвласників; утворення органів самоорганізації населення [71], забезпечення зростання кваліфікації трудового потенціалу, підготовка та підвищення кваліфікації фахівців, що створюють підґрунтя для впровадження сучасних форм і методів управління на підприємствах житлово-комунального комплексу; підвищення ефективності й результативності управління заборгованістю; економне використання питної води, електро- і теплоенергії, газу, оптимізація виробничої та територіальної інфраструктури житлово-комунального господарства відповідно до потреб населення; розроблення прозорого механізму формування цін і тарифів на житлово-комунальні послуги тощо.

До соціальних напрямів державного регулювання роботи підприємств житлово-комунального комплексу належать:

- реалізація соціальних програм щодо забезпечення житлом незахищених верств населення й державна підтримка населення щодо одержання послуг, що гарантують необхідні умови життєдіяльності;
- розвиток соціально орієнтованого й екологічного комунального транспорту (електротранспорту);
- перехід на адресну монетарну допомогу незахищеним верствам населення та пенсіонерам;
- монетизація пільг у сфері житлово-комунального комплексу;
- проведення взаємоузгодженої тарифної політики, яка враховує інтереси споживачів;
- формування та дотримання державних соціальних стандартів (норм і нормативів) у сфері житлового фонду та житлово-комунального господарства;

– гласність, громадський контроль, прозорість та участь громадян у прийнятті рішень з питань реформування та розвитку підприємств житлово-комунального комплексу [7] тощо.

До головних напрямів регулювання державою діяльності підприємств житлово-комунального комплексу належать зростання ефективності формування заборгованості та її погашення. Особливого значення в діяльності органів державного управління, зокрема, набуває забезпечення погашення платежів за житлово-комунальні послуги до рівня 95 %, контроль і моніторинг дебіторської та кредиторської заборгованостей, введення санкцій за несвоєчасну оплату послуг. Державне регулювання у сфері формування й погашення заборгованості також спрямоване на усунення диспропорцій щодо відображення, визначення та визначення резерву сумнівних боргів, списання безнадійної дебіторської заборгованості, формування джерел її відшкодування, враховуючи особливості функціонування підприємств житлово-комунального комплексу. До того ж запропоновано формувати відповідне інформаційно-аналітичне забезпечення, напрями автоматизації обліку розрахунків зі споживачами житлово-комунальних послуг, врахування резерву сумнівних боргів під час формування тарифів на послуги.

Отже, внаслідок дослідження визначені напрями державного регулювання щодо підприємств житлово-комунального комплексу, виявлені особливості їхнього формування й використання відповідно до сучасних умов господарювання України, охарактеризовано вплив державних інституцій на підприємства житлово-комунального комплексу, загалом і заборгованості, зокрема.

3.2 Моделювання впливу факторів на формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу

У сучасних економічних умовах формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу залежить від багатьох факторів, як детермінованих, так і стохастичних. Фактори формують детерміновану частину величини дебіторської та кредиторської заборгованості та можливе їхнє відхилення від теоретичних значень, відображених у детермінованій частині. Такі відхилення мають імовірнісний характер з певною функцією розподілу та характеристиками (математичне сподівання, стандартне відхилення, дисперсія). За теорією похибок, ці відхилення є сумою великої кількості випадкових величин, які розподілені нормально, тобто вони мають щільність імовірності.

Для визначення причинно-наслідкових зв'язків між економічними факторами та показниками формування й погашення дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу запропоновано використовувати комбінований підхід, який базується на застосуванні методу експертних оцінок та економетричного моделювання.

Метод експертних оцінок (метод Делфі) застосовується для відбору факторів, що впливають на процес формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу. Сутність методу експертних оцінок полягає у вирішенні поставлених завдань на підставі думок експертів.

Для реалізації цього методу застосовується індивідуальне або колективне опитування:

- індивідуальне (інтерв'ю або аналітичне), коли дослідження базується на персональному опитуванні експертів;
- колективні (метод комісії, метод віднесеної оцінки, дельфійський метод) передбачають проведення досліджень із групою експертів.

Метод експертних оцінок передбачає складання анкети, яка для проведення пропонованого дослідження виконувалася відповідно до показників, що можуть впливати на формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу. Було, зокрема, запропоновано анкети, які визначають ступінь впливу показників, що можуть бути застосовані для дослідження, а саме:

- рівень сплати споживачами за надані житлово-комунальні послуги ($P_{\text{спс}}$);
- показники ліквідності: коефіцієнт повної ліквідності ($K_{\text{пл}}$), коефіцієнт швидкої ліквідності ($K_{\text{шл}}$), коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K_{\text{ал}}$);
- показники оборотності оборотних активів: коефіцієнт оборотності оборотних активів ($K_{\text{ооа}}$), коефіцієнт оборотності матеріальних запасів ($K_{\text{оз}}$), коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ($K_{\text{одз}}$); коефіцієнт оборотності грошових коштів ($K_{\text{огк}}$);
- показники ефективності використання базових засобів: фондівіддача базових засобів ($\Phi_{\text{бз}}$), фондомісткість базових засобів ($\Phi M_{\text{бз}}$);
- показники, що характеризують структуру капіталу, або показники фінансової стійкості: коефіцієнт фінансової незалежності ($K_{\text{фн}}$), коефіцієнт фінансової залежності ($K_{\text{фз}}$), показник співвідношення власного й позикового капіталів ($K_{\text{впк}}$);

– показники результативності діяльності підприємств житлово-комунального комплексу: коефіцієнт рентабельності наданих житлово-комунальних послуг (P_n), коефіцієнт рентабельності базових засобів ($P_{бз}$), коефіцієнт рентабельності оборотних активів ($P_{оа}$), коефіцієнт рентабельності власного капіталу ($P_{вк}$), коефіцієнт рентабельності позикового капіталу ($P_{пк}$);

– показники формування та використання робітників підприємств: коефіцієнт надходження робітників ($K_{нр}$), коефіцієнт вибуття робітників ($K_{вр}$), коефіцієнт руху робітників ($K_{рр}$), продуктивність праці (Π_n).

Наведені показники визначаються на підставі даних щодо діяльності підприємств житлово-комунального комплексу Харківської області.

Необхідно зазначити, що у якості результуючих показників формування й погашення заборгованості використовується рівень дебіторської заборгованості ($P_{дз}$), рівень кредиторської заборгованості ($P_{кз}$), співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості ($P_{дз/кз}$).

Відповідно до пропонованих результуючих показників та показників, які можуть впливати на них, було проведено анкетування експертів (20 осіб) та отримані результати, які подані в таблицях 3.1, 3.2, 3.3.

Таблиця 3.1 – Результати експертної оцінки впливу показників на рівень дебіторської заборгованості

Групи показників	Екс. 1	Екс. 2	Екс. 3	Екс. 4	Екс. 5	Екс. 6	Екс. 7	Екс. 8	Екс. 9	Екс. 10	Екс. 11	Екс. 12	Екс. 13	Екс. 14	Екс. 15	Екс. 16	Екс. 17	Екс. 18	Екс. 19	Екс. 20
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
$P_{спс}$:	4	4	4	4	3	4	5	3	3	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4
– ліквідності	3	3	2	2	2	2	1	3	2	3	3	2	2	2	3	2	2	2	2	2
– оборотності оборотних активів,	1	1	1	2	2	1	1	1	2	2	1	2	1	1	1	2	1	1	1	1
– ефективності використання базових засобів,	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	0	0	1	1	1

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
– Фінансової стійкості,	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
– Результативності діяльності підприємств ЖКК,	1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1
– Формування та використання робітників	0	0	1	1	1	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0
Усього	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10

Шляхом дослідження визначено, що найбільший вплив мають рівень сплати споживачами за надані житлово-комунальні послуги, показники ліквідності та оборотності оборотних активів (середні значення спостережень та рейтинг показників подані в додатку В). Таким чином, для встановлення причинно-наслідкових зв'язків впливу факторів на рівень дебіторської заборгованості застосовуються такі показники:

- рівень сплати споживачів за надані житлово-комунальні послуги;
- ліквідності;
- оборотності оборотних активів;
- фінансової стійкості.

Отримані результати свідчать про те, що під час формування та погашення дебіторської заборгованості особливу увагу експерти надають активності та рівню сплати споживачами за надані житлово-комунальні послуги, можливостям погашення своїми оборотними активами поточних зобов'язань, ефективності використання оборотних активів та їхніх елементів, структури капіталу.

Таблиця 3.2 – Результати експертної оцінки впливу показників на рівень кредиторської заборгованості

Групи показників	Екс. 1	Екс. 2	Екс. 3	Екс. 4	Екс. 5	Екс. 6	Екс. 7	Екс. 8	Екс. 9	Екс. 10	Екс. 11	Екс. 12	Екс. 13	Екс. 14	Екс. 15	Екс. 16	Екс. 17	Екс. 18	Екс. 19	Екс. 20
$P_{\text{спс}} :$	2	1	2	3	2	2	1	2	3	1	1	2	2	1	2	1	1	2	2	1
– ліквідності,	1	1	2	2	2	1	2	1	2	1	2	2	2	3	2	1	2	2	2	3
– оборотності оборотних активів,	3	2	2	2	2	2	3	2	1	1	3	2	2	2	2	3	2	2	2	2
– ефективності використання базових засобів,	2	2	1	1	1	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	2	2	1	1	1
– фінансової стійкості,	1	2	1	1	2	2	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
– результативності діяльності підприємств ЖК,	1	2	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
– формування та використання робітників	0	0	1	1	0	0	0	0	0	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Усього	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10

Шляхом дослідження визначено, що на рівень кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу, на думку експертів, найбільший вплив здійснюють такі показники (див. додаток В):

- оборотності оборотних активів;
- ліквідності;
- рівень сплати споживачів за надані житлово-комунальні послуги;
- ефективності використання базових засобів;
- фінансової стійкості.

Необхідно зазначити, що на рівень кредиторської заборгованості підприємств ЖКК має вплив більш широке коло показників, що обумовлено особливостями формування кредиторської заборгованості, внутрішніми та зовнішніми факторами й умовами, у яких функціонують житлово-комунальні підприємства.

Таблиця 3.3 – Результати експертної оцінки впливу показників на показник співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості

Групи показників	Екс. 1	Екс. 2	Екс. 3	Екс. 4	Екс. 5	Екс. 6	Екс. 7	Екс. 8	Екс. 9	Екс. 10	Екс. 11	Екс. 12	Екс. 13	Екс. 14	Екс. 15	Екс. 16	Екс. 17	Екс. 18	Екс. 19	Екс. 20
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Р _{спс} :	2	2	2	2	1	3	3	2	2	2	3	2	2	2	2	3	2	2	1	2
– ліквідності,	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2	2
– оборотності оборотних активів,	2	2	2	2	2	1	1	2	2	1	1	2	1	1	2	1	2	2	2	1
– ефективності використання основних засобів,	2	1	2	1	2	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1	2	2	1	2	1

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
– фінансової стійкості,	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	2	1	1	1	1	2	1	2
– результативності діяльності підприємств ЖКК,	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
– формування та використання робітників	0	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1
Усього	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10

Таким чином визначено, що на показник співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості найбільший вплив мають такі фактори (див. додаток В):

- рівень сплати споживачів за житлово-комунальні послуги;
- показники ліквідності;
- показники оборотності оборотних активів;
- показники ефективності використання базових засобів;
- показники фінансової стійкості.

Застосовуючи радарний підхід, можна відобразити ступінь впливу факторів на результуючі показники (рис. 3.2–3.4).

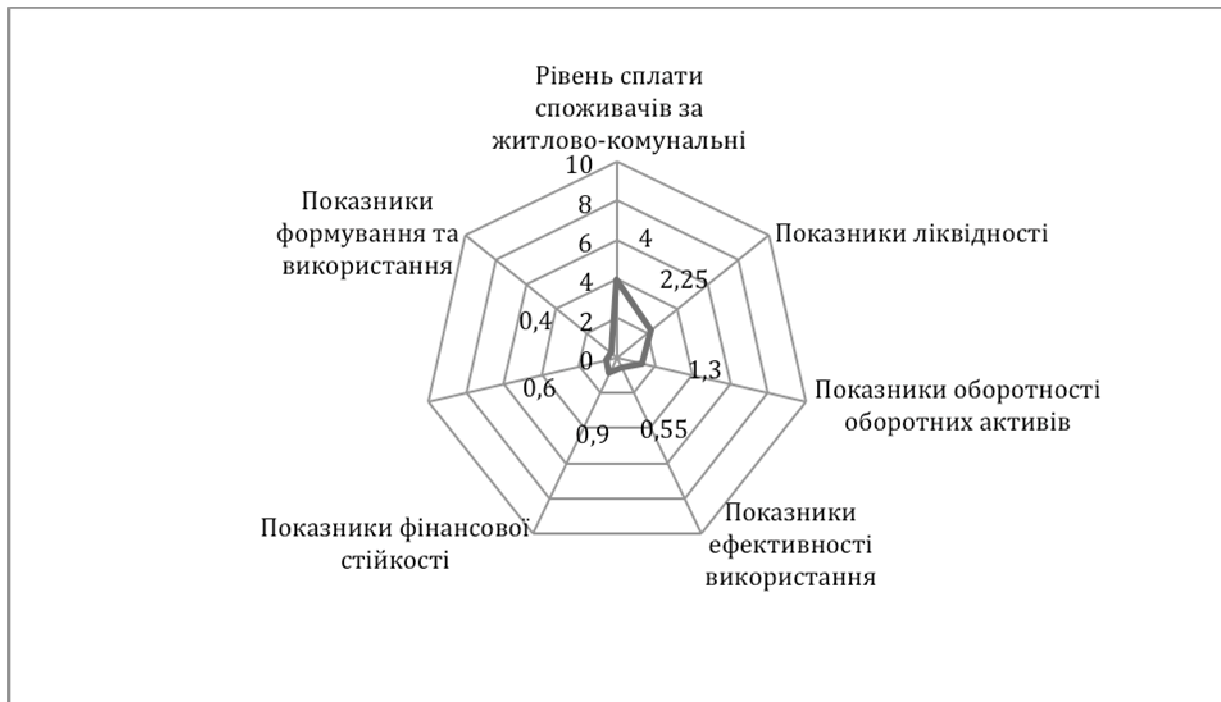

Рис. 3.2 – Ступінь впливу факторів на рівень дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу (за середніми значеннями оцінок експертів)

Рис. 3.3 – Ступінь впливу факторів на рівень кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу (за середніми значеннями оцінок експертів)

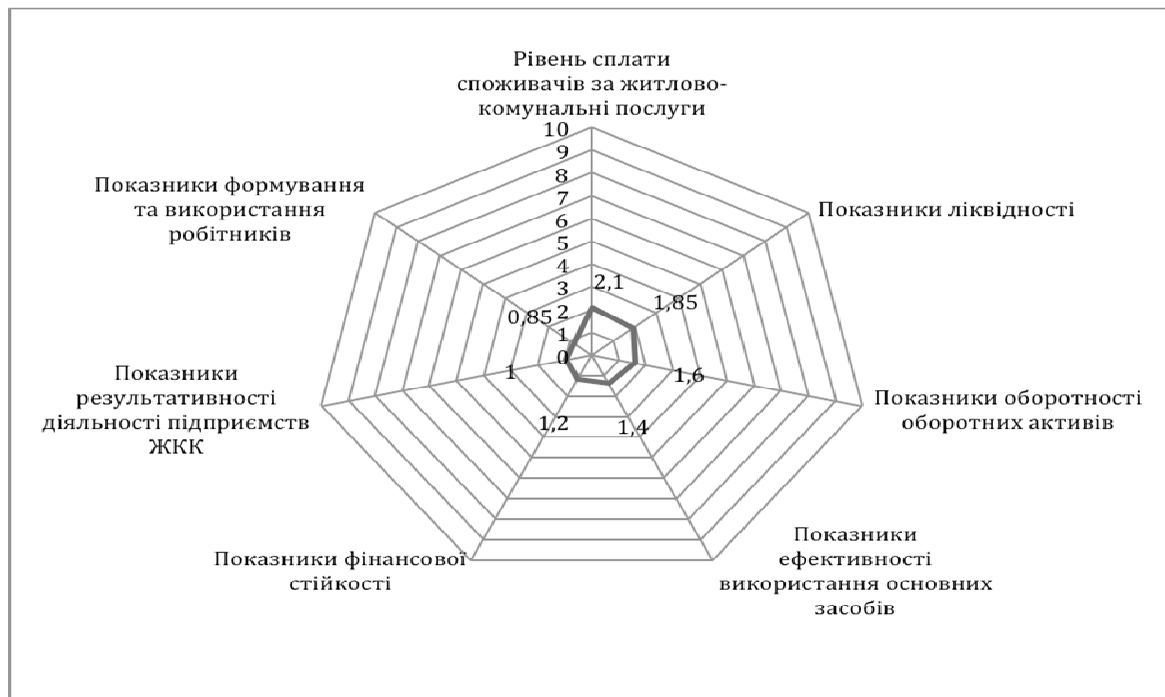

Рис. 3.4 – Ступінь впливу факторів на показник співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу (за середніми значеннями оцінок експертів)

Для оцінки достовірності отриманих результатів експертної оцінки, узгодженості думок експертів визначається коефіцієнт конкордації. Цей показник приймає значення в діапазоні від 0 до 1 (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4 – Визначення коефіцієнта конкордації

Значення коефіцієнта конкордації	Рівень узгодженості думок експертів
0 – 0,3	Низький
0,31 – 0,5	Незначний
0,51 – 0,7	Посередній
0,71 – 1	Високий

Коефіцієнт конкордації (W) визначається за формулою:

$$W = 12S / p^2 * (n^3 - n), \quad (3.1)$$

де S – сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкта експертизи від середнього арифметичного рангів;

p – кількість експертів;

n – кількість об'єктів експертизи.

На підставі експертних оцінок визначено, що коефіцієнти конкордації мають значення, які характеризують високий рівень узгодженості думок експертів, що свідчить про результативність проведеного дослідження (рис. 3.5).

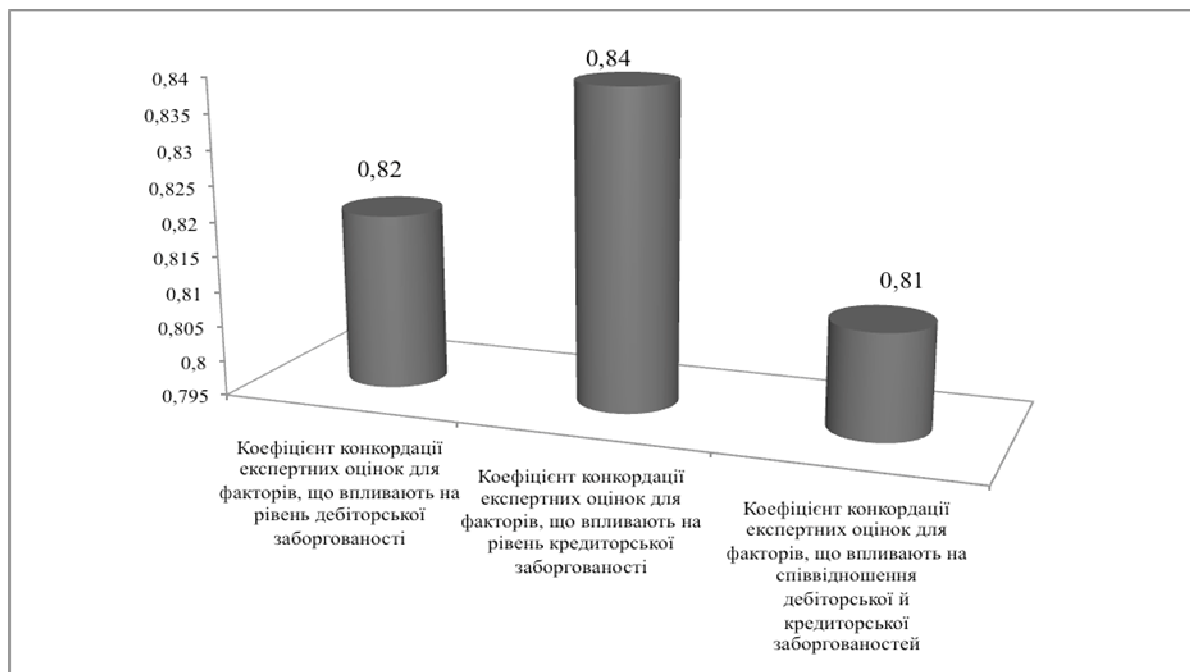

Рис. 3.5 – Значення коефіцієнтів конкордації, які отримані для оцінки узгодженості думок експертів, що використовується для визначення впливу факторів на рівень дебіторської, кредиторської заборгованостей та їхнього співвідношення

Варто зазначити, що для проведення дослідження і отримання відповідних оцінок важливе значення має відбір експертів. Експертами є спеціалісти, професіонали, які є компетентними щодо досліджуваних питань, володіють відповідними знаннями, здійснюють вибір найбільш аргументованих рішень, характеризується відповідними якісними ознаками (креативністю, компетентністю, незалежністю, різнобічністю тощо) і мають значний досвід роботи. Для відбору експертів складається відповідна анкета, де визначені якісні характеристики щодо управління заборгованістю, враховуючи особливості функціонування підприємств житлово-комунального комплексу, та визначаються бали (за 5-бальною шкалою), а саме:

- професіоналізм;
- досвід роботи в сфері управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу;
- незалежність;
- відповідальність;
- компетентність;

- рівень наукової обізнаності щодо проблем управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу;
- креативність;
- усебічність;
- допитливість.

Відповідно до наведених ознак та характеристик виставляються бали щодо кваліфікації експертів:

- «5» – відмінно;
- «4» – добре;
- «3» – задовільно;
- «2» – незадовільно;
- «1» – повністю не відповідає ознакам та характеристикам експерта.

Визначаються середні значення оцінок для кожного з експертів. До того ж застосовується комбінований підхід, який базується на методах самооцінювання та визначення рівня кваліфікації й професіоналізму експертів іншими фахівцями. Результати оцінювання подані в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5 – Результати оцінювання рівня кваліфікації та професіоналізму експертів щодо управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу

Ознаки та характеристики	Екс. 1	Екс. 2	Екс. 3	Екс. 4	Екс. 5	Екс. 6	Екс. 7	Екс. 8	Екс. 9	Екс. 10	Екс. 11	Екс. 12	Екс. 13	Екс. 14	Екс. 15	Екс. 16	Екс. 17	Екс. 18	Екс. 19	Екс. 20
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Професіоналізм	5	3	3	4	4	5	4	4	4	3	4	5	5	5	4	3	4	3	5	4
Досвід роботи у сфері управління заборгованістю на підприємствах ЖКК	5	5	5	5	5	4	4	4	5	4	4	4	4	4	5	5	5	4	4	4

Продовження таблиці 3.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Незалежність	4	3	3	3	4	4	3	4	4	3	4	3	3	4	4	3	3	4	4	4
Відповідальність	5	5	4	4	5	5	5	5	5	4	4	4	5	5	4	4	4	5	4	4
Компетентність	5	4	4	5	5	5	5	4	4	5	5	5	4	4	5	5	5	4	4	5
Рівень наукової обізнаності щодо проблем управління заборогованістю на підприємствах ЖКК	4	4	4	4	4	5	5	5	4	4	4	4	5	5	4	5	4	4	5	5
Креативність	3	4	4	3	4	4	4	5	4	5	4	4	3	3	5	5	5	5	4	3
Усебічність	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	3	4	4	4
Допитливість	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	4	4	4	5	5	5	5	5

Середні значення наведених ознак і характеристик відібраних експертів подані на рис. 3.6. Шляхом дослідження визначено, що серед якостей відібраних експертів найбільше значення мають компетентність (4,6), відповідальність (4,5), досвід роботи у сфері управління заборгованістю на підприємствах ЖКК (4,45).

Водночас менш значними є такі показники: усебічність (3,3), незалежність (3,55), креативність (3,6). Таким чином, робимо висновок про необхідність високого рівня професіоналізму та компетентності відібраних експертів при тому, що вони можуть мати певний рівень залежності й обмеженості під час вирішення проблем управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу.

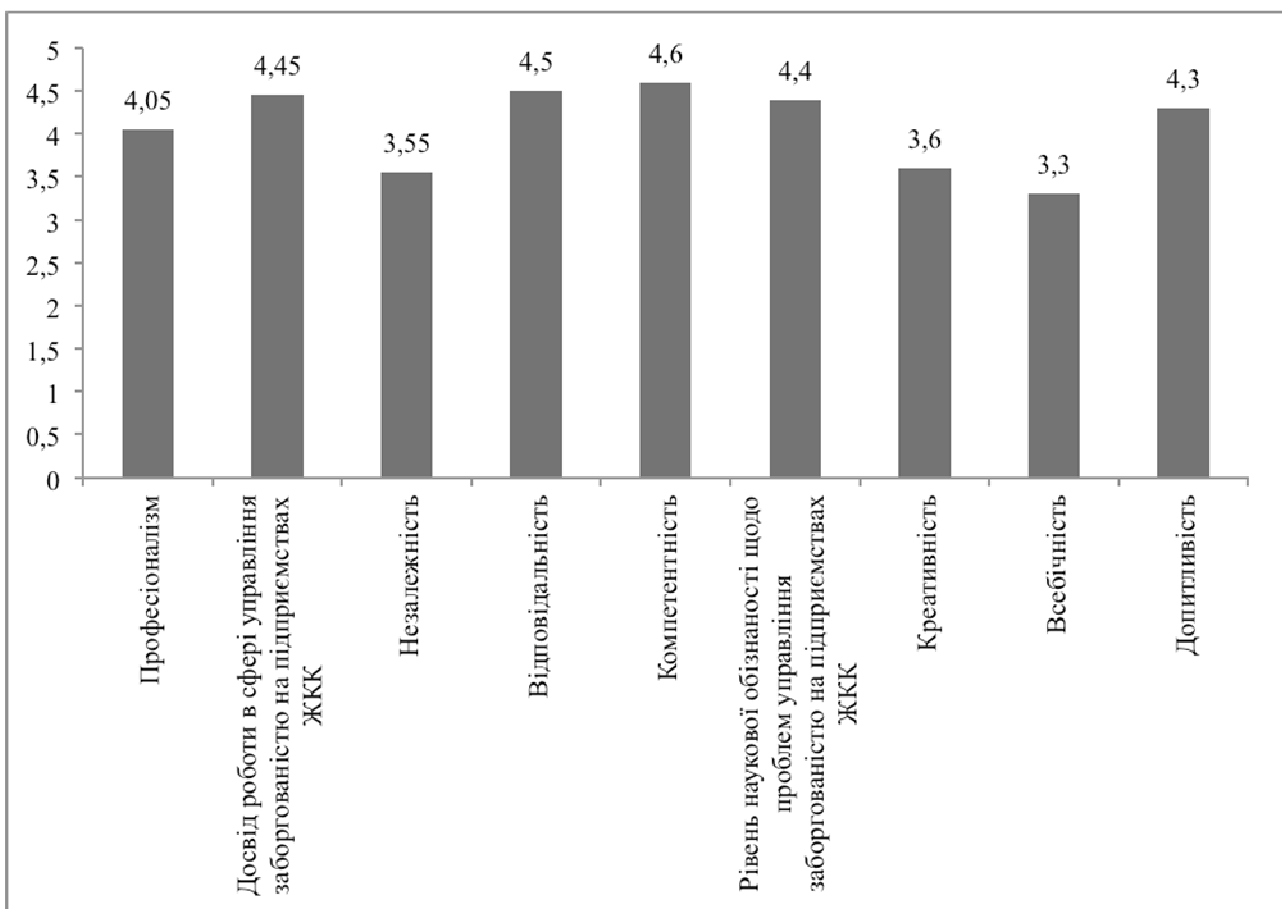

Рис. 3.6 – Середні значення визначених ознак і характеристик відібраних експертів щодо встановлення причинно-наслідкових зв'язків між економічними факторами та показниками формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу

Після відібраних факторів і груп показників (незалежність факторів) встановлюємо причинно-наслідкові зв'язки та вплив на рівень дебіторської та кредиторської заборгованості, їх співвідношення (результуючі показники), застосовуючи лінійну форму залежності:

$$y = f(x_1, x_2, K, x_n) + E, \quad (3.2)$$

де y – результуючі показники, що характеризують формування та погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу;

x_1, x_2, K, x_n – величини незалежних факторів, які впливають на результуючі показники формування та погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу;

E – похибка, яка має нормальний розподіл ймовірностей зі стандартним відхиленням $\delta = 1$, і математичним сподіванням $a = 0$, Функція $f(x_1, x_2, K, x_n)$ – виражає детерміновану теоретичну частину величини y та стохастичну складову y .

Для встановлення причинно-наслідкових зв'язків застосовується метод економетричного моделювання, який базується на використанні математичного інструментарію для вирішення економічних завдань.

Рівняння (3.2) становить собою економетричну модель, у якій є змістовна та інформаційна частини. До змістовної частини належить визначення показника та факторів. До інформаційної системи – статистичні дані, які характеризують показник та фактори в динаміці. Вибір функції f моделі повинен базуватися на аналізі достатньої кількості факторів, а також залежностей між ними.

Якщо у моделі використано недостатньо факторів, то вона не буде адекватно відображати реальну залежність між показником та факторами. Для достовірності проведеного дослідження та встановлення причинно-наслідкових зв'язків необхідно, щоб на один фактор припадало від 7 до 16 спостережень. Для побудови трьох факторної моделі, зокрема, мінімальна кількість спостережень складає 28.

Для визначення головних факторів, що впливають на результуючі показники формування й погашення заборгованості, використовується теорія кореляції, відповідно до якої визначаються залежні й незалежні фактори. Ступінь залежності між показником і визначеними факторами характеризується за допомогою розрахунку коефіцієнтів множинної детермінації та відносної стандартної похибки. Чим більше значення коефіцієнта множинної детермінації, тим більша залежність існує між показником та обраними факторами. Чим менша відносна стандартна похибка, тим краще знайдена апроксимація реальних даних показника за допомогою обраної функції f . Існують також і інші змістовні

характеристики якості обраної функції f (наприклад аналіз обчислених коефіцієнтів еластичності).

Для загального формулювання завдання вибору функції f не існує методів її визначення, тому розглядаються різні класи та види функцій, для яких існують математичні методи їхнього знаходження, але для цього потрібно обов'язково враховувати ту обставину, що функція f повинна відображати реальний досліджуваний процес.

Інформація, яка використовується для визначення функції f , повинна бути змістовною, надійною, придатною, достатньо повною та відповідати визначеним вимогам щодо змісту й точності. Інформація не повинна мати синтаксичних і семантичних похибок, тобто вона не повинна бути спотвореною як під час підготовки, так і під час попереднього оброблення. Інформація не повинна мати прагматичних похибок, тобто вона не повинна спотворювати оцінок фактів.

Підготовка інформації для проведення економетричного моделювання - відповідальна і трудомістка робота. Особливу увагу в цьому разі потрібно звертати на точність інформації, тому що часто навіть незначні похибки щодо неї спричиняють великі відхилення в результатах розрахунків. Якщо використовується нормативна інформація, то її потрібно перевірити на відповідність нормативним даним сучасного стану.

Для підвищення ефективності вибору функції f корисно використовувати системний підхід: завдання вибору f розглядати як систему подій, яка досліджується відповідно до поставленої мети, з урахуванням взаємозв'язків між цими подіями. Послідовність цих дій така :

1. Якісне визначення завдання.
2. Визначення мети.
3. Визначення реальності завдання.
4. Якщо завдання нереальне, то потрібно зробити корекцію визначення завдання.
5. Якщо завдання реальне, то потрібно зробити формалізацію якісного визначення завдання.
6. Розроблення економетричної моделі.
7. Визначення варіанту функції f – детермінованої залежності.
8. Визначення математичних співвідношень для залежності між факторами.
9. Створення інформаційної бази для визначеної моделі.
10. Визначення методу розв'язання задачі.
11. Визначення засобу розв'язання задачі за розробленою моделлю.
12. Проведення розрахунків за обраною моделлю.

13. Проведення аналізу отриманих розрахунків

14. На підставі аналізу прийняти рішення: якщо отримані результати розрахунків непридатні, то потрібно скорегувати модель чи інформацію та провести всі розрахунки знову.

15. Якщо розрахунки придатні, то прийняти отриману модель для використання.

Метою розв'язання задачі є визначення адекватної математичної залежності між показником темпів зростання (зниження) заборгованості населення за надані житлово-комунальні послуги та факторами на підставі статистичних даних за минулий період.

Реальність завдання ґрунтується на потребі розробити управлінські рішення щодо підвищення ефективності управління заборгованістю для активізації розрахунків і зниження рівня заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу.

Ступінь залежності між факторами визначається шляхом обчислення коефіцієнтів кореляції між факторами моделі.

Якщо коефіцієнти кореляції близькі до 1, або -1 , то такі фактори високо взаємозалежні і можуть бути взаємозамінюваними. Крім того, відповідно до запропонованих дій щодо здійснення економетричного моделювання, визначаються критерії адекватності. Особливо потрібно звернути увагу на визначення F -критерію Фішера, t -критерію Ст'юдента (для визначення важливості й значущості встановлених причинно-наслідкових зв'язків між факторами), перевірку на гомо – або гетероскедастичність (для характеристики однорідності розподілу), перевірку на мультиколінеарність (залежність між факторами, що впливають на результуючий показник), визначення критерію Дарбіна-Уотсона (для перевірки рівня зв'язку між залишками).

Отже, враховуючи вищезазначене, можна провести економетричне моделювання впливу факторів на результуючі показники формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківського регіону шляхом використання кореляційно-регресійного аналізу. Для розроблення економетричної моделі визначені коефіцієнти парної кореляції впливу факторів на кожний із результуючих показників, значення яких подані в кореляційних матрицях (таблиці 3.6–3.8) на підставі відібраних експертами показників.

Таблиця 3.6 – Матриця коефіцієнтів парної кореляції впливу факторів на рівень дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківського регіону

Показники	$R_{дз}$	$R_{спс}$	$K_{ооа}$	$K_{одз}$	$K_{огк}$	$K_{пл}$	$K_{шл}$	$K_{ал}$	$K_{фн}$	$K_{фз}$	$K_{впк}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
$R_{дз}$	1	-0,86	-0,67	-1	-0,34	-0,23	-0,54	-0,24	-0,21	0,64	0,52
$R_{спс}$	-0,86	1	0,43	0,86	0,44	0,21	0,42	0,11	0,25	-0,34	0,28
$K_{ооа}$	-0,67	0,43	1	0,85	0,77	0,61	0,78	0,17	0,47	0,57	0,39
$K_{одз}$	-1	0,86	0,85	1	0,51	0,12	0,49	0,018	0,04	0,36	0,22
$K_{огк}$	-0,34	0,44	0,77	0,51	1	0,16	0,19	0,07	0,21	0,17	0,29
$K_{пл}$	-0,23	0,21	0,61	0,12	0,16	1	0,65	0,13	0,05	0,32	0,45
$K_{шл}$	-0,54	0,42	0,78	0,49	0,19	0,65	1	0,49	0,12	0,35	0,63
$K_{ал}$	-0,24	0,11	0,17	0,018	0,07	0,13	0,49	1	0,07	0,22	0,06
$K_{фн}$	-0,21	0,25	0,47	0,04	0,21	0,05	0,12	0,07	1	-0,79	0,54
$K_{фз}$	0,64	-0,34	0,57	0,36	0,17	0,32	0,35	0,22	-0,79	1	-0,59
$K_{впк}$	0,52	0,28	0,39	0,22	0,29	0,45	0,63	0,06	0,54	-0,59	1

Шляхом дослідження визначено, що найбільший вплив на рівень дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківського регіону здійснюють такі показники:

- рівень сплати споживачами за надані житлово-комунальні послуги ($R_{спс}$) – коефіцієнт парної кореляції ($R = -0,86$);
- коефіцієнт оборотності оборотних активів ($K_{ооа}$) – $R = -0,67$;
- коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ($K_{одз}$) – $R = -1$;
- коефіцієнт фінансової залежності ($K_{фз}$) – $R = 0,64$.

Матриця коефіцієнтів парної кореляції впливу факторів на рівень кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківського регіону подана в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7 – Матриця коефіцієнтів парної кореляції впливу факторів на рівень кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківського регіону

Показники	$P_{KЗ}$	$K_{ООа}$	$K_{ОДЗ}$	$K_{ОГК}$	$K_{ПЛ}$	$K_{ШЛ}$	$K_{АЛ}$	$P_{СПС}$	$\Phi_{БЗ}$	$\Phi M_{БЗ}$	$K_{ФН}$	$K_{ФЗ}$	$K_{ВПК}$
$P_{KЗ}$	1	-0,52	-0,76	-0,21	-0,86	-0,76	-0,12	-0,72	-0,66	0,66	-0,32	0,56	-0,61
$K_{ООа}$	-0,52	1	0,85	0,77	0,61	0,78	0,17	0,43	0,41	-0,41	0,47	0,57	0,39
$K_{ОДЗ}$	-0,76	0,85	1	0,51	0,12	0,49	0,018	0,86	0,44	-0,44	0,04	0,36	0,22
$K_{ОГК}$	-0,21	0,77	0,51	1	0,16	0,19	0,07	0,44	0,31	-0,31	0,21	0,17	0,29
$K_{ПЛ}$	-0,86	0,61	0,12	0,16	1	0,65	0,13	0,21	0,22	-0,22	0,05	0,32	0,45
$K_{ШЛ}$	-0,76	0,78	0,49	0,19	0,65	1	0,49	0,42	0,27	-0,27	0,12	0,35	0,63
$K_{АЛ}$	-0,12	0,17	0,018	0,07	0,13	0,49	1	0,11	0,14	-0,14	0,07	0,22	0,06
$P_{СПС}$	-0,72	0,43	0,86	0,44	0,21	0,42	0,11	1	0,46	-0,46	0,25	-0,34	0,28
$\Phi_{БЗ}$	0,66	0,41	0,44	0,31	0,22	0,27	0,14	0,46	1	-1	0,56	-0,48	0,51
$\Phi M_{БЗ}$	-0,66	-0,41	-0,44	-0,31	-0,22	-0,27	-0,14	-0,46	-1	1	-0,56	0,48	-0,51
$K_{ФН}$	-0,32	0,47	0,04	0,21	0,05	0,12	0,07	0,25	0,56	-0,56	1	-0,79	0,54
$K_{ФЗ}$	0,56	0,57	0,36	0,17	0,32	0,35	0,22	-0,34	-0,48	0,48	-0,79	1	-0,59
$K_{ВПК}$	-0,61	0,39	0,22	0,29	0,45	0,63	0,06	0,28	0,51	-0,51	0,54	-0,59	1

Отже, внаслідок дослідження визначено, що найбільший вплив на рівень кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківської області здійснюють такі показники:

- коефіцієнт поточної ліквідності ($K_{пл}$) – ($R = -0,86$);
- коефіцієнт швидкої ліквідності ($K_{шл}$) та оборотності оборотних активів – ($R = -0,76$);
- рівень сплати споживачами за надані житлово-комунальні послуги – ($P_{спс}$) – ($R = -0,72$);
- показники ефективності використання базових засобів (фондовід-дача – $\Phi_{бз}$ та фондомісткість – $\Phi M_{бз}$) – ($R = -0,66$ та $0,66$).

Матриця коефіцієнтів парної кореляції впливу факторів на показник співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківського регіону подана в таблиці 3.8.

Внаслідок дослідження визначено, що найбільший вплив на показник співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості здійснюють:

- рівень сплати споживачами за надані житлово-комунальні послуги ($P_{спс}$) – ($R = 0,87$);
- коефіцієнт оборотності оборотних активів ($K_{одз}$) – ($R = 0,79$);
- коефіцієнт поточної ліквідності ($K_{пл}$) – ($R = 0,76$);
- коефіцієнт швидкої ліквідності ($K_{шл}$) – ($R = 0,72$);
- фондовіддача основних засобів ($\Phi_{бз}$) – ($R = -0,62$);
- фондомісткість базових засобів ($\Phi M_{бз}$) – ($R = 0,62$).

Таблиця 3.8 – Матриця коефіцієнтів парної кореляції впливу факторів на показник співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківського регіону

Показники	$P_{дз/кз}$	$K_{ооа}$	$K_{одз}$	$K_{огк}$	$K_{пл}$	$K_{шл}$	$K_{ал}$	$P_{спс}$	$\Phi_{бз}$	$\Phi M_{бз}$	$K_{фн}$	$K_{фз}$	$K_{впк}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
$P_{дз/кз}$	1	0,56	0,79	0,19	0,76	0,72	0,09	0,87	0,62	-0,62	0,29	-0,46	0,53
$K_{ооа}$	0,56	1	0,85	0,77	0,61	0,78	0,17	0,43	0,41	-0,41	0,47	0,57	0,39
$K_{одз}$	0,79	0,85	1	0,51	0,12	0,49	0,018	0,86	0,44	-0,44	0,04	0,36	0,22
$K_{огк}$	0,19	0,77	0,51	1	0,16	0,19	0,07	0,44	0,31	-0,31	0,21	0,17	0,29
$K_{пл}$	0,76	0,61	0,12	0,16	1	0,65	0,13	0,21	0,22	-0,22	0,05	0,32	0,45
$K_{шл}$	0,72	0,78	0,49	0,19	0,65	1	0,49	0,42	0,27	-0,27	0,12	0,35	0,63
$K_{ал}$	0,09	0,17	0,018	0,07	0,13	0,49	1	0,11	0,14	-0,14	0,07	0,22	0,06
$P_{спс}$	0,87	0,43	0,86	0,44	0,21	0,42	0,11	1	0,46	-0,46	0,25	-0,34	0,28
$\Phi_{бз}$	-0,62	0,41	0,44	0,31	0,22	0,27	0,14	0,46	1	-1	0,56	-0,48	0,51
$\Phi M_{бз}$	0,62	-0,41	-0,44	-0,31	-0,22	-0,27	-0,14	-0,46	-1	1	-0,56	0,48	-0,51
$K_{фн}$	0,29	0,47	0,04	0,21	0,05	0,12	0,07	0,25	0,56	-0,56	1	-0,79	0,54
$K_{фз}$	-0,46	0,57	0,36	0,17	0,32	0,35	0,22	-0,34	-0,48	0,48	-0,79	1	-0,59
$K_{впк}$	0,53	0,39	0,22	0,29	0,45	0,63	0,06	0,28	0,51	-0,51	0,54	-0,59	1

Значення коефіцієнтів парної кореляції та рівень впливу показників на результуючу складу, що показують визначені коефіцієнти, подані в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9 – Значення коефіцієнтів парної кореляції та рівень впливу показників на результуючу складу, що показують визначені коефіцієнти

Діапазон значень коефіцієнту парної кореляції	Рівень впливу
0–0,20	Низький
0,21–0,40	Незначний
0,41–0,60	Посередній
0,61–0,80	Значний
0,81–1,0	Високий

Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, можна побудувати таблицю для виявлення факторів, що впливають на результуючі показники та визначення рівня мультиколінеарності, яка становить собою залежність між показниками, що здійснюють вплив на фактори (y) за значень коефіцієнтів парної кореляції більше 0,7 (таблиця 3.10).

Таблиця 3.10 – Значення коефіцієнтів парної кореляції для факторів, які найбільше впливають на результуючі показники (рівень дебіторської та кредиторської заборгованостей, співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей)

Незалежні змінні	Залежні змінні		
	$R_{дз}$	$R_{кз}$	$R_{дз/кз}$
$R_{спс}$	– 0,86	– 0,72	0,87
$K_{ооа}$	– 0,67	– 0,76	0,79
$K_{одз}$	– 1,0	–	–
$K_{фз}$	0,64	–	–
$K_{пл}$	–	– 0,86	0,76
$K_{шл}$	–	– 0,76	0,72
$\Phi_{бз}$	–	– 0,66	0,62
$\Phi M_{бз}$	–	– 0,66	– 0,62

Враховуючи результати дослідження, можна стверджувати, що між деякими незалежними факторами є мультиколінеарність, оскільки коефіцієнти парної кореляції більше 0,5, що знижує результативність та достовірність до-

слідження (таблиця 3.11). Тому подані показники вилучені з подальшого дослідження.

Таблиця 3.11 – Рівень мультиколінеарності між незалежними показниками (x), які найбільше впливають на результуючі показники (y)

Показники	Значення коефіцієнтів парної кореляції (R)	Рівень мультиколінеарності
$R_{дз}$		
$R_{спс} з K_{одз}$	0,86	Високий
$K_{ооа} з K_{одз}$	0,85	Високий
$K_{одз} з K_{фз}$	0,57	Значний
$R_{кз}$		
$K_{пл} з K_{шл}$	0,65	Значний
$\Phi_{бз} з \Phi M_{бз}$	– 1	Високий
$R_{дз/кз}$		
$K_{ооа} з K_{шл}$	0,78	Високий
$K_{пл} з K_{шл}$	0,65	Значний

Отже, для побудови моделі та встановлення причинно-наслідкових зв'язків щодо показників та рівня дебіторської заборгованості коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості має високий або значний рівень мультиколінеарності з показниками, що суттєво впливають на результуючу складову моделі. Тому приймаємо рішення щодо вилучення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості з моделювання.

Під час встановлення причинно-наслідкових зв'язків показників із рівнем кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківської області коефіцієнти поточної ліквідності та швидкої ліквідності мають значний рівень мультиколінеарності. Враховуючи економічну сутність коефіцієнта поточної ліквідності, його більш широке значення для підприємства (враховуються матеріальні запаси) порівняно із коефіцієнтом швидкої ліквідності, прийнято рішення щодо вилучення останнього показника ($K_{шл}$) з моделювання. Між показником фондівдачі та фондомісткості базових засобів також існує високий рівень мультиколінеарності (коефіцієнт парної кореляції дорівнює 1). Виходячи з цього, для встановлення причинно-наслідкових зв'язків і розроблення моделі залишаємо показник ефективності використання

базових засобів на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківської області – фондівддачі.

Встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки між співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості й відповідними показниками, можна визначити, що коефіцієнт швидкої ліквідності має високий або значний рівень мультиколінеарності. Тому приймаємо рішення щодо вилучення цього коефіцієнту з моделювання.

Для подальшої побудови економетричної моделі застосовуються відповідні методи, а саме:

– метод передбачень (внесень) становить собою пошук найкращої модифікації економетричної моделі шляхом послідовного внесення найбільш впливових показників у модель, враховуючи коефіцієнти парної кореляції та рівень мультиколінеарності. До того ж визначається частковий F -критерій Фішера та коефіцієнт множинної кореляції, найбільші значення яких відповідають найкращій модифікації економетричної моделі впливу факторів на результуючі фактори. Варто зазначити, що F -критерій Фішера застосовується для перевірки моделі на значущість встановлених причинно-наслідкових зв'язків. У випадку, коли розрахункове значення часткового F -критерію Фішера перевищує його нормативне або табличне значення, фактори залишаються у моделі. Навпаки, коли розрахункове значення часткового F -критерію Фішера менше нормативного або табличного значення, то фактор не вноситься в економетричну модель, і вона залишається у відповідному вигляді. F -критерій Фішера у загальному вигляді визначається за формулою:

$$F = (ESS / k) / RSS / (n - k - 1), \quad (3.2)$$

де ESS – пояснювальна сума квадратів відхилень;
 RSS – залишкова (непояснювальна) сума квадратів;
 k – кількість ступенів свободи;
 n – кількість значень факторів моделі [107].

Ця формула трансформується у таке рівняння:

$$F = r^2 / k / (1 - r^2) / (n - k - 1), \quad (3.3)$$

де r^2 – коефіцієнт кореляції.

Для кожної модифікації побудованих економетричних моделей визначаються часткові коефіцієнти множинної кореляції для випадків, коли здійснюють вплив на результуючий параметр два або декілька факторів:

$$r_{xe,z} = \frac{r_{xy} - r_{xz}r_{yz}}{\sqrt{(1-r_{xz}^2)(1-r_{yz}^2)}}, \quad (3.4)$$

де $r_{xy,z}$ – коефіцієнт часткової кореляції між x і y у випадку постійного впливу показника z ;

r_{xy} , r_{xz} , r_{yz} – звичайні коефіцієнти кореляції між x і y , x і z , y і z відповідно [107].

Загалом коефіцієнт множинної кореляції характеризує ступінь спільного впливу незалежних факторів на результуючу складову. Значення поданого показника варіюється від 0 до 1, відповідаючи встановленому ступеню впливу. Тобто, якщо значення коефіцієнта множинної кореляції наближається до 1, то зростає і ступінь спільного впливу показників на результуючу складову.

Для розробленої економетричної моделі коефіцієнт множинної кореляції визначається за формулою Боярського:

$$R_{yx_1x_2\dots x_n} = \sqrt{\frac{-1^\alpha \Delta_*}{\Delta_0}}, \quad (3.5)$$

де α – порядок повної матриці коефіцієнтів кореляції;

Δ_* – визначник повної матриці коефіцієнтів кореляції зі змінною нижнього правого елемента нулем;

Δ_0 – визначник матриці, в якій враховані коефіцієнти парної кореляції незалежних факторів [128]. Таким чином, у модель вносяться показники доти, доки зростає коефіцієнт множинної кореляції;

– вилучень: полягає у почерговому вилученні з побудованої економетричної моделі факторів, що мають найменший вплив на результуючу складову. Разом із тим визначаються частковий F -критерій Фішера та коефіцієнт множинної кореляції.

Використовуючи метод внесень, на підставі розрахованих часткових F -критеріїв Фішера та коефіцієнтів множинної кореляції можна побудувати економетричні моделі впливу факторів на рівні дебіторської та кредиторської заборгованості, на показник співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості (таблиця 3.12).

Таблиця 3.12 – Економетричні моделі впливу показників на рівні дебіторської та кредиторської заборгованості, на показник співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості

Економетрична модель	Коефіцієнт множинної кореляції ($R_{yx1..xn}$)	F-критерій Фішера (розрахунковий)
1	2	3
$P_{\partial z} = 0,04 - 0,035 \times P_{cnc} - 0,021 \times K_{oaa} + 0,012 \times K_{\phi z} \quad (3.6)$	0,86	8,23
$P_{\kappa z} = 0,023 - 0,056 \times K_{nl} - 0,028 \times P_{cnc} - 0,016 \times \Phi_{oz} \quad (3.7)$	0,82	8,16
$P_{\partial z/\kappa z} = 0,067 + 0,056 \times P_{cnc} + 0,042 \times K_{odz} + 0,034 \times K_{nl} \quad (3.8)$	0,81	7,18

Необхідно зазначити, що розрахункові значення F-критерію Фішера розроблених економетричних моделей перевищують його критичні значення (6,59), що відповідає умовам адекватності цих моделей. Крім того, визначені коефіцієнти множинної кореляції моделей свідчать про високий ступінь спільного впливу факторів на результуючі складові.

Для перевірки адекватності розроблених економетричних моделей застосовуються відповідні критерії. Розрахункові значення t-критерію Стюдента, зокрема, подані в таблиці 3.13. Варто зазначити, що t-критерій Стюдента визначається для перевірки достовірності визначених коефіцієнтів кореляції. У випадку, коли розрахункові значення цього критерію перевищують критичні, підтверджується достовірність визначених коефіцієнтів кореляції, якщо навпаки, – відповідний показник моделі вилучається.

Таблиця 3.13 – Значення t-критеріїв Стюдента розроблених моделей

Показники моделі	Розрахункове значення t-критерію Стюдента	Критичне значення t-критерію Стюдента
1	2	3
Для моделі 3.6		
Постійний член	12,2	2,04
P_{cnc}	8,7	2,04
K_{oaa}	6,18	2,04
$K_{\phi z}$	4,12	2,04

Продовження таблиці 3.13

1	2	3
Для моделі 3.7		
Постійний член	10,6	2,04
$K_{пл}$	7,5	2,04
$P_{спс}$	6,13	2,04
$\Phi_{оз}$	3,15	2,04
Для моделі 3.8		
Постійний член	9,4	2,04
$P_{спс}$	6,17	2,04
$K_{одз}$	5,19	2,04
$K_{пл}$	3,8	2,04

Шляхом визначення пропонованих параметрів розроблених моделей (таблиці 3.12 – 3.13) встановлено, що коефіцієнт множинної кореляції варіюється у проміжку від 0,81 до 0,86, що свідчить про високий спільний вплив незалежних показників моделі на залежні змінні. Тобто, спільний вплив рівня сплати споживачами за надані житлово-комунальні послуги ($P_{спс}$), коефіцієнта оборотності оборотних активів ($K_{ооа}$) та коефіцієнта фінансової залежності ($K_{фз}$) на 86 % обумовлюють зміни рівня дебіторської заборгованості ($P_{дз}$). Спільний вплив коефіцієнта поточної ліквідності ($K_{пл}$), рівня сплати споживачами за надані житлово-комунальні послуги ($P_{спс}$) та фондovіддачі базових засобів ($\Phi_{бз}$) на 82 % обумовлює зміни рівня кредиторської заборгованості ($P_{кз}$). Спільний вплив рівня сплати споживачами за надані житлово-комунальні послуги ($P_{спс}$), коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості ($K_{одз}$), коефіцієнта поточної ліквідності ($K_{пл}$) на 81 % обумовлюють зміни показників співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості. Значення розрахованих F -критеріїв Фішера та t -критеріїв Стюдента свідчать про адекватність визначених причинно-наслідкових зв'язків та їхню значущість, оскільки фактичні значення пропонованих параметрів перевищують відповідні табличні значення (за рівня значущості 0,95).

Перевірка на гомо- або гетероскедастичність здійснюється на підставі використання рангового коефіцієнта кореляції Спірмена, значення якого застосо-

вуються під час розрахунків t -критеріїв Стюдента для кожного з факторів. Результати розрахунків подані в Додатку Д.

Внаслідок дослідження визначено, що розраховані значення коефіцієнта рангової кореляції Спірмена і визначені на цій основі t -критерії Стюдента для факторів моделі свідчать про її гомоскедастичність, оскільки розраховані t -критерії Стюдента менше його критичних значень (таблиця 3.14).

Таблиця 3.14 – Значення t -критеріїв Стюдента розроблених моделей, визначених для перевірки моделей на гомо- або гетероскедастичність

Показники моделі	Розрахункове значення t -критерію Стюдента	Критичне значення t -критерію Стюдента
Для моделі 3.6		
$P_{\partial z} \& P_{cnc}$	0,72	2,04
$P_{\partial z} \& K_{oaa}$	0,56	2,04
$P_{\partial z} \& K_{\phi z}$	0,51	2,04
Для моделі 3.7		
$P_{kz} \& K_{nl}$	0,43	2,04
$P_{kz} \& P_{cnc}$	0,23	2,04
$P_{kz} \& \Phi_{oz}$	0,18	2,04
Для моделі 3.8		
$P_{\partial z/kz} \& P_{cnc}$	0,64	2,04
$P_{\partial z/kz} \& K_{o\partial z}$	0,49	2,04
$P_{\partial z/kz} \& K_{nl}$	0,38	2,04

Для перевірки рівня зв'язку між залишками використовується критерій Дарбіна-Уотсона. Шляхом дослідження визначено, що значення критеріїв Дарбіна-Уотсона (таблиця 3.15) знаходиться в проміжку ($d_U < d < 4 - d_U$), де відсутня автокореляція (додаток Д).

Таблиця 3.15 – Значення критеріїв Дарбіна-Уотсона розроблених економетричних моделей

Номер моделі	Значення критерію Дарбіна-Уотсона
Модель 3.6	2,41
Модель 3.7	2,44
Модель 3.8	2,42

Таким чином, розроблені економетричні моделі й визначені критерії свідчать про адекватність і достовірність встановлених причинно-наслідкових зв'язків між незалежними показниками, рівнями дебіторської й кредиторської заборгованості та показником співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості.

Отже, на підставі встановлених причинно-наслідкових зв'язків між показниками, що впливають на результуючі складові економетричних моделей, запропоновані відповідні управлінські рішення, що впливають на формування й погашення дебіторської та кредиторської заборгованостей на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківської області. Під час розроблення відповідних управлінських рішень необхідно враховувати особливості функціонування, стан і платоспроможність населення та їхню взаємодію з підприємствами житлово-комунального комплексу. Крім того визначено, що зростання рівня сплати споживачами житлово-комунальних послуг на 1 % спричиняє зниження рівня дебіторської заборгованості на 3,5 %. Навпаки, у разі зниження рівня сплати споживачами житлово-комунальних послуг на 1 % спричиняє зростання результуючої складової на відповідні відсотки. У разі зростання коефіцієнта оборотності оборотних активів на один оборот за рік скоротиться рівень дебіторської заборгованості на 2,1 %, і навпаки. Зростання коефіцієнта фінансової залежності на 1 % спричинить зростання рівня дебіторської заборгованості на 1,2 %, і навпаки. Варто зазначити, що за відсутності впливу запропонованих показників рівень дебіторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківської області зросте на 4 %, що обумовлено впливом інших факторів.

Враховуючи встановлені причинно-наслідкові зв'язки у моделі 3.7, можна зробити висновок про те, що зростання коефіцієнта поточної ліквідності на 1 % спричиняє зниження рівня кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківської області, на 5,6 %, і навпаки. Зростання рівня сплати споживачами житлово-комунальних послуг на 1% – 2,8%, і навпаки. Збільшення фондів і базових засобів на 1% – 1,6%, і навпаки. За відсутності впливу запропонованих показників рівень кредиторської заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу Харківської області зростає на 2,3%, що обумовлено також впливом інших факторів.

Необхідно зазначити, що зростання рівня сплати споживачами житлово-комунальних послуг на 1% спричинить збільшення показника співвідношення

дебіторської та кредиторської заборгованості на 5,6 %, і навпаки. Збільшення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості на один оборот на рік – на 4,2 %, і навпаки. Збільшення коефіцієнта поточної ліквідності на 1 % – на 3,4%, і навпаки. За відсутності впливу наведених показників моделі 3.8 показник співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості зростає на 6,7 %, що також обумовлено впливом інших факторів.

Таким чином, запропонований комбінований підхід оцінки впливу економічних показників на рівні дебіторської та кредиторської заборгованостей і їхнє співвідношення базуються на методах експертного та економетричного аналізу та складаються із взаємопов'язаних етапів, а саме: формування інформаційно-аналітичного забезпечення на базі даних щодо діяльності підприємств житлово-комунального комплексу Харківської області; відбір експертів, які визначають показники, що застосовуються для моделювання; здійснення вибору показників, які впливають на результуючі складові моделей на базі методу експертних оцінок; визначення показників, які здійснюють найбільший вплив на результуючі складові моделей на базі коефіцієнтів парної кореляції; побудова економетричних моделей і встановлення причинно-наслідкових зв'язків між економічними показниками й рівнями дебіторської та кредиторської заборгованостей, співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованостей; перевірка адекватності економетричної моделі на базі відповідних критеріїв і тестів; інтерпретація отриманих результатів дослідження.

На підставі використання запропонованої методики і встановлених причинно-наслідкових зв'язків визначені напрями щодо зниження рівнів дебіторської та кредиторської заборгованостей і забезпечення оптимального співвідношення між ними. Для вирішення окреслених завдань, зокрема, запропоновано вчинити дії щодо забезпечення зростання рівня сплати споживачами житлово-комунальних послуг, коефіцієнта оборотності оборотних активів, зниження коефіцієнта фінансової залежності, збільшення коефіцієнтів поточної ліквідності, оборотності дебіторської заборгованості та фондівіддачі базових засобів.

Крім того, напрями досягнення визначених завдань належать до сфери вирішення комплексу соціально-економічних питань, які містять мікро-, мезо- і макрорівні й потребують використання відповідних моделей та механізмів управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу.

3.3 Модель державно-приватного партнерства в системі управління заборгованістю підприємств житлово-комунального комплексу

У системі управління заборгованістю підприємств житлово-комунального комплексу використовуються сучасні моделі, що забезпечують створення ефективних партнерських відносин, які базуються на застосуванні ринкових принципів функціонування комунального господарства.

У цьому контексті необхідно використовувати модель державно-приватного партнерства на підприємствах ЖКК, на що вказують учені [83, 193, 203, 204, 205, 206, 210]. Відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI від 1 липня 2010 р. [5], державно-приватне партнерство – це співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) й юридичними особами (крім державних та комунальних підприємств) або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на підставі договору. Наведені напрями впровадження ринкових принципів функціонування житлово-комунальних підприємств, залучення приватних інвесторів до пропонованої сфери вирішення проблеми використання моделі приватно-державного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу. Крім того, цей процес має системний характер, який передбачає здійснення комплексу взаємообумовлених дій на підставі відповідної нормативно-правової й договірної бази.

Внаслідок дослідження теоретико-методичних підходів щодо визначення процесу формування й використання державно-приватного партнерства встановлено, що більшість положень базується на договірних угодах або співробітництві між державними органами та приватним сектором. В. Варнавський, зокрема, визначає державно-приватне партнерство як інституційний та організаційний альянс між державою та бізнесом з метою реалізації національних та міжнародних, масштабних та локальних суспільно значущих об'єктів [69]. Вказуючи на довгостроковий характер державно-приватного партнерства, А. Власов зосереджує увагу на особливостях взаємодії між державою та приватними інвесторами з метою досягнення суспільно значущих цілей [72]. На противагу попередньому досліднику, Є. Коровін під час визначення державно-приватного партнерства визначає і середньостроковий термін здійснення цього процесу, який відбувається між державою та приватним сектором і у межах якого увага зосереджується на досягненні політичних цілей і розподілі фінансових результатів та ризиків [111].

Шляхом аналізу видів державно-приватного партнерства (додаток Ж) визначено, що у сфері житлово-комунального комплексу використовуються такі види партнерства:

- партнерство щодо модернізації об'єктів житлово-комунального комплексу регіонів;
- партнерство щодо використання спеціального менеджменту;
- інноваційне партнерство;
- соціальне партнерство.

Зазначені види державно-приватного партнерства використовуються в комплексі у змішаній формі, із застосування переваг партнерства у сфері модернізації, використанням спеціального менеджменту, інноваційного й соціального партнерства, що забезпечує всебічне виконання програм і проектів на підприємствах житлово-комунального комплексу.

Переваги державно-приватного партнерства зазначені на рис. 3.7.

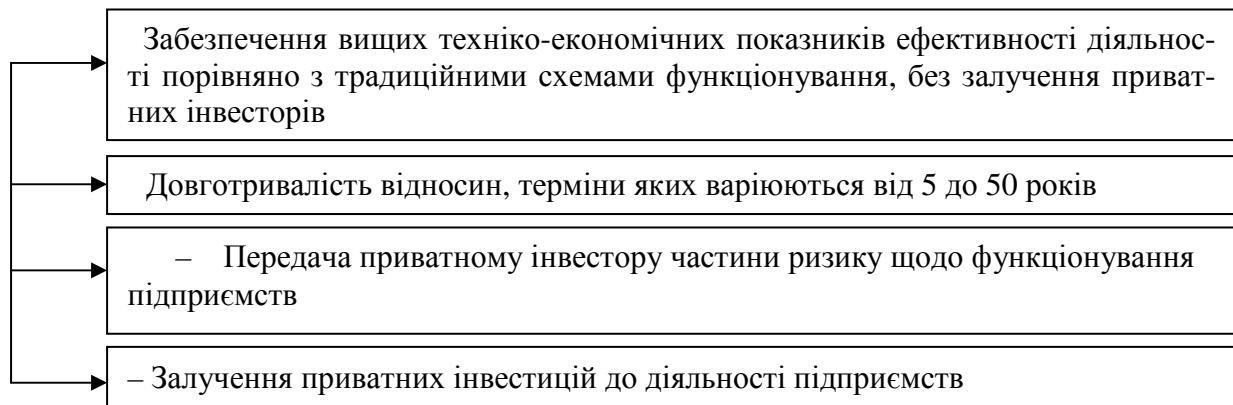

Рис. 3.7 – Переваги державно-приватного партнерства

Варто зазначити, що для забезпечення розвитку підприємств житлово-комунального комплексу необхідно запровадити принципи державно-приватного партнерства, до яких належать:

- рівність перед законом державних і приватних партнерів;
- заборона будь-якої дискримінації прав державних чи приватних інвесторів;
- врахування інтересів державних і приватних партнерів;
- рівнозначний розподіл прав, обов'язків і ризиків між державними та приватними партнерами;
- забезпечення виконання договірних зобов'язань і отримання відповідних економічних вигод, що забезпечує розвиток суб'єктів, що беруть участь у державно-приватному партнерстві.

Перелік функцій державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу подано на рис. 3.8.

Рис. 3.8 – Функції державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу

Отже, у межах державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу реалізуються функції, які спрямовані на проектування, фінансування, будівництво, відновлення, експлуатацію, пошук, обслуговування, що дає змогу забезпечити та підвищити рівень ефективності управління заборгованістю.

Відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство», державні закупівлі здійснюються на принципах прозорості, рівності, достовірності. Крім того, до процесу державних закупівель допускаються не тільки вітчизняні суб'єкти господарювання, але й іноземні партнери.

Об'єкти державно-приватного партнерства належать державному партнерові, не можуть бути приватизовані й повністю передані приватному партнерові. Фінансування державно-приватного партнерства здійснюється шляхом використання таких джерел:

- фінансових ресурсів приватного партнера;
- запозичених фінансових ресурсів;
- коштів державного та місцевих бюджетів;
- інших джерел, не заборонених законодавством.

На підставі викладеного вище розроблена й запропонована модель державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу (рис. 3.9) [53], яка складається із комплексу взаємопов'язаних стадій, що

базуються на застосуванні відповідних принципів та функцій і регулюються договірними умовами між державними інституціями та приватними партнерами на базі відповідної нормативно-правової документації, а також передбачає визначення напрямів партнерства, джерел фінансування, характеристику ризиків і забезпечення моніторингу й контролю з боку державного та приватного партнерів за використаними ресурсами з метою недопущення необґрунтованого зростання заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу, що сприяє зростанню ефективності й результативності їхньої діяльності.

Форми контрактів, які використовуються у моделі державно-приватного партнерства, подані в додатку 3. У результаті дослідження встановлено, що у сфері здійснення державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу запропоновано побудувати договірне підґрунтя, яке базується на відповідних контрактах на послуги, управління, лізингові угоди, змішані угоди, спільну діяльність, розподіл продукції та дає змогу підвищити ефективність управління заборгованістю, її моніторингом і контролем.

У сучасних умовах господарювання, залежно від особливостей функціонування та стану підприємств житлово-комунального комплексу, можуть бути використані зазначені контракти, що забезпечить регламентацію та розподіл повноважень і ризиків у сфері управління заборгованістю.

Варто зазначити, що об'єктами впровадження й розвитку державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу можуть бути існуючі, відтворювані та нові об'єкти. Крім того, прийняття рішення щодо забезпечення розвитку державно-приватного партнерства здійснюється на підставі аналізу ефективності впровадження й реалізації цієї моделі на підприємствах житлово-комунального комплексу. Якщо спостерігається зростання ефективності, то забезпечується розвиток державно-приватного партнерства, якщо ні, то спочатку здійснюється процес формування й упровадження моделі на підприємствах житлово-комунального комплексу (вибір приватних партнерів, формування й розроблення договірних відносин тощо) (див. рис. 3.9).

Упровадження державно-приватного партнерства на підприємствах ЖКК з метою забезпечення управління заборгованістю здійснюється таким чином:

- проводить збирання та оброблення інформації щодо стану та особливостей розвитку державно-приватного партнерства
- визначаються джерела фінансування проєктів державно-приватного партнерства;
- обґрунтовуються соціально-економічні й екологічні наслідки впровадження державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу;

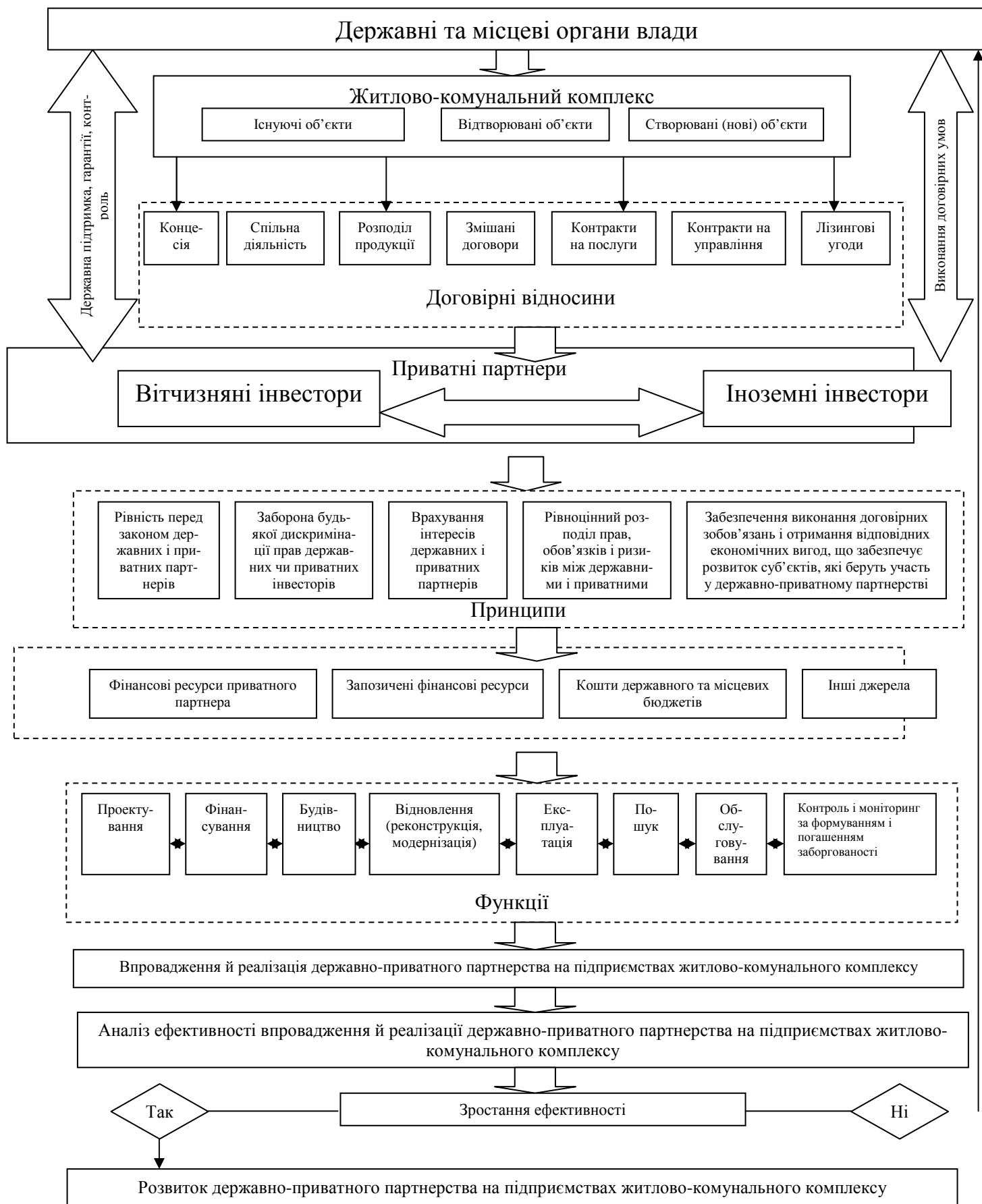

Рис. 3.9 – Модель державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу

– здійснюється характеристика ризиків, що можуть виникнути внаслідок упровадження й реалізації державно-приватного партнерства;

– визначається рівень виконання договірних умов щодо державно-приватного партнерства між державними та місцевими органами влади й приватними інвесторами;

– здійснюється характеристика форм та інструментів реалізації державно-приватного партнерства.

Аналіз ефективності впровадження й реалізації державно-приватного партнерства здійснюється уповноваженими сільськими, селищними, міськими, районними та обласними радами щодо об'єктів житлово-комунального комплексу, які знаходяться в розпорядженні виконавчих органів місцевого самоврядування.

Досвід використання державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу свідчить, що він є дієвим механізмом підвищення ефективності функціонування цих об'єктів комунальної власності. Як зазначають деякі фахівці [127], державно-приватне партнерство є багатоаспектним складним процесом, який складається із взаємообумовлених стадій, що мають системний характер, спрямованих на визначення відповідних напрямів, вимог, рівня якості, обсягів, платіжного механізму, процедур, характеристики ризиків, забезпечення контролю за виконанням договірних умов між державними інституціями та приватним сектором.

Крім того, головною причиною для впровадження моделі державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу є обмеженість коштів державного та місцевих бюджетів і залучення додаткових інвестиційних ресурсів приватного сектору економіки. Проте реалізація державно-приватного партнерства під час використання проектів на підприємствах житлово-комунального комплексу на сучасному етапі економічних перетворень гальмується внаслідок таких причин:

– низький рівень урегульованості відносин у сфері приватно-державного партнерства;

– неефективна система регіонального управління житлово-комунальним комплексом;

– протидія чиновників щодо впровадження приватно-державного партнерства;

– невпевненість інвесторів щодо інвестування коштів у житлово-комунальний комплекс регіонів внаслідок значного ризику й низької результативності діяльності комунальних підприємств;

- неврегульованість нормативно-правової бази щодо впровадження й реалізації приватно-державного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу;
- відсутність дієвих механізмів контролю й моніторингу за виконанням договірних умов у сфері державно-приватного партнерства;
- неврегульованість проведення конкурсів щодо передачі об'єктів житлово-комунального комплексу приватним інвесторам;
- високий ризик виконання договірних зобов'язань у довгостроковій перспективі тощо.

Для забезпечення впровадження й реалізації державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу необхідно створити умови щодо надання державних гарантій щодо виконання договірних умов, забезпечення фінансування програм державно-приватного партнерства, зокрема за рахунок коштів державного й місцевих бюджетів. Особливе значення має впровадження на базі державно-приватного партнерства енерго- й ресурсозберігаючих технологій, що підвищить ефективність і результативність функціонування житлово-комунального комплексу. Крім того, модель державно-приватного партнерства дасть змогу оптимізувати розрахунки за комунальні послуги, зменшити заборгованість і забезпечити цільове використання коштів.

Таким чином, внаслідок дослідження запропонована модель державно-приватного партнерства, у рамках якої важливою функцією є моніторинг і контроль за формуванням та погашенням заборгованості під час реалізації проектів на підприємствах житлово-комунального комплексу з боку як державного партнера, так і приватного інвестора. Таким чином підвищується рівень ефективності управління заборгованістю на підприємствах ЖКК шляхом взаємного моніторингу та контролю. Обґрунтована необхідність використання цієї моделі для підвищення ефективності й результативності функціонування об'єктів комунальної власності. Варто зазначити, що запропонована модель дає змогу сформулювати договірні умови щодо взаємодії державних органів і приватних інвесторів, врахувати принципи та функції, визначити джерела фінансування програм і проектів, що орієнтовані на зростання ефективності державно-приватного партнерства.

3.4 Рекомендації щодо удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу

У надзвичайних економічних умовах житлово-комунальний комплекс потребує переосмислення підходів до напрямів удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю, розроблення відповідних рекомендацій для подолання кризових явищ на базі оптимізації розрахунків, зменшення заборгованості й формування траєкторій розвитку підприємств житлово-комунального комплексу.

Для забезпечення управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу запропоновано застосовувати організаційно-економічний механізм управління заборгованістю. На підставі теоретико-методичних положень та визначенні організаційно-економічного механізму (розділ 1.4) охарактеризовані складові елементи цього механізму, які подані на рис. 3.10.

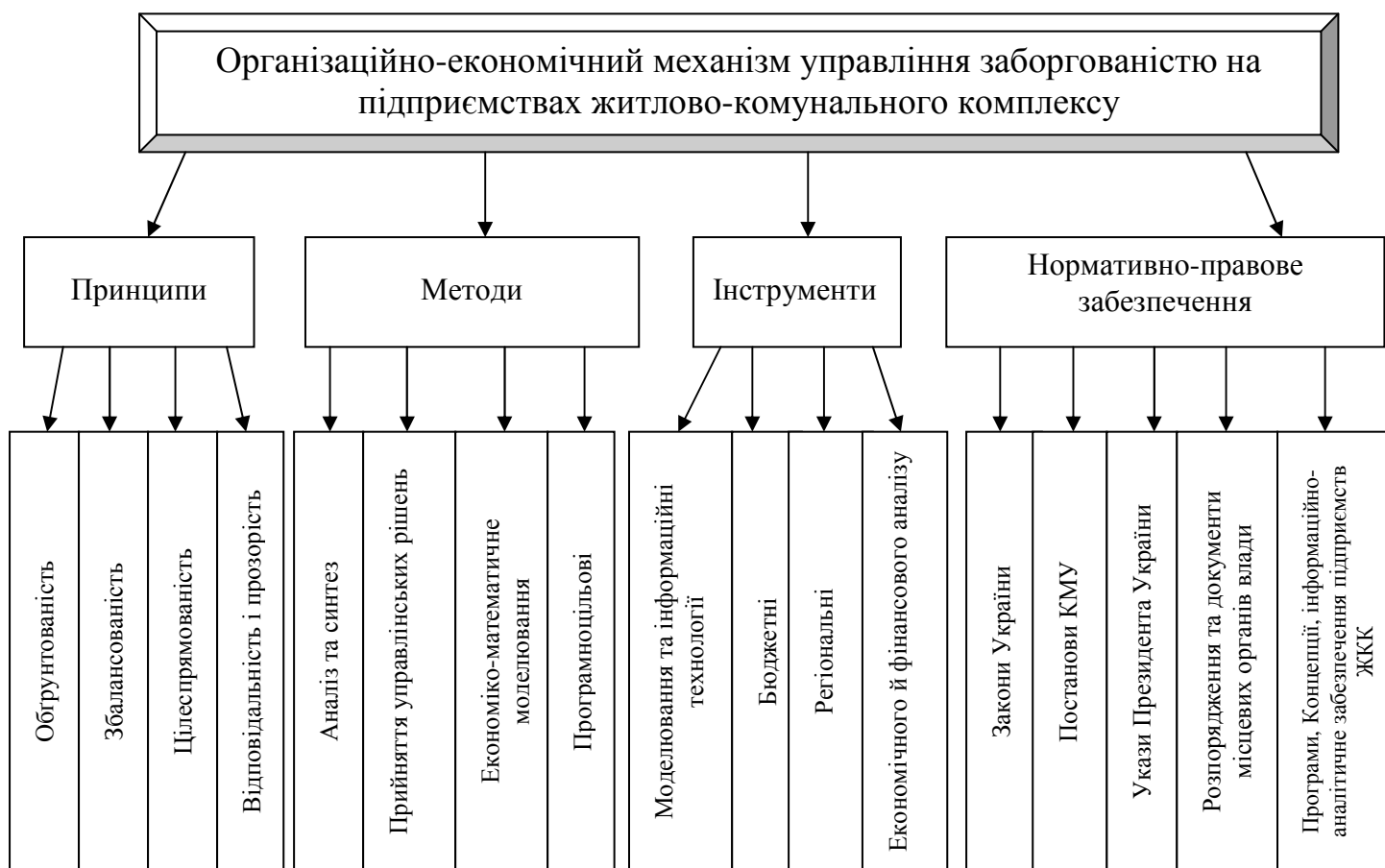

Рис. 3.10 – Структурні елементи ОЕМУЗ на підприємствах житлово-комунального комплексу

Отже, структурними елементами організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу є:

1) принципи: обґрунтованості прийняття управлінських рішень всіма зацікавленими особами (державою, підприємствами, що забезпечують постачання ресурсів, населенням, громадськими організаціями та фінансовими установами) й підприємствами житлово-комунального комплексу; збалансованості бюджетних відносин, інтересів усіх сторін, які беруть участь у процесі надання житлово-комунальних послуг, усіх видів потоків тощо; цілеспрямованості прийнятих управлінських рішень; відповідальності всіх зацікавлених осіб і прозорості результатів прийняття управлінських рішень, інформаційних потоків щодо діяльності підприємств житлово-комунального комплексу;

2) методи, що використовуються в організаційно-економічному механізмі управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу: аналіз та синтез; прийняття управлінських рішень відповідно до їхньої доцільності й обґрунтованості та визначених особливостей зовнішнього середовища; економіко-математичного моделювання, які дають змогу побудувати модель відповідно до існуючих соціально-економічних умов і прийняти управлінські рішення; програмно-цільові методи, які спрямовані на оптимізацію й цільових характер виконання визначених завдань на підприємствах житлово-комунального комплексу й розподілу ресурсів. Варто зазначити, що на важливість і напрями використання методів економічного аналізу, економіко-математичного моделювання для прийняття управлінських рішень вказувала значна кількість учених [68, 70, 101, 103, 107, 113, 114, 115, 128, 130, 170, 180, 188, 189, 190, 200, 202];

3) інструменти, що використовуються в організаційно-економічному механізмі управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу: моделювання та інформаційні технології, які спрямовані на розроблення й упровадження моделей, на підставі яких приймаються відповідні управлінські рішення та застосовуються інформаційні інструменти щодо формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу та інших зацікавлених осіб; бюджетні, які формуються на підставі відносин центральних, регіональних органів влади, підприємств, що постачають ресурси, населення та фінансових установ і підприємств житлово-комунального комплексу, спрямованих на збалансування використаних економічних, фінансових та інших ресурсів; регіональні, що враховують особливості впливу місцевих органів влади на підприємства житлово-комунального господарства через запропоновані програми й концепції, а також особливості регіонального розвитку; економічного й фінансового аналізу, які дають змогу визначити головні напрями та особливості формування економічних і фінансових

показників діяльності підприємств житлово-комунального комплексу на регіональному рівні для прийняття обґрунтованих управлінських рішень;

4) нормативно-правове забезпечення, яке містить закони України, постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України, розпорядження та документи місцевих органів влади, програми, концепції, інформаційно-аналітичне забезпечення щодо підприємств житлово-комунального комплексу та зацікавлених осіб, що беруть участь у процесі формування й надання послуг.

Внаслідок дослідження запропоновані такі напрями удосконалення організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу:

- визначення суб'єктів, які взаємодіють у сфері житлово-комунального комплексу. Такими суб'єктами є постачальники паливно-енергетичних ресурсів, підприємства й споживачі житлово-комунального комплексу (населення, державні та муніципальні установи, суб'єкти господарювання, інші споживачі), фінансові установи, соціальні організації, державні інституції. Підвищення ефективності взаємодії між суб'єктами створює підґрунтя для розвитку житлово-комунального комплексу. Крім того, особливу увагу потрібно надати удосконаленню механізму й інструментарію взаємодії між суб'єктами, обґрунтуванню принципів і функцій, що забезпечують цей процес;

- формування нормативно-правової бази, інформаційно-аналітичного забезпечення процесу функціонування підприємств житлово-комунального комплексу;

- побудова договірної бази з метою регламентації взаємодії між суб'єктами житлово-комунального комплексу з використанням існуючого досвіду застосування договорів;

- визначення інструментарію для роботи із заборгованістю, враховуючи особливості функціонування суб'єктів, які взаємодіють у житлово-комунальному комплексі;

- формування політики управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу. У цьому контексті запропоновано такі види політики: агресивна, консервативна й помірна, які залежно від трансформаційних умов змінюються, що забезпечує постійний вплив на процес формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу. Необхідно зазначити, що агресивна політика у сфері управління заборгованістю спрямована на створення як дебіторської, так і кредиторської заборгованостей, із забезпеченням усебічного контролю на комунальних підприємствах за цим процесом. Натомість у сучасних умовах застосування такої політики спричинить зростання заборгованості й гальмування розвитку підприємств житлово-комунального комплексу. Консервативна політика характеризується значним обмеженням щодо формування заборгованості під час взаємодії із суб'єктами в

житлово-комунальному комплексі. Проте використання такої політики неможливо на підприємствах житлово-комунального комплексу, оскільки виникнення й погашення заборгованості є ознакою їх функціонування на сучасному етапі економічних перетворень. Помірна політика передбачає можливість створення відповідного рівня заборгованості, забезпечення контролю за цим рівнем, використання відповідних обмежень щодо активного формування заборгованості. Отже, в рамках цієї політики постійно визначається мінімальний рівень заборгованості, щодо якого застосовуються управлінські дії з метою його формування й погашення;

- трансформація організаційної структури для підвищення мотивації та відповідальності споживачів шляхом упровадження об'єднань співвласників багатоквартирних будинків;

- забезпечення впровадження результатів економетричного моделювання показників формування та погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу, що забезпечує прийняття відповідних управлінських дій;

- упровадження моделі державно-приватного партнерства з метою лібералізації відносин між державними та муніципальними інституціями та приватними партнерами, забезпечення моніторингу й контролю за формуванням і погашенням заборгованості, що підвищить ефективність управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу;

- формування та впровадження інструментарію щодо погашення заборгованості, враховуючи особливості функціонування суб'єктів, що взаємодіють у житлово-комунальному комплексі.

Отже, на підставі визначених напрямів запропоновано алгоритм формування ОЕМУЗ на підприємствах житлово-комунального комплексу (рис. 3.11) [54, 61].

Організаційно-економічний механізм управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу становить собою комплекс взаємозалежних елементів, які враховують взаємодію між партнерами, обумовленими відповідними договірними умовами, інструменти фінансування в житлово-комунальному комплексі, організаційно-аналітичні інструменти, політику управління заборгованістю й методи погашення дебіторської та кредиторської заборгованостей, спрямованих на розвиток суб'єктів, що функціонують у сфері житлово-комунального комплексу.

У запропонованому алгоритмі щодо формування організаційно-економічного механізму управління передбачено використання моделі державно-приватного партнерства, що забезпечить залучення додаткових інвестиційних ресурсів, підвищення ефективності й результативності використання коштів, забезпечення їхнього цільового характеру, зростання моніторингу й контролю за формуванням і погашенням заборгованості, більш повної реалізації по-

тенціальних можливостей суб'єктів, що взаємодіють у сфері житлово-комунального комплексу.

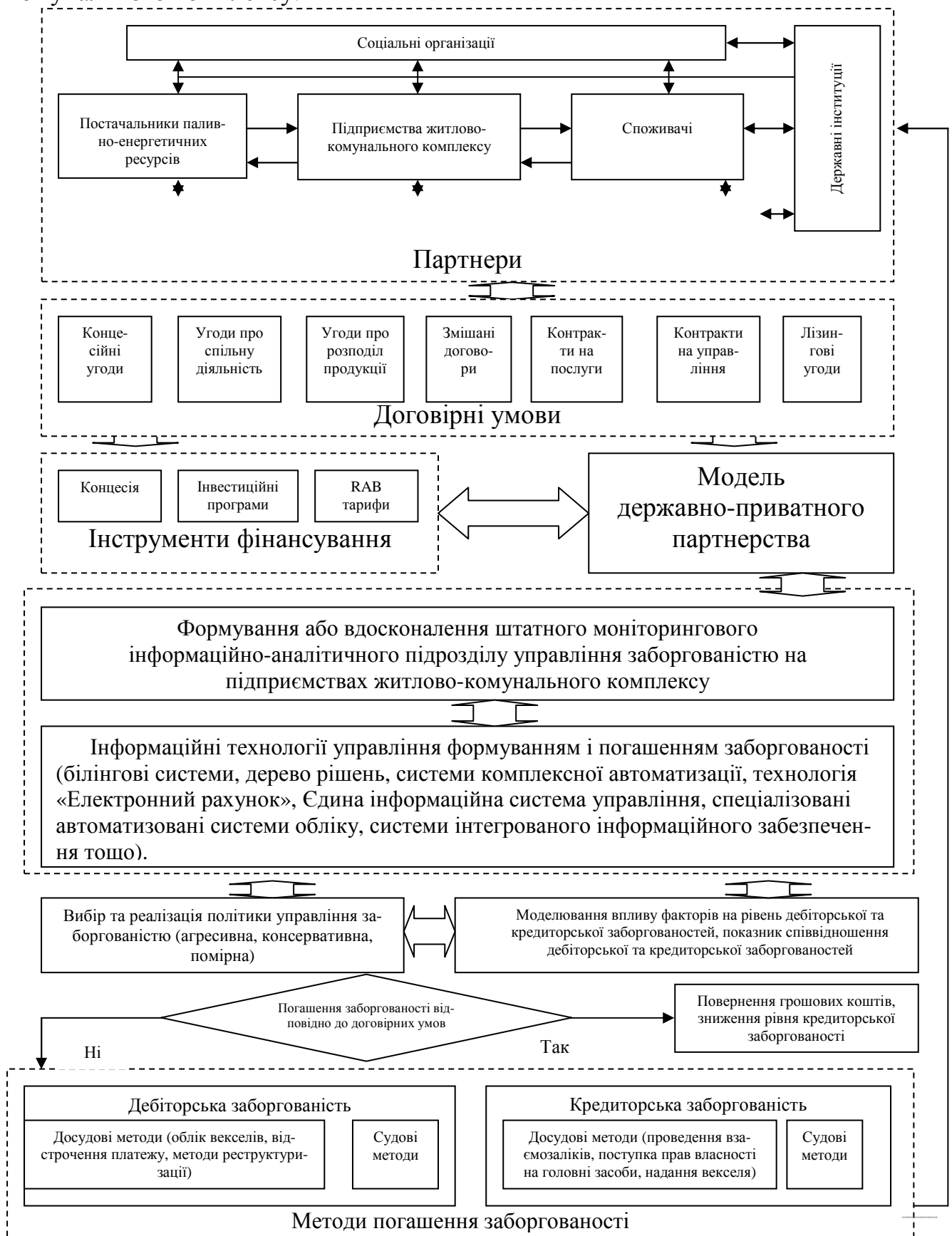

Рис. 3.11 – Алгоритм формування організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу

У межах запропонованого алгоритму важливе значення для забезпечення управління заборгованістю на підприємствах ЖКК має формування договірної бази, із визначенням відповідних джерел для фінансування пропонованих змін (концесія, інвестиційні програми, РAB тарифи).

У сформованому алгоритмі формування організаційно-економічного механізму управління заборгованістю запропоновано удосконалити існуючу систему її регулювання.

У системі управління, зокрема, на базі існуючих можливостей, запропоновано сформувати або удосконалити штатний моніторинговий інформаційно-аналітичний підрозділ управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу, який здійснює аналіз стану, динаміки заборгованості, ефективності здійснених заходів, виявляє фактори, що впливають на формування й погашення заборгованості. Штатний інформаційно-аналітичний підрозділ управління заборгованістю формується шляхом удосконалення існуючої організаційної структури та відповідних фінансових можливостей підприємств житлово-комунального комплексу. Крім того, важливе значення під час забезпечення функціонування цього організаційного підрозділу мають інформаційні технології управління формуванням і погашенням заборгованості (білінгові системи, дерево рішень, системи комплексної автоматизації, технологія «Електронний рахунок», Єдина інформаційна система управління, спеціалізовані автоматизовані системи обліку, системи інтегрованого інформаційного забезпечення тощо).

Шляхом застосування інформаційних технологій, використовуючи відповідну нормативно-правову базу, аналітичні дані, штатний моніторинговий інформаційно-аналітичний підрозділ управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу здійснюється моделювання впливу факторів на рівні дебіторської та кредиторської заборгованостей, співвідношення цих заборгованостей.

Результуючим етапом в організаційно-економічному механізмі управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу є погашення та інкасація заборгованості відповідно до договірних умов. Якщо цей процес, внаслідок здійснення попередніх дій, має позитивний результат (повернення грошових коштів або зниження рівня кредиторської заборгованості), то на базі зворотного зв'язку здійснюється процес управління заборгованістю на підприємствах ЖКК, починаючи з визначення напрямів та особливостей взаємодії між відповідними суб'єктами. У випадку виникнення дисбалансів та дис-

пропорцій (зростання) в процесі інкасації заборгованості, відповідно до договірних умов, виникає необхідність застосування методів її погашення в розрізі дебіторської та кредиторської заборгованостей. Для погашення й рефінансування дебіторської заборгованості використовуються такі методи:

- досудові: облік векселів, аутсорсінг, відстрочення платежу, реструктуризації;
- судові, які базуються на відповідних судових рішеннях щодо погашення дебіторської заборгованості із взаємодіючими особами.

Для погашення кредиторської заборгованості також використовуються досудові (проведення взаємозаліків, поступка прав власності на головні засоби, надання векселя) й судові методи.

Отже, запропонований алгоритм формування організаційно-економічного механізму управління заборгованістю дає змогу застосувати організаційні та економічні важелі, інструменти для забезпечення своєчасного управління заборгованістю і реагування на негативні явища для підвищення ефективності й результативності функціонування підприємств житлово-комунального комплексу, зростання якості наданих споживачам житлово-комунальних послуг.

Необхідно зазначити, що для забезпечення зростання ефективності управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу, оптимізації її рівня запропоновано здійснювати такі заходи:

1. Забезпечити зростання рівня сплати споживачами житлово-комунальних послуг шляхом проведення інформаційної та роз'яснювальної роботи, якості наданих житлово-комунальних послуг, застосування санкцій та економічних стимулів, здійснення адресної допомоги для відповідних груп споживачів, формування та вдосконалення автоматизованої системи управління розрахунками споживачів, розроблення рекомендацій щодо формування тарифної політики, забезпечення договірних відносин між підприємствами ЖКК та споживачами, формування системи моніторингу й контролю за здійсненням оплати житлово-комунальних послуг, реструктуризація боргових зобов'язань, застосування досудових і судових методів роботи з борговими зобов'язаннями, підвищення оперативності, достовірності та повноти інформації щодо комунальних платежів, субсидій, пільг.

2. Прискорити оборотність оборотних активів шляхом формування повного та достовірного інформаційно-аналітичного забезпечення щодо створення, руху та використання оборотних активів, моніторинг і контроль за їхнім використанням на кожному етапі виробничо-господарської діяльності, забезпечення

оптимального рівня матеріальних запасів на підприємствах житлово-комунального комплексу, постійна робота з дебіторською заборгованістю, реалізація відповідної політики управління, реалізація програм з ресурсозбереження, удосконалення виробничої інфраструктури комунальних підприємств, упровадження системи мотивацій щодо ефективного використання елементів оборотних активів, удосконалення системи розрахунків.

3. Знизити коефіцієнт фінансової залежності шляхом скорочення рівня кредиторської заборгованості, оптимізації взаємодії зі всіма групами зацікавлених осіб, що функціонують у сфері надання житлово-комунальних послуг, забезпечення своєчасності розрахунків з постачальниками, фінансовими установами, податковими органами та фондами соціального страхування.

4. Збільшення коефіцієнта поточної ліквідності на базі формування оптимальної структури оборотних активів житлово-комунальних підприємств, зростання обсягів оборотних активів порівняно з кількістю поточних зобов'язань.

5. Зростання оборотності дебіторської заборгованості шляхом реалізації заходів щодо зростання рівня сплати споживачами житлово-комунальних послуг, застосування інструментів зростання ефективності формування й погашення дебіторської заборгованості, реалізація політики управління заборгованістю залежно від стану підприємств, житлово-комунального комплексу та держави загалом, збільшення якості наданих житлово-комунальних послуг на підставі стандартів якості, забезпечення контролю, безпеки, технічної та санітарної відповідності встановленим вимогам, впровадження критеріїв міжнародної системи якості ISO 9000, забезпечення безперебійності надання житлово-комунальних послуг, зниження тривалості відключень, зокрема води та електропостачання, здійснення анкетування споживачів щодо рівня якості наданих послуг та використання відповідних моделей їхньої оцінки.

6. Формування та реалізація заходів щодо зростання ефективності використання головних засобів підприємств житлово-комунального комплексу, які полягають у застосуванні сучасних технологій, матеріалів під час здійснення ремонту мереж, використання енергозберігаючих технологій.

Внаслідок удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу отримані такі висновки й пропозиції:

1. Для забезпечення розвитку підприємств житлово-комунального комплексу загалом й управління заборгованістю зокрема необхідно здійснювати

обґрунтоване державне регулювання шляхом реалізації нормативно-правових, організаційних, економічних та соціальних напрямів.

2. Доведено, що для забезпечення управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу встановлені причинно-наслідкові зв'язки між показниками формування й погашення заборгованості (рівнями дебіторської та кредиторської заборгованостей, співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованостей) та економічними показниками шляхом застосування комбінованого підходу, який базується на методах експертної оцінки та економетричного моделювання.

3. Обґрунтовано, що для удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу й прийняття відповідних управлінських рішень, у межах комбінованого підходу, використовуючи інструментарій економетричного моделювання, застосовуються коефіцієнти кореляції, *F*-критерій Фішера, *t*-критерій Стюдента, Дарбіна-Уотсона. Крім того, здійснюється перевірка на мультиколінеарність і на гомо- або гетероскедастичність. Пропоновані критерії й тести дають змогу визначити рівень достовірності й адекватності економетричних моделей та визначених причинно-наслідкових зв'язків між показниками формування й погашення заборгованості (рівнями та співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованостей) та економічними показниками.

4. Застосовуючи метод експертних оцінок та радарний підхід, виявлено показники, які мають найбільший вплив на рівні й співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей.

5. Доведено високий рівень узгодженості думок експертів на базі коефіцієнта конкордації, що свідчить про високий рівень проведеного дослідження.

6. Шляхом встановлення причинно-наслідкових зв'язків визначено, що найбільший вплив на рівень дебіторської заборгованості мають рівень сплати споживачами за надані житлово-комунальні послуги, коефіцієнт оборотності оборотних активів, коефіцієнт фінансової залежності. Доведено, що зміна рівня кредиторської заборгованості в значній мірі обумовлена трансформаціями, які відбуваються з коефіцієнтом поточної ліквідності, рівнем сплати споживачів за надані житлово-комунальні послуги та фондівіддачі базових засобів. Встановлено високий рівень впливу рівня сплати споживачами за надані житлово-комунальні послуги, коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості, коефіцієнта поточної ліквідності співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей.

7. Запропоновано комбінований підхід до оцінки впливу економічних показників на рівні дебіторської та кредиторської заборгованостей і їхнього співвідношення, який базується на методах експертного та економетричного аналізу, і складається зі взаємопов'язаних етапів і спрямований на розроблення управлінських рішень щодо підвищення ефективності формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу.

8. Шляхом дослідження теоретико-методологічних положень і практичних аспектів визначення державно-приватного партнерства доведено, що більшість підходів базується на договірних угодах або співробітництві між державними органами та приватним сектором. Обґрунтовано, що в сучасних умовах функціонування підприємств житлово-комунального комплексу види державно-приватного партнерства використовуються у змішаній формі, застосовуючи положення партнерства у сфері модернізації, використання спеціального менеджменту, інноваційного й соціального партнерства, що забезпечує повне виконання програм і проектів у житлово-комунальному комплексі.

9. Охарактеризована модель державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу, яка складається із сукупності взаємопов'язаних етапів, що базуються на застосуванні принципів, функцій та регулюються договірними умовами між державними інституціями й приватними партнерами на підставі відповідної нормативно-правової документації, і передбачає визначення напрямів партнерства, джерел фінансування, характеристику ризиків і забезпечення моніторингу й контролю з боку державного та приватного партнерів за використаними ресурсами для недопущення необґрунтованого зростання заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу, сприяє зростанню ефективності й результативності їхньої діяльності.

10. Запропоновано напрями удосконалення організаційно-економічного механізму управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу, які містять визначення суб'єктів, які взаємодіють у сфері житлово-комунального комплексу; формування нормативно-правової бази, інформаційно-аналітичного забезпечення; побудову договірної бази для регламентації взаємодії між суб'єктами житлово-комунального комплексу; визначення інструментарію для роботи із заборгованістю, враховуючи особливості функціонування суб'єктів, які взаємодіють у житлово-комунальному комплексі; формування політики управління заборгованістю; трансформацію організаційної структури для підвищення мотивації й відповідальності споживачів; впровадження моделі

державно-приватного партнерства; формування та впровадження інструментарію щодо погашення заборгованості.

11. Доведено, що організаційно-економічний механізм управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу становить собою комплекс взаємозалежних елементів, які враховують взаємодію між партнерами, обумовленими відповідними договірними умовами, інструменти фінансування в житлово-комунальному комплексі, організаційно-аналітичні інструменти, політику управління заборгованістю й методи погашення дебіторської та кредиторської заборгованостей, спрямованих на розвиток суб'єктів, що функціонують у сфері житлово-комунального комплексу.

12. Запропоновано алгоритм щодо формування організаційно-економічного механізму управління, у межах якого передбачено використання моделі державно-приватного партнерства, що забезпечить залучення додаткових інвестиційних ресурсів, підвищення ефективності й результативності використання коштів, забезпечення їхнього цільового характеру, зростання моніторингу й контролю за формуванням і погашенням заборгованості, більш повної реалізації потенційних можливостей суб'єктів, що взаємодіють у сфері житлово-комунального комплексу, договірної бази, джерел фінансування, удосконалення існуючої системи управління заборгованістю шляхом застосування штатного моніторингового інформаційно-аналітичного підрозділу, використання інформаційних технологій та інструментів моделювання впливу факторів на рівні дебіторської та кредиторської заборгованостей, їхнє співвідношення, погашення та інкасацію заборгованості відповідно до договірних умов.

13. Доведено, що для забезпечення погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу запропоновано використовувати судові (облік векселів, аутсорсінг, відстрочення платежу, методи реструктуризації) й судові (базуються на відповідних судових рішеннях щодо погашення заборгованості із взаємодіючими особами) методи управління.

14. Запропоновано алгоритм формування організаційно-економічного механізму управління заборгованістю, який дає змогу застосувати організаційні та економічні важелі, інструменти для забезпечення своєчасного управління заборгованістю й реагування на негативні явища з метою підвищення ефективності й результативності функціонування підприємств житлово-комунального комплексу, зростання якості наданих житлово-комунальних послуг споживачам.

15. Визначені напрями щодо зростання ефективності управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу, оптимізації її рівня, які полягають у забезпеченні зростання рівня сплати споживачами житлово-комунальних послуг шляхом проведення інформаційної та роз'яснювальної роботи, якості наданих житлово-комунальних послуг, застосування санкцій та економічних стимулів, здійснення адресної допомоги щодо відповідних груп споживачів, формування та удосконалення автоматизованої системи управління розрахунками споживачів, розроблення рекомендацій щодо формування тарифної політики, забезпечення договірних відносин між підприємствами ЖКК та споживачами, прискорення оборотності оборотних активів, скорочення рівня кредиторської заборгованості, оптимізації взаємодії зі всіма групами зацікавлених осіб, що функціонують у сфері надання житлово-комунальних послуг, забезпечення своєчасності розрахунків з постачальниками, фінансовими установами, податковими органами та фондами соціального страхування, формування оптимальної структури оборотних активів житлово-комунальних підприємств, зростання обсягів оборотних активів порівняно з кількістю поточних зобов'язань, реалізації політики управління заборгованістю залежно від стану підприємств, житлово-комунального комплексу та держави загалом, збільшення якості наданих житлово-комунальних послуг на базі стандартів якості, забезпечення контролю, безпеки, технічної та санітарної відповідності встановленим вимогам, впровадження критеріїв міжнародної системи якості ISO 9000, забезпечення безперебійності надання житлово-комунальних послуг, зниження тривалості відключень, зокрема води та електропостачання, анкетування споживачів щодо рівня якості наданих послуг та використання відповідних моделей її оцінки, формування та реалізації заходів щодо зростання ефективності використання базових засобів.

ВИСНОВКИ

Внаслідок дослідження досягнута мета роботи – обґрунтовані теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації щодо удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу. На підставі вирішення поставлених завдань отримані такі висновки й пропозиції:

1. Шляхом узагальнення теоретичних підходів щодо формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу запропоновані напрями, у межах яких використовуються інструментарій, застосовується політика управління заборгованістю, інформаційні технології, методи, які дають змогу своєчасно реагувати на негативні явища, диспропорції та дисбаланси, що виникають на підприємствах ЖКК.

2. Визначені особливості формування й погашення заборгованості на підприємствах житлово-комунального комплексу, які характеризуються факторами, що впливають на створення заборгованості, методами її управління, напрямками інкасації й рефінансування, впливом державних інституцій та взаємодією між суб'єктами, що функціонують у житлово-комунальному комплексі.

3. Запропоновані напрями впровадження сучасних технологій щодо управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу, які містять комплекс функціональних блоків та інструментів, що охоплюють процеси створення й погашення заборгованості та дають змогу постійно контролювати рівень заборгованості з різними групами зацікавлених осіб, реагувати на її структурні зміни, приймати управлінські рішення щодо існуючих економічних умов.

4. Доведено, що на підприємствах житлово-комунального комплексу України не подолані кризові явища, які пов'язані із зовнішніми макроекономічними диспропорціями, платоспроможністю населення, його соціальним забезпеченням, невідповідністю тарифів фактичній собівартості, недофінансуванням галузі, відсутністю системних дій щодо впровадження сучасної техніки та технологій, низьким рівнем проведення ремонтних робіт базових засобів та використанням сучасних енергетичних технологій.

5. Визначена важливість підприємств житлово-комунального комплексу для розвитку Харківського регіону, функціонування яких характеризується нестабільністю, зниженням ефективності та результативності діяльності, якості наданих послуг, технічного стану базових засобів.

6. Шляхом узагальнення існуючого міжнародного досвіду доведена можливість застосування положень німецької та французької моделей, які містять напрями дерегуляції відносин між державними органами й підприємствами житлово-комунального комплексу, забезпечують можливість залучення додаткових фінансових й інвестиційних ресурсів за зовнішнього контролю з боку державних органів управління, та визначені напрями управління заборгованістю на підприємствах цього комплексу, головними з яких є здійснення агітаційної роботи, погашення заборгованості через факторингові компанії, автоматизація управління заборгованістю споживачів за надані житлово-комунальні послуги, контроль за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованостей, застосування преміальної системи оплати праці для робітників структурних підрозділів, які здійснюють управління заборгованості.

7. Удосконалено схеми фінансування на підприємствах житлово-комунального комплексу шляхом застосування концесійних угод, інвестиційних програм і системи RAB тарифів, що дає змогу забезпечити своєчасність погашення заборгованості, залучити кошти в будівництво й модернізацію систем комунальної інфраструктури, фінансувати технічні й технологічні заходи, трансформувати організаційну, управлінську та інші структури підприємств ЖКК, повне фінансування й планування інвестиційних проектів.

8. Застосовуючи комбінований підхід, встановлені причинно-наслідкові зв'язки, які характеризують найбільший вплив економічних показників (рівень сплати споживачами за надані житлово-комунальні послуги, коефіцієнт оборотності оборотних активів та дебіторської заборгованості, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт поточної ліквідності, фондівіддача базових засобів) на рівні дебіторської та кредиторської заборгованостей, їх співвідношення, що дасть змогу застосувати відповідні дії з метою зростання ефективності управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу.

9. Шляхом систематизації теоретико-методологічних підходів щодо визначення державно-приватного партнерства доведено, що більшість з них базується на договірних угодах або співробітництві між державними органами й приватним сектором, а види державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального комплексу використовуються у змішаній формі, застосовуючи ці положення у сфері модернізації, використання спеціального менеджменту, інноваційного й соціального партнерства, що забезпечує повне виконання програм і проектів у житлово-комунальному комплексі.

10. Запропоновані рекомендації щодо удосконалення організаційно-економічних засад управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу, які полягають у розробленні алгоритму формування організаційно-економічного механізму управління заборгованістю, його реалізації на підприємствах житлово-комунального комплексу, обґрунтуванні необхідності застосування штатного моніторингового інформаційно-аналітичного підрозділу, використанні інформаційних технологій та інструментів моделювання впливу факторів на рівні дебіторської та кредиторської заборгованостей, їхнього співвідношення, погашення та інкасації заборгованості відповідно до договірних умов, у визначених напрямках щодо зростання ефективності управління заборгованістю на підприємствах ЖКК.

11. Розроблені пропозиції щодо зростання ефективності управління заборгованістю на підприємствах житлово-комунального комплексу, які спрямовані на збільшення рівня сплати споживачами житлово-комунальних послуг, прискорення оборотності оборотних активів, скорочення рівня кредиторської заборгованості, оптимізацію взаємодії зі всіма групами зацікавлених осіб, що функціонують у сфері надання житлово-комунальних послуг, формування оптимальної структури оборотних активів підприємств ЖКК, зростання обсягів оборотних активів порівняно із величиною поточних зобов'язань, що дасть змогу забезпечити своєчасність погашення заборгованості, знизити її рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254, зі змінами і доповненнями.
2. Конституція Автономної Республіки Крим від 23.12.1998 № 350-XIV, зі змінами і доповненнями.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. за № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page11>.
4. Податковий Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2755-17.
5. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010 р. № 2404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/12134.html>.
6. Про державне прогнозування та розроблення програм економічно-го і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 № 1602-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
7. Про Загальнодержавні програми реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2004 – 2010 роки : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
8. Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009 – 2014 роки : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1869-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
9. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09. 2003 р. № 1160-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
10. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 24.06.2004 р. № 1875-IV, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.
11. Про національну комісію регулювання ринку комунальних послуг України : Закон України від 9 липня 2010 р. № 2479-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/docbments/12068.html>.
12. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України від 28 грудня 1994 року № 334/94-ВР, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/334/94-%D0%B2%D1%80/page9>.

13. Про особливості передачі в оренду або концесію об'єктів централізованого водо-, теплопостачання і водовідведення, які знаходяться в комунальній власності : Закон України від 21.10.2010 р. № 2624-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua/rada/control>.

14. Про порядок погашення заборгованості платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами : Закон України від 21 грудня 2001 р. № 2181-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://za-kon4.rada.gov.ua/laws/show/2181-14/page5>.

15. Про реструктуризацію заборгованості з квартирної плати, плати за житлово-комунальні послуги, спожиті газ та електроенергію : Закон України від 29 лютого 2003 р. № 554-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.

16. Про тимчасову заборону стягнення з громадян України пені за не своєчасне внесення плати за житлово-комунальні послуги : Закон України від 13 листопада 1996 р. № 486/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.

17. Про додаткові заходи щодо погашення заборгованості населення за житлово-комунальні послуги : Указ Президента України від 11 травня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inor.com.ua/Ukaz.htm#2>.

18. Про концепцію ціноутворення у сфері ЖКП : Указ Президента України від 28.12.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.president.gov.ua](http://www.president.gov.ua).

19. Порядок погашення реструктуризованої заборгованості та внесення поточних платежів за житлово-комунальні послуги та типовий договір про реструктуризацію заборгованості: Постанова Кабінету Міністрів України № 976 від 27 червня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.

20. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів) : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.

21. Про оплату житлово-комунальних послуг населенням України : Постанова Кабінету Міністрів України № 512-XIV від 18 березня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.

22. Про прискорення реформування житлово-комунального господарства : Указ Президента України № 1351 від 19 жовтня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>.

23. Про стан розрахунків та механізм погашення заборгованості за спожиті теплоу, електричну енергію та природний газ, водопостачання та водовідведення установами і організаціями, що фінансуються з державного і місцевих бюджетів, а також населенням за житлово-комунальні послуги : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 1997 р. № 1154 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin>.

24. Правила надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2005 р. № 630 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.klv.lg.ua/legislative_base/z4/.

25. Програма реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2002 – 2005 роки та на період до 2010 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2002 р. № 139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.

26. Про затвердження Узагальнюючого податкового роз'яснення щодо застосування пункту 12.1 статті 12 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» : Наказ Державної податкової адміністрації України від 11.07.2003 р. № 346.

27. Про затвердження Методичних рекомендацій із розроблення схем оптимізації роботи систем централізованого водопостачання та водовідведення : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства від 23.12. 2010 р. № 476.

28. Про затвердження Методичних рекомендацій із забезпечення ефективного відведення поверхневих вод : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства від 23.12.10 р. № 470.

29. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення системи економічного стимулювання реалізації енергозберігаючих заходів на підприємствах житлово-комунального господарства : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства від 26.01.11 р. № 9.

30. Про затвердження Положення про систему моніторингу підтоплення міст і селищ міського типу України (небезпечне підняття рівня ґрунтових вод) : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства від 08.12.10 р. № 448.

31. Про затвердження Порядку проведення конкурсного відбору пілотних проектів у сфері житлово-комунального господарства : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства від 05.04.2011 р. № 26.

32. Про затвердження Порядку проведення відбору проектів з реалізації заходів Загальнодержавної програми «Питна вода України : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства на 2006 – 2020 роки» від 6.04.2011 р. № 27.

33. Про затвердження СОУ ЖКГ «Побутові відходи. Технологія перероблення відходів скла, що є у складі твердих побутових відходів» : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства від 31.12.10 р. № 486.

34. Про затвердження СОУ ЖКГ «Побутові відходи. Технологія перероблення відходів пластмас, паперу та картону, що є у складі твердих побутових відходів» : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства від 31.12.10 р. № 485.

35. Про затвердження форми Договору про делегування функцій замовника для реалізації проектів за бюджетними програмами «Питна вода України» і «Реалізація пілотних проектів у сфері житлово-комунального господарства та форми звітності» : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства від 06.06. 2011 р.

36. Амосов О. Ю. Перетворення механізмів державного регулювання економічного розвитку / О. Ю. Амосов // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. : у 2 ч. / За заг. ред. Г. І. Мостового, Г. С. Одінцової. – Х. : ХарРІДУ УАДУ, 2001. – Вип. 2. – С. 10–16.

37. Аналіз роботи житлово-комунального господарства Харківської області у I півріччі 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavnoe.ua/articles/a3858>.

38. Антикризисное управление : учеб. / Под ред. проф. Э. М. Короткова. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : ИНФРА-М, 2008. – 620 с.

39. Бережна А. Ю. Збалансування інтересів учасників на ринку житлово-комунальних послуг / А. Ю. Бережна // Матер. II міжнар. наук. практ. конф. – Х. – 2010. – С. 67–71.

40. Бережна А. Ю. Інституційні проблеми реформи житлово-комунального господарства / А. Ю. Бережна // – Сучасні проблеми ефективності інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств : Матер. міжнар. наук. практ. конф. – Х. : ХДТУБА. – 2009. – С. 37–38.
41. Бережна А. Ю. Організаційно-економічна складова механізму забезпечення сталого соціально-економічного розвитку міста / А. Ю. Бережна // Економіка і регіон : наук. вісн. Полтав. нац. техн. ун-ту ім. Ю. Кондратюка. – 2011. – № 1 (28). – С. 63–65.
42. Бернстайн Л. А. Анализ финансовой отчётности ; пер. с англ. / Л. А. Бернстайн. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 381 с.
43. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учеб. курс. / И. А. Бланк. – [2-е изд., перераб. и доп.] – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
44. Бланк И. А. Стратегия и тактика управления финансами / И. А. Бланк. – К. : МП «ИТЕМ лтд», «СПАДЕФ Украина», 1996. – 534 с.
45. Бланк И. А. Управление активами / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2002. – 720 с.
46. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента : в 2 т / Бланк И. А. – 3-е изд. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2007. Т. 1 – 624 с.
47. Большой экономический словарь / Под. ред. А. Н. Азрилян. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
48. Бондарук Т. Г. Роль економічної політики в соціально-економічному розвитку регіонів / Т. Г. Бондарук, С. І. Мацюра // – Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2007. – Вип. 7 – С. 135–140.
49. Боровик О. А. Аналіз динаміки оборотних коштів за видами економічної діяльності / О. А. Боровик // – Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2008. – Вип. 2 – С. 95–99.
50. Боровик О. А. Вплив факторів на структуру дебіторської та кредиторської заборгованостей у Західному регіоні України / О. А. Боровик // – Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2007. – С. 149–153.
51. Боровик О. А. Вплив факторів на структуру дебіторської та кредиторської заборгованостей у Південно-Західному регіоні України / О. А. Боровик // – Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2008. – Вип. 7 – С. 149–153.
52. Боровик О. А. Дебіторська та кредиторська заборгованості і прогнозування їхньої структури за системним підходом / О. А. Боровик // – Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2007. – Вип. 8 – С. 3–8.

53. Боровик О. А. Модель державно-приватного партнерства в системі управління заборгованістю житлово-комунального комплексу регіонів / К. А. Мамонов, О. А. Боровик // – Комунальне господарство: наук.-техн. зб. – Серія : Економічні науки – К. : Техніка, 2012. – Вип. 106 – С. 168–173.
54. Боровик О. А. Обліково-аналітичне забезпечення стратегічного управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання будівельної галузі та житлово-комунального комплексу України : моногр. / Автори: за заг. ред. Т. В. Момот. – Х. : Фактор, 2012. – 536 с.
55. Боровик О. А. Особливості управління дебіторською заборгованістю на підприємствах житлово-комунального господарства України. Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення корпоративного управління: якість аудиту та корпоративна безпека : / О. А. Боровик// матер. II міжнар. наук.-практ. конф., 21–23 квітня 2011 р. – Х : ХНАМГ, 2011. – С. 13–14.
56. Боровик О. А. Прогнозування регіональної структури дебіторської та кредиторської заборгованостей за системним підходом / О. А. Боровик // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2007. – Вип. 3 – С. 133–138.
57. Боровик О. А. Прогнозування часток дебіторської та кредиторської заборгованості Східного регіону України. Економіка України: соціальні аспекти інноваційної моделі розвитку : моногр. / О. А. Боровик; – К.: НДЕІ, 2007. – С. 302–316.
58. Боровик О. А. Регіональна структура дебіторської та кредиторської заборгованості Центрального регіону України / О. А. Боровик // – Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2007. – Вип. 9 – С. 156–162.
59. Боровик О. А. Регіональна структура дебіторської та кредиторської заборгованостей в Південному регіоні України / О. А. Боровик // Управління в умовах трансформації економіки : зб. наук. пр. – Бровари: ЕТУ, 2007. – Вип. 2 С. 28–35.
60. Боровик О. А. Структура оборотних активів / О. А. Боровик // – Управління в умовах трансформації економіки : зб. наук. пр. – К. : ЕТУ, 2008. – Вип. 3 – С. 27–28.
61. Боровик О. А. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління заборгованістю в житлово-комунальному секторі регіону / К. А. Мамонов, О. А. Боровик // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія : Економіка і право: зб. наукових праць. – № 18 – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 16 – С. 30–35.

62. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов; пер. с англ. / Р. Брейли, С. Марс. – [2-е рус. изд.]; М. : Олимп-Бизнес, 2008. – 1008 с.
63. Бригхем Ю. Финансовый менеджмент; пер. с англ. / Ю. Бригхем, Л. Гапенски. – СПб. : Экономическая школа, 1998. – Т. 1 – 497 с.
64. Брюховецька Н. Ю. Економічний механізм підприємства в ринковій економіці: методологія і практика: моногр. / Н. Ю. Брюховецька. – Донецьк : ІЕП НАН України, 1999. – 276 с.
65. Бубенко П. Т. Региональные аспекты инновационного развития : моногр. / П. Т. Бубенко. – Х. : НТУ ХПН, 2002. – 316 с.
66. Бубенко П. Т. Інноваційні основи формування економічного механізму підприємств водопостачання / П. Т. Бубенко, Я. В. Леонов // Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сб. Серия : Экономические науки. – К. : Техніка, 2008. – Вип. 26 – С. 3–7.
67. Вагина Е. Ю. Хозяйственный механизм: проблемы прошлого и настоящего / Е. Ю. Вагина, М. Г. Покидченко. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
68. Ван Хорн. Основы управления финансами ; пер. с англ. / Ван Хорн ; гл. ред. Я. В. Соколов – М. : Финансы и статистика, 1997. – 800 с.
69. Варнавский В. Г. Частно-государственное партнерство / Варнавский В. Г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.opes.ru.
70. Василик О. Д. Теорія фінансів / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 384 с.
71. Висоцька Г. В. Особливості та напрямки удосконалення організаційних структур управління житлово-комунального господарства регіону / Г. В. Висоцька, З. В. Гончарова // Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сб. № 70 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eprints.kname.edu.ua/1333/1/176-179>.
72. Власов А. Особый путь Петербурга в сфере государственно-частного партнерства [Электронный ресурс] / А. Власов. – Режим доступа : www.konkir.ru.
73. Волобуєв В. О. Особливості державного регулювання інвестицій у капіталовкладення в регіонах України / В. О. Волобуєв // Формування ринкових відносин в Україні ; зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2007. – Вип. 6. С. 156–160.
74. Вступ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nauka-shop.com/mod/shop/productID/35147/>.
75. Гаврилов А. И. Региональная экономика и управление / Гаврилов А. И. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – С. 191–198.

76. Галкіна А. С. Модель розвитку факторингових та форфейтингових операцій комерційного банку / А. С. Галкіна // *Финансы, учёт, банки : сб. науч. тр.* – Донецьк : ДонНУ, Каштан, 2007. – Вып. 13. – С. 60–71.
77. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання у 2000–2002 рр. : моногр. / В. М. Геєць. – К. : Інститут економічного прогнозування, 2003. – 344 с.
78. Голюков А. П. Регіональна економіка та природокористування / А. П. Голюков : навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 352 с.
79. Горячий С. А. Концессии – перспективы инновационного развития коммунального хозяйства России [Электронный ресурс]. / С. А. Горячий – Режим доступа : <http://www.ibl.ru/konf>.
80. Григорович А. В. Програмне управління розвитком житлово-комунального господарства міста : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / А. В. Григорович. – К. : Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України, 2006. – 20 с.
81. Губачова О. М. Сутність та класифікація дебіторської заборгованості [Електронний ресурс] / О. М. Губачова, С. І. Мельник. – Режим доступу : <http://poglyad.com/students/item/12622/>.
82. Дзюба Р. Г. Теоретичні основи управління кредиторською заборгованістю [Електронний ресурс] / Р. Г. Дзюба. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/18_DNI_2010/Economics/69427.doc.htm.
83. Державно-приватне партнерство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lowgroup.com.ua/ua/partnership/>.
84. Державне управління : словник-довідник / За заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К. : УАДУ, 2002. – 228 с.
85. Державне управління : теорія і практика / за заг. ред. Авер'янова В. Б. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.
86. Доступность услуг, социальная защита и участие общественности в процессе реформирования сектора водоснабжения и канализации в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии : ключевые аспекты и рекомендации / Материалы консультативной встречи министров экономики/финансов и окружающей среды 11–13 октября 2003 г. – Алматы : 2003. – 150 с.
87. Дуда А. Оптимізація системи управління як фактор ефективності самоврядування / А. Дуда // *Аспекти самоврядування*. – 2003. – №18. – С.16.
88. Дядюк М. Я. Організаційно-економічний механізм ефективного анти-кризового управління підприємством [Електронний ресурс] / М. Я. Дядюк – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Es/2008_1/08_1_2.htm.

89. Економічна енциклопедія: у 3 т. / за ред. С. В. Мочерного. – К. : Видав. центр «Академія», 2001. – Т. 2 – 848 с.
90. Ефимова О. В. Анализ финансовой отчетности / О. В. Ефимова – [4-е изд., перероб. и доп.] – М. : Бухгалтерский учет 2002. – 528 с.
91. Иванов С. Н. Стратегия реформирования сферы жилищно-коммунальных услуг : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. Наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятия, отраслями, комплексами – сфера услуг)» / С. Н. Иванов. – СПб. : СПб. гос. ун-т эконом. и фин. 2002. – 20 с.
92. Жартовський С. В. Інформаційне забезпечення інвестиційних процесів в регіонах / Жартовський С. В. // – Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2003. – Вип. 7–8 – С. 173–176.
93. Жданов С. А. Эконометрические модели и методы в управлении / С. А. Жданов. – М. : Дело и сервис, 1998. – 176 с.
94. Заборгованість населення за житлово-комунальні послуги в травні 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://statistic.jkgportal.com.ua/ua>.
95. Ивашкевич В. Б. Учёт и анализ дебиторской и кредиторской задолженности / В. Б. Ивашкевич, И. М. Семёнова. – М. : Бухгалтерский учёт, 2003. – 192 с.
96. Ізмайлова Н. В. Стан та тенденції дебіторської та кредиторської заборгованості: макроекономічний аспект./ Н. В. Ізмайлова // – Формування ринкових відносин в Україні ; зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2008. – Вип. 4 – С. 12–17.
97. Качала Т. М. Територіальна організація житлово-комунального господарства України: методологія, практика та механізм регулювання [Електронний ресурс]: дис. д-ра экон. наук : 08.10.01 /– К., 2002. – 554 с. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=6691&start=7.
98. Кендюхов О. Сутність і зміст організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства / О. Кендюхов // Економіка України. – 2004. – № 2. – С. 33–41.
99. Ковалевський Г. В. Проблемы и перспективы формирования региональных экономических систем / Г. В. Ковалевский. – Х. : ХНАМГ, 2009. – 133 с.
100. Ковалев В. В. Управление финансами / В. В. Ковалев. – М. : ФБК-Пресс, 1998. – 160 с.
101. Ковалев В. В. Финансовый анализ: управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчётности / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 432 с.

- [illegible]

115. Крушевський А. В. Системне дослідження фінансово-економічних об'єктів / А. В. Крушевський, І. М. Степурін. – К. : Самміт-Книга, 2000. – 65 с.
116. Курмаєв П. Ю. Програмно-цільові методи управління регіональним розвитком. Економіка України: соціальні аспекти інноваційної моделі розвитку: моногр. / Курмаєв П. Ю. – К.: НДЕІ, 2007. – С. 390–396.
117. Лагун М. І. Методичні аспекти аналізу фінансового стану підприємств у контексті прийняття управлінських рішень / М. І. Лагун // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2007. – Вип. 7 – С. 16-20.
118. Леонов Я. В. Організаційно-економічний механізм інноваційного розвитку підприємств водопостачання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. Наук/ Я. В. Леонов: Х. : Харк. нац. акад. міськ. гос-ва, 2008. – 21 с.
119. Лібіч О. О. Застосування математичних моделей і кількісних методів у прийнятті управлінських рішень / О. О. Лібіч // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2004. – Вип. 6 – С. 16–20.
120. Лігоненко Л. О. Управління погашенням зобов'язань підприємства / Л. О. Лігоненко. // Вісник КНТЕУ – 2005. – № 2. – С. 39–45.
121. Лисица В. Н. Правовые проблемы проведения жилищно-коммунальной реформы в России / В. Н. Лисица // Жилищное право. – 2002. – № 3. – С. 26–36.
122. Лист Антимонопольного комітету та Міністерства з питань житлово-комунального господарства від 31.03.2009 «Про удосконалення державного регулювання у сфері ЖКГ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua>.
123. Лишиленко О. В. Бухгалтерський облік : навч. посіб. // О. В. Лишиленко. – 2-ге вид. – К : 2004. – 628 с.
124. Логвиненко В. І. Управління розвитком і реформуванням житлово-комунального господарства регіону : автореф. дис. д-ра наук з держ. управління : 25.00.02 / В. І. Логвиненко. – Донецьк: Донецьк. держ. ун-т управління, 2009. – 40 с.
125. Мамонов К. А. Економіко-математичне моделювання : навч. посіб. [для студ. напр. 0305 «Економіка і підприємництво» спец. 6030509 «Облік і аудит»] / К. А. Мамонов, Б. Г. Скоков, Н. Ф. Чечетова. – Х. : ХНАМГ, 2009. – 231 с.
126. Маслов С. І. Управління дебіторською заборгованістю та її прогнозування / С. І. Маслов // Фінанси України. – 1999. – № 2. – С. 23–35.
127. Державне приватне партнерство в Україні у подоланні економічної кризи в будівництві : матер. Всеукр. форуму – Режим доступу: <http://www.avbm.com.ua/contint/view/638/59/>.

128. Мамонов К. А. Економіко-математичне моделювання (модульний варіант): навч. посіб. / К. А. Мамонов, Б. Г. Скоков, С. Я. Політучий – Х. : ХНАМГ, 2009. – 226 с.
129. Момот Т. В. Вартісно-орієнтоване корпоративне управління від теорії до практики: моногр. / Т. В. Момот. – Х. : ХНАМГ, 2006. – 380 с.
130. Момот Т. В. О необходимости учёта денежных потоков для принятия эффективных управленческих решений. / Т. В. Момот // Вестник Харьк. гос. полит. ун-та. – 2004. – Вып. 19. Ч. 1. – С. 19–22.
131. Народа щодо виконання завдань загальнодержавної програми реформування та розвитку житлово-комунального господарства у 2010 році та завдань на 2011 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244133326&cat_id=35884.
132. Новікова Н. М. Інструменти досудового погашення простроченої дебіторської заборгованості / Н. М. Новікова// Вісник КНТЕУ – 2005. – № 2. – С. 65–73.
133. О разработке и внедрении системы менеджмента качества жилищно-коммунальных услуг. Омск-тест – сертификация, экспертиза, услуги бизнеса. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.omsk-test.ru>.
134. Ольшанський О. В. Механізм вдосконалення управління місцевим господарством : дис. канд. наук з держ. упр : 25.00.04 / О. В. Ольшанський. – Х.: при Президентіві України; ХарРі. НАДУ, 2007. – 226 с.
135. Онищенко В. А. Инвестиционная политика региона / В. А. Онищенко. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины, Юго-Восток, 2001. – 225 с.
136. Онищенко В. О. Екологія Полтавщини. Аналіз стану виконання програми охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної політики з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області на період до 2010 року / [В. О. Онищенко, Ю. С. Голік, О. Е. Ілляш, В. В. Гришко та ін.] – Полтава: Полтавський літератор, 2006. – 308 с.
137. Остапова Г. В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины / Г. В. Остапова, Е. А. Остапова, Д. П. Лойко. – Донецк : 2001. – 279 с.
138. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
139. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : //www. minjkg.gov.ua](http://www.minjkg.gov.ua).

140. Официальный сайт «Корпоративный менеджмент» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cfin.ru/management/finance/payments/effect_payables.shtml.
141. Павлова Л. М. Финансы предприятий: учеб. для вузов / Павлова Л. М. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 639 с.
142. Писаревський І. М. Удосконалення організації управління економічними процесами, часовий, фінансовий, організаційний: моногр./ Писаревський І. М. – Х. : УкрДАЗТ, 2004. – 200 с.
143. Поліщук В. М. Соціальні аспекти інноваційного спрямування регіонального розвитку – соціальні аспекти інноваційної моделі розвитку: моногр. / В. М. Поліщук за заг. ред.; – Економіка України – К. : НДЕІ, 2007. – С. 316–322.
144. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. за № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/#sclient=psy-ab&q=>.
145. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджене Наказом Мінфіну України № 237 від 8.10.99 р.
146. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджене Наказом Мінфіну № 20 від 31 січня 2000 р.
147. Полуянов В. П. Питання підвищення якості житлово-комунальних послуг як резерву врегулювання обсягів дебіторської заборгованості галузі [Електронний ресурс] / В. П. Полуянов, Н. С. Попович. – Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua>.
148. Потапова Н. М. Механізм управління ресурсозбереженням у регіоні (на прикладі житлово-комунального господарства) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. Наук : спец. 08.10.01 – «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Н. М. Потапова. – Донецьк : НАН України ІЕПД, 2004. – 23 с.
149. Правила утримання житлових будинків, термінів невідкладної ліквідації виявлених та заявлених несправностей елементів житлових будівель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cdms.org.ua/>.
150. Про оплату населенням м. Харкова житлово-комунальних послуг протягом 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua>.
151. Прус Л. Р. Управління дебіторською заборгованістю суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / Л. Р. Прус. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_1_2/126-131.pdf.

152. Решетило В. П. Экономическая синергетика институциональных изменений: моногр. / В. П. Решетило. – Х. : ХНУ им. Каразина 2006. – 250 с.
153. Решетило Н. В. Організаційно-економічний механізм управління житлово-комунальним господарством [Електронний ресурс] / Н. В. Решетило. – Режим доступу : http://www.rusnau-ka.com/21_DNIS_2009/Economics/49423.doc.htm.
154. Рудніцька Р. М. Механізми державного управління : сутність і зміст / Р. М. Рудніцька, О. Г. Сидорчук, О. М. Стельмах. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 281 с.
155. Родригес Р. Дж. Финансовые институты и рынки: учеб.; пер. 2-го амер. изд. / Р. Дж. Родригес. – М. : Дело и Сервис, 2003. – 688 с.
156. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г. В. Савицкая [4-е изд., перераб. и доп.] – Минск : ООО «Новое знание», 2000. – 688 с.
157. Сергеев И. В. Экономика предприятия / И. В. Сергеев. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 304 с.
158. Сергієнко В. І. До визначення засад сталого розвитку України / В. І. Сергієнко, Д. О. Пруненко // Коммунальное хозяйство городов: научн.-техн. сб. – Серия: Экономические науки – К. : Техніка, 2010. – Вып. 92. – С. 154-160.
159. Система программных мероприятий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.eu.sama.ru/part_05.html.
160. Скорик А. П. Удосконалення системи управління житлово-комунальним господарством України / А. П. Скорик // Тр. ОНПУ – 2007. – Вып. 2 (28) – Одесса : ОНПУ – С. 274 – 279.
161. Смачило В. В. Сутність факторингу та його використання при управлінні дебіторською заборгованістю в Україні / Смачило, В. В. Дубровська Є. В // Фінанси України – 2007. – №7. – С. 35–45.
162. Стан та перспективи реформування житлово-комунального господарства України : аналітичне дослідження. – К. : Лабораторія законодавчих ініціатив., 2004. – 100 с.
163. Стоянова Е. С. Финансовый менеджмент : теория и практика: учеб. / Е. С. Стоянова. – М. : Перспектива, 2000. – 656 с.
164. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року. Затверджено рішенням обласної ради від 23.12.2010 р. (III сесія VI скликання).
165. Тарасенко Н. В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства / Н. В. Тарасенко. – [2-ге вид., стер.] – К. : Алерта, 2003. – 485 с.

166. Таукешева Т. Д. Аспекти управління підприємствами житлово-комунальної сфери : комплексний підхід / Т. Д. Таушева // Економічні проблеми та перспективи розвитку житлово-комунального господарства на сучасному етапі : матер. II між нар. наук.-практ. Конф. – Х. : ХНАМГ, 2010. – С. 3–6.
167. Термінологічний словник основних понять (категорій) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //udc.ntu-kpi.kiev.ua/lspace/finans_menedg_undec_demo/](http://udc.ntu-kpi.kiev.ua/lspace/finans_menedg_undec_demo/).
168. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України: підруч. [для студ. вищ. навч. закл. екон. спец.] / Н. М. Ткаченко – 5-те вид., перероб і доп. – К. : А.С.К., – 2000. – 784 с.
169. Торкатюк В. И. Анализ функционирования закрытия акционерных обществ : опыт Украины и России/ В. И. Торкатюк, Т. В. Момот // Комунальне господарство міст : зб.наук.пр. – К. : Техніка, 2003. – Вип. 48. – С. 154 – 158.
170. Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства: моногр. / О. М. Тридід. – Х. : ХДЕУ, 2002. – 364 с.
171. Українці заборгували за комунальні послуги 11 мільярдів гривень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://statistic.jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/ukrajinc-zaborguvali-za-komunaln-poslugi-11-mljardvgri-ven-28636>.
172. Управление кредиторской задолженностью [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tencon.ru/article/103>.
173. Финансовый менеджмент / под общ. ред. Е. С. Стояновой. – М. : Перспектива, 1993. – 268 с.
174. Финансы предприятий / Под ред. О. С. Галушко. – Днепропетровск : Центр экономического образования, 1999. – 256 с.
175. Фінанси підприємств / За ред. А. М. Поддєрьогіна. – К. : КНЕУ, 1999. – 450 с.
176. Фінанси підприємств / За ред. проф. Г. Г. Кірейцева. – К. : ЦУЛ, 2002. – 268 с.
177. Дерев'янюк О. Г. Фінансово-кредитний механізм у системі стратегічного управління / О. Г. Дерев'янюк // Фінанси України. – 1998. – № 7. – С. 28 – 34.
178. Харків'ян засмучує ЖКГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://statistic.jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/harkvjjan-zasmuchuje-zhkg-28773>.
179. Хелферт Э. Техника финансового анализа ; пер. с англ. / Э. Хелферт. – М. : Аудит, 1996. – 663 с.

180. Хом'як О. П. Організаційно-економічний механізм розвитку житлово-комунального господарства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / О. П. Хом'як – К., 2008. – 20 с.
181. Формування позикових інвестиційних ресурсів підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://almamater.com.ua/modules/dokuwiki/>.
182. Чмельова О. С. Організаційно-економічний механізм управління трудовими ресурсами в регіоні 2006 року : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 / О. С. Чмельова – Х., Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2006. – 20 с.
183. Чурікова К. О. Концепція створення ефективного механізму управління ресурсами бюджету великого промислового регіону в умовах регіональної економіки [Електронний ресурс] / К. О. Чурікова. – Режим доступу : www.old.pinchukfund.org/storage/.
184. Шевцов А. І. Муніципальна енергетика: шляхи підвищення ефективності [Електронний ресурс] / А. І. Шевцов, М. Г. Земляний, В. В. Вербицький. – Режим доступу : <http://esco-ecosys.narod.ru>.
185. Шепеленко О.В. Фінансові інструменти і методи оптимізації трансакційних витрат суб'єктів господарювання [Електронний ресурс]. / О.В. Шепеленко – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Natural/Vznu/eco/2010_4/.
186. Шило А. П. Управління оборотним капіталом / А. П. Шило // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 152–155.
187. Ширягіна О. Е. Методика аналізу фінансових результатів підприємства / О. Е. Ширягіна // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ, 2004. – Вип. 5 – С. 60–65.
188. Шутенко Л. Н. Диверсификация производственной деятельности предприятия – основные направления выхода экономики Украины из кризисного состояния на пути её трансформации к рыночным отношениям / Л. Н. Шутенко // Коммунальное хозяйство городов : сб. науч. тр. – К. : Техника, 2004. – Вып. 54. – С. 37–51.
189. Экономика строительства: учеб. / Под об. ред. И. С. Степанова. – [3-е изд. перераб и доп.] – М. : Юрайт-Издат, 2007. – 620 с.
190. Altman E. I. Corporate Financial Distress / E.I. Altman. – New York : John Wiley, 1983. – 235 p.

191. Debt Management [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://www.sandiego.gov/fm/annual/pdf/fy13/vol2/v2debtmanagement.pdf>.

192. Delmon D. Understanding options for private participation in infrastructure : Seeing the forest for the trees: PPP, PSP, BOT, DBFO, concession, lease / D. Delmon. – World Bank, 2010. – P.P. 35–69.

193. Harvard Law Review notes, PPP and current insurance regulation [Электронный ресурс] Режим доступа : http://www.harvardlawreview.org/issues/121/march08/notes/public_private_partnerships.pdf194. EuroPPP and

MasterPPPPlan [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.cream-europe.eu/en/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=31195. Mary E.

Peters, Federal Highway Administrator, excerpts from remarks as prepared for delivery to Associated General Contractors of America (AGC), 85th Annual Convention Highway and Transportation Contractors Division Meeting, Orlando, Florida, March 12, 2004. [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://www.fhwa.dot.gov/pressroom/re040312.htm>.

196. National Council for Public-private partnerships web site [Электронный ресурс] / Режим доступа : <http://www.ncppp.org/howpart/index.shtml#define>.

197. Horrigan J. O. Schools of thought in the Historical Development of Financial Statement Analysis. – Proceeding of the 1994 Pacioli Quincentennial Symposia / J. O. Horrigan. – Seattle University, Seattle, Washington, USA, 1994. – 120 p.

198. Effective Debt Management and Debt Recovery [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.publicaffairsireland.com/system/downloads/661/original/Effective%20Debt%20Recovery%20%2029%20Mar.pdf?1322224596>.

199. Essential of finance an integrated approach. – New Jersey : Englewood Cliffs, 1995. – 833 p.

200. Kerf M. Concessions for Infrastructure : A Guide to Their Design and Award / M. Kerf, R. D. Gray, T. Irwin and others. // Technical Paper. – Washington, D.C. : World Bank, 1998. – № 389 – P.P. 54–96.

201. Partnering for the Future. Public-Private Partnerships in Tourism Development, Investment & Development Office Ministry of Tourism, Culture & Recreation. – 2002. – 123 p.

202. Public utility [Электронный ресурс] – Режим доступа : https://en.wikipedia.org/wiki/Public_utility.

203. Public Utility Commission of Texas [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.puc.texas.gov>.

204. Public Utility Depreciation Practices [Электронный ресурс] – Режим доступа : www.google.com.ua/?gws_rd=cr#sclient=psyab&q=public+utility+depreciation+practices&oq.

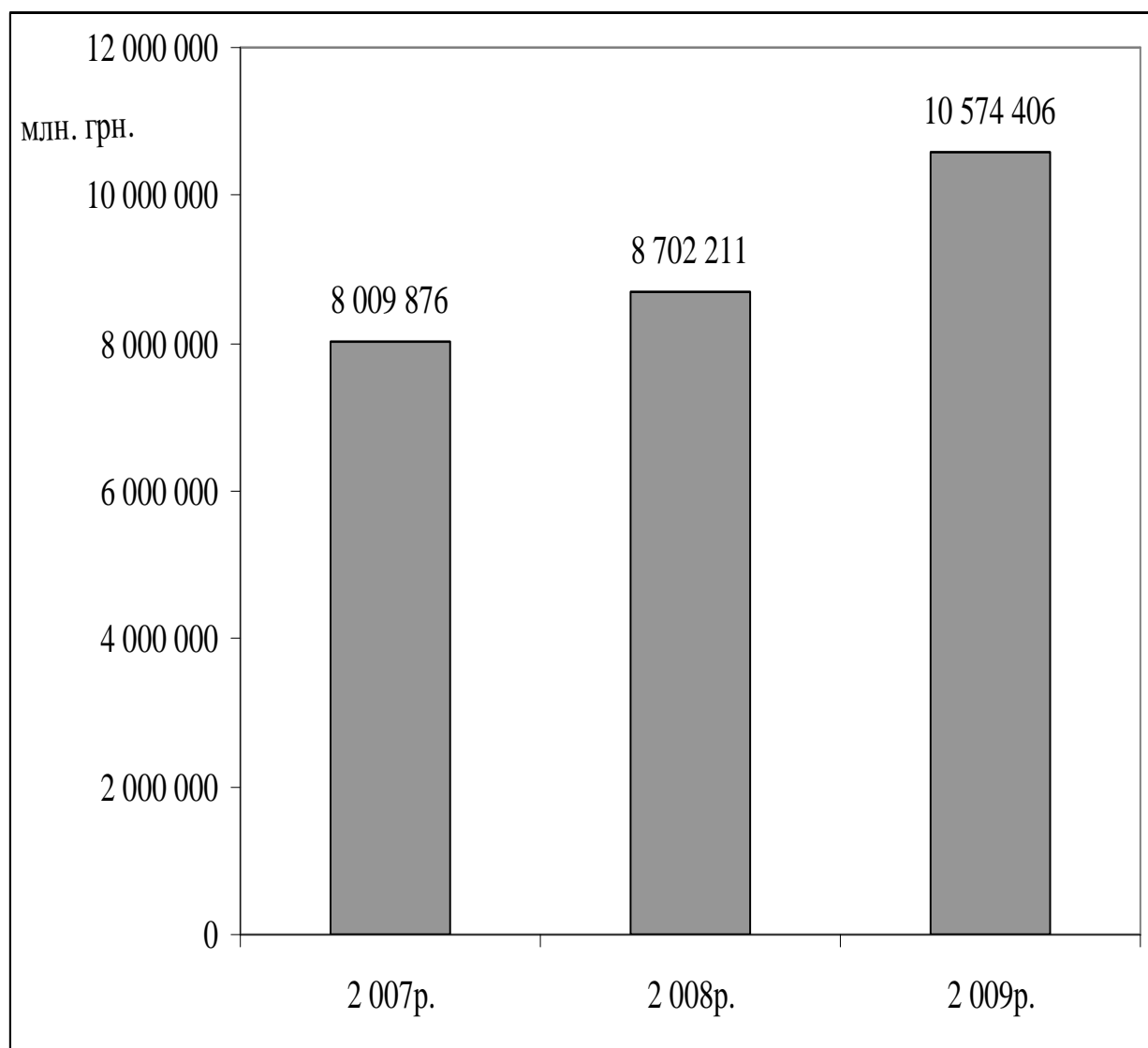
205. Richard J. Capka, Manual for using Public-private partnerships on highway projects [Электронный ресурс] / J. Richard – – Режим доступа : www.fhwa.dot.gov/ipd/pdfs/manual_0905.pdf<http://www.fhwa.dot.gov/reports/pppdec2004/#2a>.

206. Seattle Public Utilities [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.seattle.gov/util/>.

207. Strategic Financial Management / R. G. Clarke, B. Winson, H. Daines, S. D. Nadauld. – Homenwood (III) : Irwin, 1988. – 320 p.

208. Utility Debt Management [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sas.com/offices/europe/uk/industries/utilities/debtmanagement.html>.

ДОДАТКИ

ДИНАМІКА ЗАБОРГОВАНOSTІ НАСЕЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВАМ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В
МАСШТАБІ УКРАЇНИ У 2009 р. [153]

Показники	Україна	Харківська область	Питома вага, %	Місце в Україні
Територія, тис. кв. км	603,5	31,4	5,2	4
Чисельність наявного населення, тис. осіб	45 962,9	2 769,1	6,02	4
Середньомісячна заробітна плата, грн	1 906,0	1 804,0	-	8
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн грн*	948 056,0	59 389,0	6,26	4
Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (у фактичних цінах), грн	20 495,0	21 294,0	—	6
Обсяг реалізованої промислової продукції, робіт, послуг (у фактичних цінах), млн грн*	664 781,5	40 255,2	6,1	5
Продукція сільського господарства (у порівняльних цінах), млн грн	102 093,0	4 980,0	4,87	6
Роздрібний товарообіг підприємств, млн грн	230 995,3	15 976,1	6,91	4
Обсяги експорту товарів, млн дол. США	39 695,7	1 307,1	3,29	8
Обсяги імпорту товарів, млн дол. США	45 433,1	1 451,0	3,19	7
Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	40 026,8	2 054,7	5,13	3

* Дані на 1.01. 2009 р.

ДОДАТОК В

СЕРЕДНІ ЗНАЧЕННЯ СПОСТЕРЕЖЕНЬ ТА РЕЙТИНГ ПОКАЗНИКІВ, ЯКІ
ЗДІЙСНЮЮТЬ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ ДЕБІТОРСЬКОЇ, КРЕДИТОРСЬКОЇ
ЗАБОРГОВАНOSTІ, ЇХНЄ СПІВВІДНОШЕННЯ

Групи показників	Середні значення	Рейтинг показників
1	2	3
Для $P_{дз}$		
$P_{спс}$	4	1
Ліквідності	2,25	2
Оборотності оборотних активів	1,3	3
Ефективності використання базових засобів	0,55	6
Фінансової стійкості	0,9	4
Результативності діяльності підприємств ЖКК	0,6	5
Формування та використання робітників	0,4	7
Для $P_{кз}$		
$P_{спс}$	1,7	3
Ліквідності	1,8	2
Оборотності оборотних активів	2,1	1
Ефективності використання базових засобів	1,5	4
Фінансової стійкості	1,25	5

Продовження додатка В

Результативності діяльності підприємств ЖКК	0,95	6
Формування та використання робітників	0,7	7
Для $P_{\text{дз/кз}}$		
$P_{\text{спс}}$	2,1	1
Ліквідності	1,85	2
Оборотності оборотних активів	1,6	3
Ефективності використання базових засобів	1,4	4
Фінансової стійкості	1,2	5
Результативності діяльності підприємств ЖКК	1	6
Формування та використання робітників	0,85	7

ДОДАТОК Д

ЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ОЦІНКИ

ГОМО АБО ГЕТЕРОСКЕДАСТИЧНОСТІ Й АВТОКОРЕЛЯЦІЇ ЗАЛИШКІВ

Значення t -критеріїв Стюдента, розрахованих з використанням рангового коефіцієнту кореляції Спірмена для оцінки гомо- або гетероскедастичності показників економетричних моделей (3.6 – 3.8)

Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet1) MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < 05000$				
	Valid	Spearman	t(N-2)	p-level
Модель 3.6				
$P_{\partial z} \& P_{cnc}$	27	0,512	0,72	0,212
$P_{\partial z} \& K_{ooa}$	27	0,508	0,56	0,205
$P_{\partial z} \& K_{\phi z}$	27	0,506	0,51	0,221
Модель 3.7				
$P_{\kappa z} \& K_{nl}$	27	0,514	0,43	0,204
$P_{\kappa z} \& P_{cnc}$	27	0,51	0,23	0,208
$P_{\kappa z} \& \Phi_{\partial z}$	27	0,509	0,18	0,201
Модель 3.8				
$P_{\partial z/\kappa z} \& P_{cnc}$	27	0,51	0,64	0,214
$P_{\partial z/\kappa z} \& K_{\partial \partial z}$	27	0,509	0,49	0,205
$P_{\partial z/\kappa z} \& K_{nl}$	27	0,504	0,38	0,201

Значення критерію Дарбіна-Уотсона, визначеного для характеристики автокореляції залишків моделей (3.6 – 3.8)

Durbin-Watson d (Spreadsheet1) and serial correlation of residuals (model 3.6)		
	Durbin-Watson d	Serial
Estimate	2,41	– 0,211

Durbin-Watson d (Spreadsheet1) and serial correlation of residuals (model 3.7)		
	Durbin-Watson d	Serial
Estimate	2,44	– 0,215

Durbin-Watson d (Spreadsheet1) and serial correlation of residuals (model 3.8)		
	Durbin-Watson d	Serial
Estimate	2,42	– 0,212

**ВИДИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА, ЯКІ
ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ**

Види державно-приватного партнерства	Характеристика
Партнерство щодо модернізації об'єктів житлово-комунального комплексу	Спрямоване на забезпечення взаємодії між державними та комунальними інституціями й приватним сектором щодо реалізації проектів та програм модернізації об'єктів житлово-комунального комплексу
Партнерство щодо використання спеціального менеджменту	Полягає у використанні спеціального управлінського інструментарію та процедур, які є в розпорядженні приватного сектора, спрямованих на реалізацію програм і проектів на підприємствах житлово-комунального комплексу
Інноваційне партнерство	Характеризується впровадженням у сферу житлово-комунального комплексу інноваційних технологій, результатів наукових розробок коштом приватного сектора економіки
Соціальне партнерство	Спрямоване на спільну реалізацію соціальних програм державними органами влади, органами місцевого самоврядування й приватного сектора економіки для забезпечення високого рівня соціальних стандартів і якості на підприємствах житлово-комунального комплексу

**ФОРМИ КОНТРАКТІВ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У
ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОМУ ПАРТНЕРСТВІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ**

Форми контрактів	Зміст	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
Контракти на послуги	Полягає у взаємодії між державою і приватним сектором для вирішення визначених завдань на підприємствах житлово-комунального комплексу	Дає змогу вирішити завдання щодо реалізації поточних проектів і програм, використовувати кошти і потенціал приватного сектора, забезпечує контроль з боку державних органів	Короткостроковий характер угод, залежність від державних інституцій і макроекономічної кон'юнктури
Контракти на управління	Характеризуються взаємодією між державними інституціями та приватним сектором для забезпечення управління об'єктами житлово-комунального комплексу	Можливість підвищення ефективності управління об'єктами житлово-комунального комплексу коштом приватного сектора, забезпечення контролю з боку держави за функціонуванням комунальних підприємств	Короткостроковий характер виконання угод, залежність від державних органів щодо фінансування об'єктів житлово-комунального комплексу, фінансування приватного сектору для отримання премії за виконану роботу

1	2	3	4
Лізингові угоди	Спрямовані на отримання грошових коштів приватним підприємством від державних органів влади згідно з лізинговими угодами	Приватне підприємство повністю несе відповідальність за функціонування й розвиток об'єктів житлово-комунального комплексу, приймає всі види ризиків, забезпечує досягнення відповідної якості послуг і результативності діяльності, забезпечує певний рівень самостійності приватних підприємств в реалізації лізингових угод	Залежність від компетенції й репутації приватного інвестора, не завжди своєчасно може забезпечуватись лізингові виплати приватним партнерам з боку держави
Змішані угоди	Характеризуються розподілом повноважень, прав, обов'язків та ризиків між державними і приватними партнерами	Довгостроковий характер виконання угод (до 30 років), можливість отримання винагороди від держави, залучення потенціалу й коштів приватних інвесторів	Потребує нормативно-правового забезпечення щодо розподілу повноважень сторін, необхідність удосконалення договірної бази щодо взаємодії між державою і приватними інвесторами

1	2	3	4
Спільна діяльність	Полягає у забезпеченні спільної діяльності між державними органами та приватними партнерами, що передбачає спільне використання коштів або майна учасників для досягнення спільної господарської мети у сфері надання житлово-комунальних послуг	Забезпечує спільне розподілення повноважень і ризиків між партнерами, можливість залучення коштів і потенціалів партнерів, спільну відповідальність за результати функціонування об'єктів житлово-комунального комплексу	Потребує визначення чітких повноважень партнерів, залежність від компетенції й репутації партнерів, що взаємодіють у сфері житлово-комунального комплексу
Розподіл продукції	Характеризується дорученням приватному інвесторові з боку держави щодо надання житлово-комунальних послуг, інвестор зобов'язується своїм коштом і на свій ризик забезпечувати розвиток комунальних об'єктів	Можливість передачі ризиків за результати функціонування об'єктів житлово-комунального комплексу приватному інвесторові, забезпечення контролю з боку держави за функціонуванням приватних інвесторів, залучення коштів і потенціалу приватних інвесторів	Залежність від репутації приватних партнерів, значна зарегульованість відносин між державними і приватними партнерами

Наукове видання

МАМОНОВ Костянтин Анатолійович
БОРОВИК Олександр Анатолійович
ГРИВА Роман Сергійович
ПЛАКІДА Віктор Тарасович

**УПРАВЛІННЯ ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ**

МОНОГРАФІЯ

Відповідальний за випуск *К. А. Мамонов*

Редактор *О. А. Норик*

Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

Дизайн обкладинки *Г. А. Коровкіна*

Підп. до друку 16.09.2013
Друк на ризографі.
Тираж 500 пр.

Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 11,3
Зам. №

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Революції, 12, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК №4705 від 28.03.2014